Лідскі Летапісец

Народ, які не ведае свайго мінулага, не мае будучыні

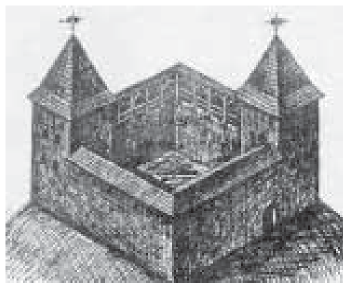

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 3 (35) ЛІПЕНЬ - ВЕРАСЕНЬ 2006 г.

У НУМАРЫ:

КРЫЖ

Пакінуць крыж свой і пайсці...
Якое простае рашэнне!
Каму ж той крыж за нас нясці,
калі мы йдзём на адрачэне
ад Беларусі гэтай беднай;
нашто яе праблемы нам,
нашто нам боль яе патрэбны? -
Хай іншыя гаруюць там.
А мы стаміліся, даволі.
Ёсць лепшы край і ціхі дом...
Ды не схавацца нам ад долі -
накрые скрозь яе фантом.
І будзе скрозь яна такая,
якою Бог нас надзяліў.
Сябе ад лёсу не схаваеш,
што б там ні думаў, ні мудрыў.
І крыж пакінуць немагчыма.
Мо толькі зняць на нейкі час...
Бо будзе ўсюды за плячыма
аж покуль не уздыме нас.

Хрысціна Лялько.

Мар'ян Баяровіч (1.01.1933 - 18.08.2006), музыка, паэт, фалькларыст

Лідскі Летапісец

Народ, які не ведае свайго мінулага, не мае будучыні

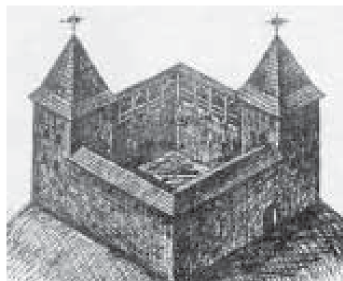

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 3 (35) ЛІПЕНЬ - ВЕРАСЕНЬ 2006 г.

Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў вывезена на Лідчыну

На падставе пастановы Сакратарыяту ГА "Саюз бела-рускіх пісьменнікаў", пратакол № 5 ад 22 чэрвеня 2006 года кіраўніцтва СБП прыняло рашэнне аб перадачы бібліятэчнага фонду Саюза беларускіх пісьменнікаў аддзелу культуры Лідскага райвыканкаму на доўгатэрміновае захоўванне.

Гэтае рашэнне было выклікана тым, што Саюз беларускіх пісьменнікаў не мае сродкаў, каб аплаціць арэнду ў колісь сваім Доме літаратара памяшкання, якое займала бібліятэка.

13 ліпеня была вывезена першая аўтафура кніг, каля 30 тысяч. 17 жніўня завершана перавозка бібліятэкі. Гэтым разам была вывезена рэшта кніг (каля 10000) і практычна ўся мэбля: стэлажы, шафы, сталы.

На Лідчыне кнігі былі размешчаны ў Доме культуры пасёлка Мінойты, дзе яны будуць чакаць тога часу, пакуль будзе праведзены капітальны рамонт у новым будынку Лідскай цэнтральнай бібліятэкі імя Янкі Купалы, дзе бібліятэка СБП будзе захоўвацца асобным блокам.

На здымках: *пагрузка кніг у Менску 13 ліпеня; разгрузка ў Лідзе 14 ліпеня: пагрузка мэблі ў Менску 17 жніўня.*

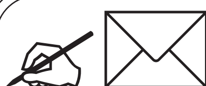

**Мы просім ўсіх,
хто мае цікавыя матэрыялы па гісторыі
Ліды і краю, дасылаць іх на адрас:
Ліда-2, п/с 7, або передаваць у рэдакцыю.**

ПАСВЕДЧАННЕ АБ РЭГІСТРАЦЫІ № 1342

ЗАСНАВАЛЬНІК І НАВУКОВЫ КАНСУЛЬТАНТ
Валеры Сліўкін,
старшы навуковы супрацоўнік Лідскага гістарычна-мастацкага музея, кандыдат геаграфічных навук

РЭДАКТАР
Станіслаў Суднік

АДРАС РЭДАКЦЫІ:
231300, г. Ліда, вул. 1-я Навапрудская, д. 61
E-mail: naszaslowa@tut.by

Наклад 250 асобнікаў
8 друк. аркушаў

Часопіс размножаны на абсталяванні рэдакцыі.
Замова № 7
Часопіс падпісаны да друку 30. 09. 2006 г.

Падпісны індэкс 00257
Кошт падпіскі:
індывід. 3 мес.- 1740 руб.
індывід. 6 мес.- 3480 руб.
Кошт у розніцу: вольны

КРОНІКА ЛІДЫ

Зернесушня вытворчасці “Лідсельмаша”

Славуты лідскі камбайн

30 чэрвеня, 1, 2 і 3 ліпеня ў Лідзе працавала 2-я прамысловая выстава “Ліда-рэгіён-2006”. У працы выставы прынялі ўдзел 60 афіцыйных асобаў з 14 краінаў.

Новая марка аўтобуса завода “Нёман”

Наталля Дабранава

20 ліпеня выпускніца Лідскай гімназіі №1 Наталля Дабранава пры цэнтралізаваным тэставанні па матэматыцы набрала 100 балаў, адзіны такі паказчык на ўсю Гарадзенскую вобласць.

4 жніўня мітрапаліт Менскі і Слуцкі Філарэт асвяціў у імя Ўсіх Святых прастол верхняга храма Лідскай царквы святога вялікапакутніка і цаліцеля Панцелеймона.

4 жніўня мітрапаліт Менскі і Слуцкі Філарэт асвяціў першы камень у падмурак царквы Святога Аляксандра Неўскага ў Новым Паўднёвым гарадку г. Ліды.

6 жніўня 206-я Лідская штурмавая авіябаза як лепшае авіяцыйнае злучэнне атрымала пераходны сімвал "Славянскі меч".

Выканавец абавязкаў камандзіра 206-й авіябазы А. Зімін прымае меч ад намесніка камандзіра 120-й зрбр А. Булаўкі.

У жніўні ў Хазенвінкелі (Бельгія) на чэмпіянаце свету па акадэмічным веславанні сярод дзяўчат да 23 гадоў беларуская чацвёрка распашная стала срэбным прызёрам. У складзе экіпажу Алена Махала з Ліды.

Алена Махала

У жніўні ўстаноўлена стэла на КПП 206-й Лідскай штурмавой авіябазы.

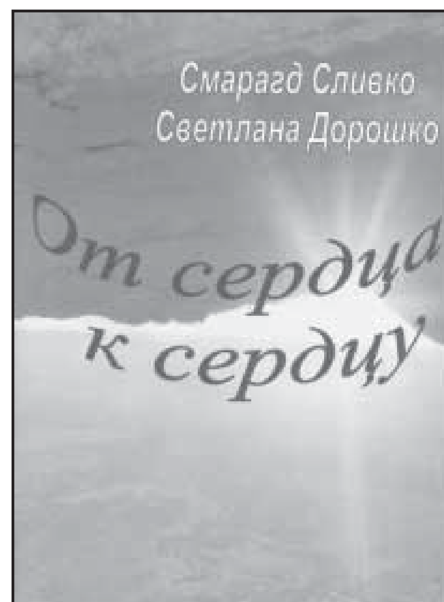

У жніўні пабачыла свет кніга лідскіх паэтаў Смарагда Сліўко і Святланы Дарошкі “Ад сэрца да сэрца”.

У верасні ў выдавецтве “Канфіда” пабачыла свет кніга ўраджэнкі Лідчыны Хрысціны Лялько “На далонях любові”.

Марыя Хітрун

У верасні ў вучаніца Лідскай гімназіі №1 Марыя Хітрун заняла 1-е месца ў рэспубліканскім інтэлектуальным турніры “Свая гульня”.

Ганна Барташэвіч

30 верасня “Міс Бярозаўкі” стала Ганна Барташэвіч, вучаніца СШ №3 г. Бярозаўкі.

Расчыстка сядзібы Ігната Дамейкі ў Заполлі

З 15 жніўня да канца месяца ішлі работы па расчыстцы сядзібы Ігната Дамейкі ў Заполлі Лідскага раёна. У Заполлі, у маёнтку свайго дзядзькі Ігната Дамейкі Ігнат Дамейка-малодшы жыў з канца кастрычніка 1824 года як ссыльны пасля разгрому Таварыства філаматаў. Пражыў ён тут да траўня 1831 года і адгэтуль пайшоў у паўстанне. Гэтыя шэсць гадоў зрабілі Ігната Дамейку лідзянінам, і на Лідчыне яго шануюць, мабыць больш, чым дзе-небудзь яшчэ.

Пасля паўстання маёнтак быў секвестраваны і праз пэўны час перайшоў Антонію Квяткоўскаму, а потым яго дачцы Квяткоўскай-Шалевіч, але тое, што тут жыў Ігнат Дамейка, памяталі заўсёды.

У 1939 годзе чырвонаармейцы разграмілі маёнтак, спалілі кнігі. Пасля вайны тут была школа. Пасля пабудовы школы ў Крупаве ў пачатку 60-х гадоў 20-га стагоддзя сядзібны дом быў парваны трактарамі, бярвенні былі вывезены на будоўлю фермы. Застаўся толькі фудамент, які зарос лесам. 10 гадоў назад перад 1-м з'ездам лідзян сядзібу чысцілі.

Сёлета на сядзібу прыйшлі маладыя сябры Слабадской суполкі ТБМ г. Ліды. Працавалі ўчатырох: Эдуард Пальчыс, Яўген Сілько, Алег Халявінскі (СШ № 16 г. Ліды), Эдвард Запаснік (г. Масты). Дапамагаў, падказваў і неўпрыкмет кіраваў работамі мясцовы жыхар, 77-гадовы Франц Адамавіч Круглы, бацька якога парабкаваў у апошняй уладальніцы маёнтка Алены Шалевіч і арандатара немца Бэрхмана. Наведваліся на сядзібу і іншыя мясцовыя жыхары.

На сядзібе выразаны дрэвы, высечаны кусты, скошана трава, прыбрана смецце. Праведзены раскоп падвала.

30 жніўня сядзібу наведаў старшы навуковы супрацоўнік Лідскага гістарычна-мастацкага музея, кандыдат геаграфічных навук Валеры Сліўкін і правёў абмеры. Паводле меркаванняў В. Сліўкіна ўжо сёння можна гаварыць пра пэўную навуковую значнасць праведзеных работаў. Так абмеры паказалі, што дом быў памерам 15,4х28,4 м. Адназначна можна гаварыць, што дом пасля 1831 года дабудоўваўся (перабудоўваўся) і, мабыць, не адзін раз. Прынамсі апошнія вялікія работы праведзены з ужываннем цэменту і сілікатнай ваўкавыскай цэглы, якая рабілася ў міжваеннай Польшчы.

Прыблізна ўдалося вызначыць старажытную (дамейкаўскую) частку дома. Фундаменты на вапне знаходзяцца пад паўднёвай часткай дома. На складзеным па выніках абмераў плане гэта часткі I і II. У частцы I выяўлены колішнія печышчы і не адно. Па рэштках старажытнай алеі можна сказаць адназначна, што яна вяла якраз да ганка (на плане V).

Калі лічыць, што старажытную сядзібу складалі часткі I і II, то атрымоўваецца, што дом меў тры ўваходы, і хутчэй за ўсё частка I з печышчамі - гэта гаспадарчая частка (кухня), а частка II - жылая.

Выцягнутая архітэктура сядзібы вызначыла кірунак, у якім была праведзена дабудова. Былі дабудованы часткі III і IV, пры гэтым пад часткай III знаходзіцца склеп. Склеп і фундаменты частак III і IV выкананы з ужываннем цыменту.

А як яно было ў першай палове 19-га стагоддзя, можа тут быў іншы склеп, магчыма пад новымі фундаментамі ляжаць старыя. Каб разабрацца з усім гэтым, трэба арганізоўваць паўнавартасныя раскопкі. Нажаль, не вядомы ніякія малюнкі ці гравюры з той пары. Канешне ёсць дом Дамейкаў у Жыбуртоўшчыне Дзятлаўскага

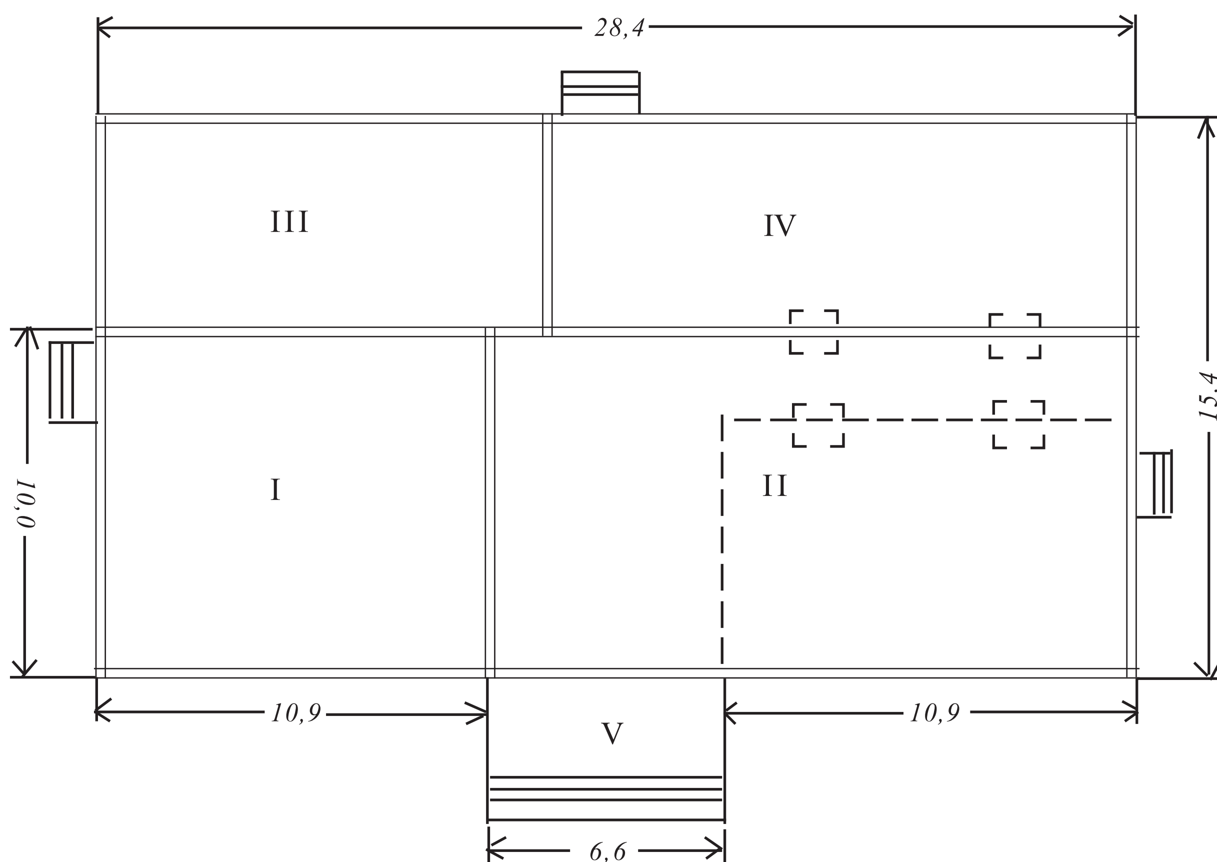

раёна, які можа служыць узорам, але толькі ўзорам. Парадаксальна, але факт, лідскім краязнаўцам да гэтага часу не ўдалося знайсці ніводнага здымка сядзібы ў Заполлі, хаця да пачатку 60-х гадоў 20-га стагоддзя тут была школа, і здымкаў, здаецца, павінна быць шмат і ў выпускнікоў, і ў настаўнікаў, аж няма, прынамсі, пакуль. Аднак дадаўшы да вынікаў абмераў аповеды тутэйшых насельнікаў агульны малюнак ужо можна ўявіць.

Паводле аповядаў таго ж Франца Круглага дом у XX стагоддзі быў двухпавярховым. З цэнтральнага ганка ўваходзілі ў вялікія сенцы (там захавалася бетонная падлога).

Паміж часткамі II і IV быў калідор, з якога паліліся стаякі (галандскія печкі), пры гэтым кожны стаяк абагравaў два пакоі. Абсалютна так, як і Жыбуртоўшчыне, хаця гэта адпавядае агульным прынцыпам рацыянальнасці, і Жыбуртоўшчына можа быць не пры чым.

І ў выніку высnова з праведзеных работаў адна: без прафесійных раскопак тут не абысціся, асабліва, калі гаворка ідзе пра перспектыву аднаўлення сядзібы Дамейкаў менавіта ўзору першай паловы XIX стагоддзя.

Станіслаў Суднік.

На здымках: *1. Эдуард Пальчыс, Яўген Сілько, Алег Халявінскі, Эдвард Запаснік, Франц Адамавіч Круглы; 2. Расчышчаны склеп з раскопам. 3. Кандыдат геаграфічных навук Валеры Сліўкін і сябры ТБМ Эдуард Пальчыс, Алег Халявінскі ды Эдвард Запаснік праводзяць абмер сядзібы. 4. План сядзібы, складзены Валерыем Сліўкіным паводле абмераў.*

Кроніка айкумены

Лідскі гістарычны каляндар

ліпень – верасень

1406 год, 5 жніўня. Наезд на Ліду аддзелу смаленскага князя Юрыя Святаслававіча. Спаленне горада і касцёла.

1406 год, жнівень, 600 гадоў назад. Першае згадванне сёлаў Голдава і Сялец.

1496-1501 гады. Намеснікам Лідскім быў Станіслаў Пятровіч Кішка, стольнік літоўскі з 1491 г., пасол Вялікага князя Аляксандра ў Маскву ў 1490 і 1495 гг., маршалак дворны ў 1493-1499 гг.

1506 год, ліпень. У Лідзе абвешчаны збор паспалітага рушэння. Татарскія аддзелы рабуюць і паляць паселішчы паўднёвай Лідчыны: Беліцу, Жалудок, Збляны, Дакудава...

1506 год, ліпень. Вялікі князь літоўскі і кароль польскі Аляксандр і яго жонка Алена Іяанаўна прыбылі ў Ліду.

1506 год, 24 ліпеня. Смяротна хворы Вялікі князь літоўскі і кароль польскі Аляксандр у пакоях Лідскага замка паспавядаўся, прычасціўся і падпісаў духоўны тастамант.

1506 год, 27 ліпеня. Паралізаванага Вялікага князя літоўскага і караля польскага Аляксандра ў суправаджэнні жонкі Алены Іяанаўны, біскупа Войцаха Табара, намесніка гарадзенскага і ваўкавыскага Яна Юр'евіча Заберазінскага вывезлі ў Вільню.

1506 год, пачатак жніўня. Народнае апалчэнне на чале з вялікім гетманам Станіславам Пятровічам Кішкам і маршалкам дворным Міхаілам Львовічам Глінскім выйшла з Ліды.

1506 год, 5 жніўня. Пераможная бітва пад Клецкам. Апалчэнне пад камандаваннем маршалка дворнага Міхаіла Глінскага разграміла перакопскіх (крымскіх) татараў.

Вялікі князь Аляксандр

У ліпені 1506 г. 20-тысячная Перакопская арда пад началам Біці-Гірэя і Бурнаш-Салтана раптам уварвалася ў межы ВКЛ, разрабавала Мазыр і Слуцк і спынілася галоўным табарам у наваколлі Клецка. Паведамленне аб нашэсці было атрымана ў Вільні тады, калі перадавыя аддзелы татараў з'явіліся на берагах Нёмана. Хворы Вялікі князь літоўскі і кароль польскі Аляксандр абвясціў паспалітае рушэнне (народнае апалчэнне). Месцам збору была прызначана Ліда. Апалчэнне збіралася марудна - з'ехаліся 3 тысячы шляхціцаў, але выступаць супраць татараў яны не жадалі, патрабуючы, каб на чале апалчэння стаў кароль. Цалкам хворы Аляксандр змушаны быў выехаць у Ліду ў суправаджэнні жонкі Алены Іяанаўны.

З прыездам караля апалчэнне павялічылася яшчэ на 4 тысячы, але камандаваць апалчэннем Аляксандр ужо не мог- ён цалкам знясілеў. 24 ліпеня 1506 г. у пакоях Лідскага замка кароль Аляксандр

паспавядаўся, прычасціўся і падпісаў духоўны тастамант. Пры гэтым прысутнічалі найбуйныя магнаты і прадстаўнікі дробнамаянтковай шляхты.

Тым часам татарскія аддзелы пераправіліся на правы бераг Нёмана і пачалі рабаваць і паліць селішчы паўднёвай часткі Лідчыны - **Дакудава, Беліцу, Збляны**: *"Татарове пришедши к Новгородку и скоро пришли за Немон (Нёман) и не доходячи Лиды, около города, от всих сторон в мили и в полумили от города, воевали церкви божие и дворы великие, и веси зажигали, и людей имали и забивали».* Адзін з ліцвінскіх раз'ездаў сустрэў на рабаванні аддзел татараў, *"божию милостью побили их, неколько живых поймали, а иных головы отсекаючи в тайстра клали."*

Бітва пад Клецкам

Блізкасць татараў вымусіла атачэнне караля прыняць рашэнне аб вяртанні яго ў сталіцу. Паралізаванага Аляксандра паклалі ў калыску, падвешаную паміж сёдламі двух коней, і ў суправаджэнні вялікай княгіні Алены Іяанаўны, біскупа Войцаха Табара, канцлера Яна Ласкага, намесніка гарадзенскага і ваўкавыскага Яна Заберазінскага і невялікага вайсковага аддзелу ранняй раніцай 27 ліпеня выправілі ў Вільню.

У першыя дні жніўня апалчэнне - *"десять тысячей людей перебраных, конных, и збройных"* выступіла з Ліды на чале з вялікім гетманам Станіславам Пятровічам Кішкам і маршалкам дворным князем Міхаілам Львовічам Глінскім. Станіслаў Кішка перад бітвай захварэў, кіраваў бітвай Міхаіл Глінскі. У кровапралітнай бітве на р. Лань пад Клецкам 5 жніўня 1506 г. татары былі ўшчэнт пабітыя: *"В стов пост татар побила литва под Клецком, а етманом был в той битве князь Михайло Глинской".*

Быў знішчаны ўвесь татарскі лагер, *"около 20 тысяч трупов положил, закрасил их кровью прилежащий пруд, который с тех пор Красным прудом стал называться".* Радасная вестка аб першай сур'ёзнай перамозе над перакопскімі татарамі заспела караля Аляксандра яшчэ жывым: ён не мог гаварыць, толькі мігамі выказаў сваю радасць. У ноч на 20 жніўня кароль памёр.

Караля Аляксандра пахавалі не ў Кракаве - побач з дзедам, бацькам і братам, а ў Віленскім кафедральным саборы. Аляксандр - адзіны польскі кароль пахаваны ў Вільні.

1506 год, 2 верасня. Кароль Жыгімонт пацвердзіў прывілеем атрыманне кіеўскім і пуціўльскім дваранінам Міхаілам Гагіным Мажэйкаўскага двара і надаў Мажэйкаўскаму двару Біікушскі дварэц (невялікі двор).

1696 год, 29 жніўня. Прынята пастанова Ўсеагульнай канфедэрацыі станаў Рэчы Паспалітай аб складанні ў ВКЛ усіх рашэнняў толькі на польскай мове

1706 год, верасень. Па ўмовах Альтранштадтскага міру Аўгуст II адмовіўся ад кароны Рэчы Паспалітай на карысць Станіслава Ляшчынскага.

1736 год. У Балотным (Блотна, Веранова) Сцыпіёны дэль Кампа адчынілі школу піяраў.

1796 год, 8 жніўня. Ліда вызначаная павятовым цэнтрам Слонімскай губерні (намесніцтва) Літоўскага генерал-губернатарства.

Герб Сцыпіёнаў дэль Кампа, старастаў Лідскіх не ў адным пакаленні

1856 год, восень. Пры Голдаўскай царкве святар Канстанцін Самсонавіч Брэн адчыніў народную вучэльню (першую ў павеце).

1886 год. У часопісе "Край" Багушэвіч апублікаваў артыкул, у якім распавядаў, што на Лідчыне гэтак жа, як і ў суседніх паветах, усхадзілася матыліца, ад якой загінула шмат жывёлы (авечак).

Адчыненая школа пісьменства ў Буцілах ад Дзікушскага прыходу.

Маёнтак Дамейкі пасля смерці Антонія Квяткоўскага пераняла яго дачка Алена Шалевіч.

1896 год, 13 жніўня. Столе і Краеўскі паведамляюць Віленскаму губернскаму кіраванню: "Паравы шкляны завод на зямлі Ганны Смальян у маёнтку Магадзіно намі ўсталяваны канчаткова". Была пабудаваная 12-гаршковая шкловарная печ са здымам шкломасы 4200 кг/суткі. У цэху апрацоўкі быў пантограф, 5 гільяшырных машын, пескаструменевы апарат і розныя шліфавальныя станкі.

1896 год. Адчынена першая і адзіная Дзікушская жаночая народная вучэльня.

У Дакудаўскай народнай вучэльні вучыліся 15 дзяўчынак.

У Вялікіх Канюшанах ад Гончарского прыходу адчынена школа пісьменства.

У Радзівонішках і Бабрах збудаваны школьныя будынкі.

1896-1900 гады. Ліду неаднаразова наведваў Ф. Э. Дзяржынскі.

Ф.Э. Дзяржынскі

1906 год. У Лідскай жаночай вучэльні адчынены пяты клас, і янаператворана ў прагімназію.

1926 год. 26 верасня. У Лідзе адбыўся павятовы з'езд Грамады. У яго працы прынялі ўдзел 100 дэлегатаў. Старшынём абраны Вікенці Антонавіч Салыга.

1936 год, 13 ліпеня. У Лідзе прайшоў усеагульны штрайк у знак пратэсту супраць крывавай расправы над страйкаваўшымі працоўнымі шклозавода "Нёман". Дырэкцыя завода пайшла на саступкі.

1936 год, жнівень. Выйшаў з друку першы даведнік па Лідскім і Шчучынскім паветах прэзідэнта мясцовага аддзела ПТТК Антонія Гржымайлы-Прыбыткі.

1936 год. Пабудаваны будынак СШ № 10.

1936 год. 3-класная сумеснага навучання гандлёвая піярская школа з чацвёртым адмысловым класам атрымала назву - Купецкая гімназія.

Пабудаваная Кянцеўская школа. Настаўніцай была Гарбінова. Ставіла спектаклі на беларускай мове, паставіла "Паўлінку".

1946 год, 10 жніўня. Адбылася другая гарадская парканферэнцыя. Партарганізацыя Ліды налічала 247 членаў і 113 кандыдатаў

Жнівень. Заснаваная Лідская нафтабаза. Размяшчалася на пляцоўцы пры чыгунцы поруч Нарыхтзбожжа. Забяспечвала спажыўцоў бензінам маркі А-56 і насельніцтва асвятляльнай газай.

Жнівень. Кантынгент 24463 чалавекі.

1946 год. 29 жніўня. Прынята рашэнне аб адкрыцці пачатковай школы № 4 на вул. Лётнай, 1.

16 верасня. Прынята рашэнне выканкаму прысвоіць гарадской бібліятэцы імя Янкі Купалы.

16 верасня. У Ліду прыехала брыгада пісьменнікаў і навуковых супрацоўнікаў - дырэктар музея Я. Купалы Уладзіслава Францаўна Луцэвіч, П. Глебка, У. Агіевіч, В. Таўлай на ўрачысты акт прысваення гарадской бібліятэцы імя Я. Купалы.

17 верасня. Сустрэча брыгады са студэнтамі і выкладчыкамі педвучэльні. Даклад

“Ідэя аб’яднання народа ў беларускай паэзіі”. П. Глебка зрабіў агляд вершаў маладых паэтаў, даў парады. П. Глебка і В. Таўлай чыталі свае вершы. Прачытаў свае вершы паэт-пачатковец Мікалай Воронін. Увечар адбылося ўрачыстае паседжанне гарвыканкаму разам з партыйнай і грамадскімі арганізацыямі горада ў сувязі з 7-й гадавінай аб’яднання Беларусі.

18 верасня. Агульнагарадскі ўрачысты збор, прысвечаны прысваенню гарадской бібліятэцы імя Я. Купалы. Сабраліся працоўныя, службоўцы, настаўнікі, вучні старэйшых класаў У. Агіевіч выступіў з дакладам “Я. Купала - народны паэт БССР”. В. Таўлай прачытаў свой верш прысвечаны памяці Я. Купалы і дню 17 верасня. П. Глебка прачытаў верш і паэму “Пра вясну і рэвалюцыю”, У. Ф. Луцэвіч падзялілася ўспамінамі. Ад калектыва бібліятэкі загадчыца Таццяна Мыгланава падзякавала і запэўніла, што бібліятэка будзе годна несці імя Народнага песняра.

1946 год, 23 верасня. Бандай “Дурыса” па-зверску перабітая сям’я старшыні Цвермскага сельсавета Кавальчука Ў.Ф. і ўпаўнаважаныя Бей С.С. і Стрыбуць Б.І.

1956 год, 16 ліпеня. Прынята рашэнне гарвыканкаму аб передачы інтэрната тэхнікума механізацыі сельскай гаспадаркі пад СШ № 2.

1956 год, жнівень. З 3606 вучняў не паспявалі 406. 1-4 класы 1547/116, 5-7 кл 833/164, 8-10 кл 491/41. З 2871 вучня па рускай мове не паспяваюць 184, па матэматыцы - 229, па беларускай мове - 72. 10-ты клас скончылі 180 вучняў. Прадстаўленыя да ўзнагарод і медаляў 21 вучань (з дакладу заг. ГарАНА за 1955/56 навуч. год).

1956 год, 1 верасня. Старшынём камітэту фізкультуры і спорту прызначаны Ядэшка Ўладзімір Лявонцевіч.

1956 год, 1 верасня. Адчынілася школа- інтэрнат на 210 месцаў.

Закладка Кургана Неўміручасці 9 траўня 1966 г.

1966 год, 8 ліпеня. Адкрыццё Кургана Неўміручасці.

1966 год. Нёманская школа стала сярэдняй.

1976 год, 7 жніўня. Лідскі піваварны завод адзначыў стагоддзе і ўзнагароджаны ордэнам “Знак Пашаны”.

Уручэнне ордэна “Знак пашаны” Лідскаму піўзаводу

1976 год, 29 жніўня. Адбылося традыцыйнае свята працы на пляцы Леніна. Выступілі Ў. Логаш, Б. Грыцэнка, дэлегат XXУ з’езду КПСС рабочы лакафарбавага завода Г. Азаронак, рабочая абутковай фабрыкі Г. Леcановіч, рабочы завода “Лідсельмаш” М. Вушка. Чырвоны сцяг падымалі дырэктар завода “Лідсельмаш” М. Кашынскі, сакратар парткаму завода электравырабаў М.Астраверхаў, рабочая піўзавода Н. Яцкевіч, брыгадзір дыстанцыі каляі Ў. Бяляўскі, рабочая абутковай фабрыкі Л. Круковіч. На пастаменце славы стаялі шліфавальшчык завода “Лідсельмаш” У. Катлінскі, зваршчык аўтарэмзавода П. Авяр’янаў, электрамеханік вузла сувязі М. Турчэнік і інш.

1996 год, 17 ліпеня. Са сцяны былога планетарыя, перададзенага праваслаўным, знятая мемарыяльная дошка ў гонар Людвіка Нарбута.

Лідскія юбіляры 2006 года

МАКРЭЦКІ Адам Вінцэнт (16.08.1856 - 6.04.1921). Нарадзіўся ў маёнтку Дзітрыкі Белагрудскай воласці. Скончыў вайсковую школу ў 1877 г., падпаручнік, удзельнік руска-турэцкай вайны. У 1914 г. палкоўнік, камандзір палка. Крыж Святога Георгія. Генерал расійскага войска. У 1918 г. уступіў у корпус генерала Доўбар-Мусніцкага. Вярнуўся ў Дзітрыкі. Кіраўнік II групы Віленскай самаабароны са штабам у Лідзе. Камендант Вільні. Узяў Слонім, Баранавічы, Нясвіж (1919). Камандзір 1-й Літоўска-Беларускай дывізіі. Узяў Слуцк і Клецк (1920). У пачатку 1921 г. генерал брыгады польскага войска. Памёр у Гародні.

Яго дачкой была **Каміла Ланге**. Напісала паэму “Rok 1919”. Дапамагла камдзіву чырвонай дывізіі перайсці на польскі бок.

ПАШКЕВІЧ (у замужжы Кейрыс) **Алаіза Сцяпанаўна** (“Цётка”) [3(15).07.1876-5(18).02.1916]. Беларуская грамадская дзяячка, асветніца, пісьменніца, артыстка тэатра, педагог, выдавец.

Алаіза Пашкевіч (Цётка)

Нарадзілася ў фальварку Песчына Лідскага павету (цяпер Шчучынскі раён) у багатай сялянскай сям’і. Бацька - Стэфан меў пяць дочак і двух сыноў, Алаіза названая ў гонар бацькавай маці, была 4-ай. Дзяцінства прайшло ў фальварку Тарэсін (1879-85) у Старым Двары ў дзядулі і бабулі, дзе вучылася ў хатняй настаўніцы. Скончыла ў Вільні прыватную 7-класную вучэльню (1901). Настаўнічала на вёсцы. Удзельнічала ў стварэнні Беларускай Сацыялістычнай Грамады (1902), выданні часопіса “Свабода” (1902). Вучылася на Вышэйшых Агульнаадукацыйных курсах П. Лестгафта ў Пецярбурзе (1902-04), здала экстэрнам іспыт за курс гімназіі. Працавала фельчарам у Новавілейскай псіхіятрычнай лякарні. Удзельнічала ў з’ездзе жанчын у Маскве (1905). Вяла агітацыю супраць самадзяржаўя. Аддадзеная пад суд, эмігравала ў Галіцыю. Вучылася як вольная слухачка на філасофскім факультэце Львоўскага ўніверсітэта (1906-08, 10-11), на гуманітарным факультэце Кракаўскага ўніверсітэта (1908-09). Прыязджала ў Вільню і Пецярбург, у Вільні ўдзельнічала ў выданні газеты “Наша доля” і “Наша ніва”. Падарожнічала па Італіі (1908). Лячылася ў Закапанэ. Замуж выйшла ў 1911 г. З 1911 г. у Вільні, Менску. Была артысткай тэатра І. Буйніцкага - выступала ў спектаклях “Па рэвізіі” М. Крапіўніцкага, “У зімовы вечар” па Э. Ажэшка. Арганізоўвала таемныя, з 1915 г. легальныя беларускія школы (каля Вільні, у Лідскім павеце), вучыла дзяцей. Першую нелегальную беларускую школу на тэрыторыі сучаснай Беларусі адкрыла ў Лідзе ў 1912 г., першую легальную беларускую школу на тэрыторыі сучаснай Беларусі адкрыла таксама ў Лідзе ў 1915 г. Выдавала ў Менску часопіс для дзяцей і моладзі “Лучынка” (1914). Падарожнічала па Скандынавіі. У 1915 г.- фельчар у тыфозным салдацкім бараку ў Вільні. У пачатку 1916 г. прыехала ў родныя мясцы, дзе лячыла хворых тыфам. Бацька памёр у студзені 1916 г. у лякарні ў Лідзе, пахаваны на Лідскіх каталіцкіх могілках.

Публікавалася з 1902 г. Пісала вершы, аповесці, публіцыстычныя і этнаграфічныя артыкулы, апавяды аб прыродзе, даследавала беларускі народны тэатр. Асобнымі ўлёткамі выдаваліся ў 1905 г. яе вершы “Мору”, “Пад штандарам”, “Хрэст на свабоду”. Выдала ў Жолкве каля Львова зборнікі вершаў “Хрэст на свабоду” (1906), “Скрыпка беларуская” (1906), зборнік перакладаў з украінскай “Гасцінец для малых дзяцей” (1906). У Пецярбурзе выйшла яе “Першае чытанне для дзетак беларусаў” (1906). Выпусціла “Праграму для збірання матэрыялаў аб батлейках на Беларусі” (Вільня, 1910). У рукапісу застаўся яе “Малітоўнік для беларускіх дзетак”.

РЫДЗ - СМІГЛЫ Эдвард (1886-1941), **ганаровы грамадзянін г. Ліды**, маршал Польшчы, палітык. Выпускнік ASP у Кракаве, з 1908 г. у Саюзе Актыўнай Барацьбы, з 1912 г. у Саюзе Стральцоў, блізкі паплечнік Ю. Пілсудскага, рэдактар штомесячніка “Стралец”; падчас 1-й Сусветнай вайны ў Польскіх легіёнах- камандзір 1-га палка пяхоты, з верасня 1915 г. - 1-й брыгады, камендант Gl. POW; з лістапада 1918 г. у Войску Польскім, у лістападзе абраны міністрам абароны, таксама камендантам польскіх войскаў падчас Народнага Ўраду Рэчы Паспалітай у Любліне, затым камендант Генеральнай Акругі Люблін, студзень-красавік 1919 - камандзір аперацыйнай групы Ковель, красавік 1919- красавік 1920 адбіў Вільню, разам з літоўскім войскам Дынабург; 1919- генерал брані (роду войскаў). У польска-бальшавіцкай вайне камандзір 3-й арміі. 7.05.1920 заняў Кіеў, 7-15.08.1920 кіраваў Сярэднім фронтам (ад Дэмбліна да Бродаў), 16.08.1920- разбіў 16-ю чырвоную армію, з 18.08.1920 - камандзір 2-й арміі

(20-28.09 бітва над Нёманам). З 15.09.1922 інспектар войска з сядзібай у Вільні, з 1926 г. у Варшаве, у час травеньскага перавароту 1926 г. падтрымаў Пілсудскага, даслаўшы яму частку віленскай залогі. З траўня 1935 г. генеральны інспектар Узброеных Сілаў, з 1936 г. маршал Польшчы, выконваў таксама шмат грамадскіх функцый у арганізацыях вайскоўцаў і камбатанцкіх. Пасля 1935 г. пачаў працу над 6-гадовым планам мадэрнізацыі Ўзброеных Сілаў, таксама канцэпцыяй польскай ваеннай дактрыны, у вераснёвай кампаніі 1939 г. Вярхоўны Галоўнакамандуючы. 17 верасня 1939 г. перайшоў у Румынію, інтэрнаваны. 7 лістапада склаў свае паўнамоцтвы. У 1941 таемна вярнуўся ў Польшчу, памёр пад імем Адам Завіша.

Ганаровы грамадзянін г. Ліды Эдвард Рыдз-Сміглы

САСНОЎСКІ Роберт Юр'евіч (14.10.1916 - 10.02.2003, г. Ліда). Нарадзіўся ў рабочым пасёлку Янкоўка Кіеўскай вобласці. Украінец. З службоўцаў. Скончыў Кіеўскі дзяржаўны ўніверсітэт, фізіка-матэматычны факультэт (1.09.1932-30.07.1937), спецыяльнасць-выкладчык фізікі.

Працоўная дзейнасць:

1.09.37-1.08.38 - выкладчык фізікі ў СШ ст. Альмовіца (Альшакіна) Кіеўскай вобласці;

1.09.38- 1.10.39 - лабараторыя эксперыментальнай фізікі пры Кіеўскім педінстытуце;

14.10.39-10.07.41- служба ў РККА, Омск- Навасібірск- Каўнас, вайсковы інжынер па абаронных будынках, але склад сяржанцкі;

10.07.41-4.09.41- ваеннапалонны ў лагеры Магодзіна і ў Лідзе. У палон патрапіў пры акружэнні на Заходняй Дзвіне. 4.09.1941 збег.

4.09.41-1.05.42 - грузчык Лідскага вугальнага склада. У траўні 1942 г. арганізаваў на Лідскім чыгуначным вузле дыверсійную групу, падарваў электрастанцыю ў Лідскім дэпо.

12.03.43- 8.07.44 - партызан атрада "Іскра", начальнік асобага аддзела атрада "Іскра".

Валодаў польскай і ўкраінскай мовамі добра, нямецкай - слаба.

15.08.44 - старшыня планавай камісіі Лідскага гарвыканкаму;

4.1.1947 - галоўны інжынер гаркамгасу Лідскага гарвыканкаму;

1.4.1955 - інжынер па тэхкантролю будаўніцтва сярэдняй школы;

28.11.1955 - дзясятнік-майстар Лідскага піўзавода;

16.07.1957 - галоўны інжынер камунальнага аддзела Лідскага гаркамгасу;

4.3.1960 - інжынер групы капрамонту Гарадзенскага аблпраекту;

25.4.1961 - кіраўнік групы па капрамонту г. Ліды.

1.6.1966 Гарадзенскі аблпраект пераіменаваны ў Гарадзенскія абласныя праектныя майстэрні. Р. Сасноўскі прызначаны кіраўніком групы капрамонту ў г. Лідзе;

1.3.1968 - галоўны інжынер інстытута "Белрамбудпраекту";

1.7.1969 - начальнік сектара "Белжылпраекту";

1.1.1974 - начальнік Лідскага сектара інстытута "Белжылпраект" Мінкамгасу БССР.

15.10.1976 г. выйшаў на пенсію.

Узнагароджаны медалямі "Партызан Айчыннай вайны 1 ступені", "За перамогу над Германіяй", "За доблесную працу".

Роберт Сасноўскі

СЛУК Вацлаў Дамінікавіч (7.09.1926 - 23.12.2004). Нарадзіўся у в. Паддубна Лідскага павету ў сям'і парабка, з малых гадоў разам з бацькамі, якія мелі слабое здароўе, пасвіў жывёлу ў багатых сялян. 1944-48 працаваў у дапаможнай гаспадарцы ваенгандлю ў в. Тарнова. Конюх 1947-1958, з 1958 г.- даглядчык па адкорму буйной рагатай жывёлы саўгаса "Тарнова".

Герой Сацыялістычнай Працы (22. 03.1966), неаднаразова абіраўся дэпутатам раённага і абласнога Савета дэпутатаў, член райкаму партыі. У 1968 г. занесены ў кнігу Народнай Славы раёна.

Вацлаў Слук

Жыў у Лідзе свой Напалеон

140 гадоў з дня нараджэння Напалеона Чарноцкага

ЧАРНОЦКІ Напалеон Казіміравіч *(13.07.1866 - 14.02.1937). Жыў у Лідзе і працаваў лекарам у 1931-1936 гг., беларускі публіцыст, перакладчык, адзін з пачынальнікаў беларускага нацыянальнага руху.*

Нарадзіўся ў маёнтку Нача-Бryндоўская - цяпер в. Нача Ляхавіцкага раёна. Скончыў Слуцкую гімназію (1887), медыцынскі факультэт Маскоўскага універсітэта (1894). У Слуцкай гімназіі ўваходзіў у таемны гурток самаадукацыі, у Маскве - у інтэрнацыянальную студэнцкую арганізацыю, удзельнічаў у рэвалюцыйным руху. За ўдзел у студэнцкіх хваляваннях 1890 г. выключаны з універсітэта і сасланы пад нагляд паліцыі ў маёнтак бацькоў, праз год аднавіўся ва універсітэце. Працаваў лекарам у Заходняй Беларусі і Літве. У 1904-05 гг. мабілізаваны на Манчжурскі фронт. У 1908-12 гг. у эміграцыі ў Канадзе. З 1918 г. у Варшаве, пасля ў Вільні. У 1922 г. уступіў у Польскую сацыялістычную партыю. З 1928 г. працаваў лекарам на Валыні, з 1931 г. - у Лідзе. З 1936 г. жыў у в. Вялікая Лябёдка Шчучынскага раёна.

У 1885 г. у Слуцку ўдзельнічаў у перакладзе на беларускую мову і выданні на гектографе першага варыянту рэвалюцыйнай брашуры “Дзядзька Антон” (не выяўлена). Браў удзел у выданні 2-га варыянту (1892, з М. Абрамовічам). Перапісваўся з У. Караленкам, на польскую мову пераклаў яго аповяд “ У дрэннай кампаніі” (каля 1887 г., не выяўлены, захаваліся два лісты Чарноцкага да пісьменніка). У 1910 г. выдадзеныя ў яго перакладзе на беларускую мову п’есы “Сватаўство” А. Чэхава і “Пашыліся ў дурні” М. Крапіўніцкага. Аўтар брашуры “Як будзе з зямлёю?” (1907). У артыкуле “Ды пытання пра беларускую народную школу” (газета “Мінскі кур’ер”, 10 красавіка 1908 г.) выступіў у абарону беларускай мовы. У “Нашай ніве” 21 чэрвеня 1912 г. змясціў допіс “З Канады”. Аўтар успамінаў пра рэвалюцыйны рух і пра Абрамовіча. Зрабіў апісанне батлеечнага прадстаўлення “Батлейкі з ваколіц Начы” (уключана ў кнігу “Народны тэатр”, Мн., 1983).

Напалеон Чарноцкі

(Паводле “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі” і “Беларускай энцыклапедыі”.)

Аляксандр Снежка

Доктар Напалеон Чарноцкі

У маёнтку Вялікая Лябёдка павету Шчучын Наваградскі ціха, амаль непрыкметна пакінуў гэты свет цікавы і заслужаны чалавек. Некралогі ў прэсе паведамілі агульна і кароценька, што 14 лютага 1937 года памёр Напалеон Чарноцкі ў веку 71 года, і што пахаванне адбылося 17 дня бягучага месяца ў Скрыбаўцах.

Аднак доктар Напалеон Чарноцкі заслугоўвае на больш трывалую памяць з боку грамадства, якое ашаломленае вірам сучаснага жыцця, забывае пра людзей старых і даўнейшых, якім не раз былі вельмі ўдзячныя. Народжаны 13 ліпеня 1866 года ў Наваградскім ваяводстве ў радавым маёнтку Нача (Баранавіцкі пав.) у старой польскай патрыятычнай сям’і. Гімназічную навуку чэрпаў у Слуцку.

Пасля атрымання сярэдняй адукацыі паступіў на лекарскі факультэт у Маскве, які скончыў 13 лютага 1895 г. Захоплены прыродазнаўчымі навукамі, выбраў медыцыну таму, што

прафесія лекара падавалася яму найбольш прыдатнай у службе для дабра людзей, якім прысвяціў пазней усё сваё наватарскае жыццё.

Пасля заканчэння універсітэта, распачаўшы працу лекара, Напалеон Чарноцкі, як прыхільнік польскага незалежніцкага руху, кіраванага Юзафам Пільсудскім, аказаў важную паслугу першай друкарні “Robotnika”. Сведчаннем таго, як гэта сталася, хай паслужаць уласныя словы доктара Чарноцкага, запісаныя ў памятнай кнізе ППС (Польскай сацыялістычнай партыі): *“... калі мы з жонкай, - піша Чарноцкі, - сабраліся выехаць у радавы маёнтак Нача, а потым на практыку недзе ў сваіх краях, Сулкевіч паведаміў мне, што павінен даверыць мне таямніцу ППС і хоча папрасіць у сувязі з ёю дапамогі. Адказаў, што згодны, пры ўмове, што і мая жонка мусіць быць пасвечана. С. умову прыняў. Пасля гэтага я даведаўся, што мой слуцкі калега Парнеўскі, які меўся быць ксендзам, але адмовіўся з-за адсутнасці магчымасці дасягнення тога становішча ў цяжкія часы, ад свайго паклікання, а толькі скончыў у Маскве фармацэўтычны факультэт, заснаваў па даручэнні ППС у мястэчку Ліпнішкі аптэку для таго, каб даць спакойны прытулак друкарні “Robotnika” і яе рэдактару Пілсудскаму. Акрамя рэдактара быў яшчэ наборшчык, варшавяк. Паводле словаў Сулкевіча, легкадумны варшавяк, прыгавораны да смяртэльнай нуды ў друкарні-аптэцы, збаламуціў не вельмі маладую і непрыгожую кухарку аптэкара, абяцаючы з ёю ажаніцца. Праз некаторы час захацеў ад тога абяцання адступіцца. Каханка пачала здагадвацца, што тут хаваецца нейкая таямніца, і што яна мае праз гэта свайго каханка ў руцэ, і пачала злёгку пагражаць. Трэба было справу ліквідаваць, пакуль быў час.”* Пані Парнеўская неўзабаве павезла служанку ў Чанстахоў да споведзі, а тым часам Міхал Сулкевіч з Напалеонам Чарноцкім прыступілі да ліквідацыі друкарні “Robotnika”. Два вялікія кашы, у якіх былі старанна спакаваны друкарская машына і шрыфты, былі ноччу здадзены як багаж да чыгуначнай станцыі Пагарэльцы (на адрэзку Баранавічы - Стоўбцы), адкуль Напалеон Чарноцкі забраў іх як асабісты багаж у сваё радавое гняздо - Начу, а пазней перавёз на першы этап сваёй лекарскай практыкі ў Мір. У Міры доктар Чарноцкі хаваў друкарню некалькі месяцаў, пакуль яе не забраў у Вільню будучы прэзідэнт Станіслаў Вайцяхоўскі.

Напалеон Чарноцкі як сацыяльны лекар, практыкаваўшы ў Міры (Стаўбцоўскі павет), неўзабаве пераканаўся ў нікчэмнасці экстранных лекарскіх парадаў і санаторнага лячэння, недаступнага для незаможных пацыентаў, якія жывуць у дрэнных гігіенічных умовах.

Ён насіцца з намерам стварэння для іх курортаў. На адным з лекарскіх з’ездаў доктар Чарноцкі выступае са смелым праектам стварэння для незаможных санаторных пунктаў, дзе падставай лячэння мела быць: адпачынак, шмат чыстага паветра і сонца, а таксама добрае харчаванне. Гэты праект атрымаў прызнанне і чынную падтрымку з боку лекараў. Былі знойдзены месца і супольнікі, здольныя ўнесці немалыя сродкі для пачатку працы. Нажаль, уся гэтая акцыя не дайшла да рэалізацыі. Перашкодай гэтаму стала расійска-японская вайна, і доктар Чарноцкі накіроўваецца на Далёкі Ўсход у якасці вайсковага лекара. Пасля вайны, атрымаўшы за сваю частку радавога маёнтка, невялікі капітал, Чарноцкі выехаў у Паўночную Амерыку з задумай стварэння там “грамадскага санаторыя”. Нешта кшталту адпачынкавай калоніі для людзей ідэйных, якія працуюць палітычна або на грамадскай ніве, якія жывучы ў ненармальных умовах у краі, падарвалі сваё здароўе. У Канадзе Чарноцкі купляе вялікі кавалак зямлі, на якой працуе некалькі гадоў як звычайны фермер па вырошчванні розных гатункаў лекавых траў і раслін. У гэтай працы ён не перастае думаць пра ажыццяўленне сваіх планаў. Аднак спазнаўшы асабістыя матэрыяльныя цяжкасці вяртаецца ў край перад самым выбухам 1-й Сусветнай вайны. І тут зноў як лекар прызываецца на службу ў войска.

Пасля перамогі маршала Пілсудскага над бальшавікамі і ўваходу польскіх войскаў на вялікдзень 1919 года ў Вільню і пасля ўтварэння там Ураду ўсходніх зямель генеральны камісар тога ўраду пан Ежы Асмалоўскі прызначае доктара Чарноцкага на пасаду старшага рэферэнта санітарнага аддзела. Гэтую пасаду ён займае да траўня 1920 г. Пасля эвакуацыі ўраду перад бальшавіцкай навалай некалькі месяцаў працуе ў Шахцёрскай Дуброве (Dabrowie Gorniczaj). Пасля заканчэння вайны і заключэнні міру ў Рызе доктар Чарноцкі займаецца ў родных мясцінах сацыяльнай медыцынай і натуральным лячэннем.

З 1921 па 1928 працуе лекарам Бальнічных касаў горада Вільні, пасля гэтага на Валыні ў цэнтры Крамянецкіх бальнічных касаў. Перад ад’ездам з Вільні доктар Чарноцкі змясціў у “Zrodlach Mocy” (“Крыніцах сілы”, № 3 - 1928 г.) цікавы рэгіянальны артыкул пад назвай “Батлейкі з ваколіц Начы”, заснаваны на асабістых ўспамінах і замілаванні да радзімага краю.

З 1 лютага 1932 года доктар Чарноцкі заняў пасаду Галоўнага лекара ў Сацыяльнай страхавой касе ў Лідзе, дзе карыстаўся агульнай сімпатыяй, як сярод персаналу касы, так і ў грамадстве.

Хто з лідзян не памятае ціхага, прыветнага, з анёльскай дабрынёй сэрца сацыяльнага доктара? Трэба яшчэ сказаць, што доктар Чарноцкі вёў у нашым горадзе кавалерскі (халасты) лад жыцця. Таму сталыя наведвальнікі вядомай прыватнай сталоўкі паняў Васькоўскай і Міцкевічавай мелі магчымасць бачыць яго ў сваёй

кампаніі і падзівіцца сціпласці мілага дзядулі.

У канцы 1934 года доктар Напалеон Чарноцкі пакідае лекарскую працу, параязджае на вёску і асядае ў маёнтку Вялікая Лябёдка (станцыя Скрыбаўцы), дзе ціха, удалечыні ад гарадскога тлуму, аддаецца з усім запалам любімай сваёй справе: вырошчванню розных лекавых траў і раслін. Самотныя паходы на прыроду: на лугі, багны і тарфавіскі складалі яго любімы штодзённы занятак. Падчас тых вылазак доктар Чарноцкі пільна прыглядаўся да кожнай траўкі, кожнай кветкі, збіраў, сушыў і складваў самыя розныя гатункі лекавых траў і раслін, якія дастаўляў у розныя ўстановы і прадпрыемствы. Падчас той любімай працы, у якую ўкладваў рэшткі сваіх сілаў, прыйшла раптам хвароба і смерць прастарэлага дзядулі, пра жыццё, працу і высакародныя ідэі якога ведаюць толькі адзінкі.

Літаратура:

1) Napoleon Czarnocki. Przyczynki do historii P.P.S. - Ksiega Pamiatkowa P.P.S. Warszawa, 1923 г.

2) Waclaw Lipinski. Drukarnia „Robotnika” w Lipniszkach. „Niepodleglosc”, tom V, zeszyt 3, Warszawa 1932 г.

3) W podziemiach konspiracji. art. Tad. C. „Slowo” Nr. 306. 1935 г. List Napoleona Czarnockiego do redakcji w sprawie artykulu „W podziemiach konspiracji” – „Slowo” 12 listopada 1935 г.

4) Wladyslaw Abramowicz. Kolebka slowa drukowanego Wielkiego Marszalka - Lipniszki - chluba ziemi Nowogrydzkiej, „Kurjer Poranny” z dnia 20.11.b.r.

5) Notatka „Z zalobnej karty - s.p. dr. Napoleon Czarnocki”, skreslona przez czlonka Glownego Zarzadu Slow. Lakarzy S. Bezradeckiego. Patrz „Laka i Torfowisko” organ stowarzyszenia lakarzy Nr. 10? styczen-marzec 1937 г.? Warszawa-Sarny.

(Артыкул з архіваў “Ziemi Lidzkiej”. Пераклад з польскай Станіслава Судніка.)

З Ямантаў Дакудаўскіх

120 гадоў з дня нараджэння Браніслава Яманта

Род Ямантаў не лідскі, але аказаўся цесна звязаным з Лідчынай і ў першую чаргу з Дакудавым. Тадэвуш Ямант узначальваў адміністрацыю маёнткаў князя Вітгенштэйна, якому належала і Дакудава. Ён часта прыязджаў у Дакудава і жыў тут. У яго было васьмёра дзяцей, якія таксама бывалі і жылі ў Дакудаве. Род Ямантаў прыняў самы актыўны ўдзел у паўстанні 1863 года, дастаткова сказаць, што дачка Тадэвуша Марыя Ямант была нарачонай Кастуся Каліноўскага. Пасля паўстання сям’я Ямантаў - бацькі і старэйшыя дзеці - была саслана ў Сібір. Лёс траіх малодшых дзяцей невядомы, але ў сярэдзіне другой паловы XIX стагоддзя ў Дакудаве жыве арандатар Казімір Ямант, якому падчас паўстання было 13 гадоў. У яго сям’і ў 1886 годзе нарадзіўся сын Браніслаў.

Браніслаў Ямант

ЯМАНТ Браніслаў Казіміравіч *(5.08.1886, в. Дакудава Лідскага павету - 4.02.1957), беларускі і польскі мастак, мастацкі педагог. Доктар мастацтвазнаўства (1953). Прафесар (1937). Вучыўся ў Віленскай рысавальнай школе І. Трутнева і Г. Рыбакова, адначасова ў гімназіі, якую скончыў у 1907. У 1908-10 вывучаў права ў Пецярбургскім універсітэце. З 1910 стала жыў у Вільні (у 1918-19 - настаўнік малявання ў рэальнай школе ў Гомелі). Выязджаў (да 1939) на плянэры ў Кракаў, Крамянец, Гародню, Люблін, Львоў, на Балтыку. З 1919 працаваў у дзяржаўных установах, выкладаў у віленскіх гімназіях. Адзін з заснавальнікаў Віленскага таварыства мастакоў (1920), быў сябрам яго ўправы. У 1928-34 вучыўся з перапынкамі на мастацкім факультэце Віленскага універсітэта. З 1931 - асістэнт кафедры пейзажнага жывапісу (кіраўнік Ф. Рушчыц), з 1936 - намеснік прафесара, у 1937-39 прафесар Віленскага універсітэта. З 1946 - дэкан мастацкага факультэта і прафесар кафедры пейзажнага жывапісу і нацюрморту Toruньскага універсітэта. Пісаў у жанры пейзажу. У выставах - з 1915 (у Вільні, Варшаве, Кракаве, Львове, Познані, Бруселі, Гаазе, Амстэрдаме, Бухарэсце, Маскве, Рызе, Берліне, Сан-Францыска, Балціморы). Сярод твораў: “Матыў старой Вільні” (1909), “Стог сена на лузе” (1913), “Пейзаж з рэчкаю” (1914), “Вясковы пейзаж” (1914), “Фантастычны пейзаж” (1922), “Пейзаж з каплічкаю” (1928), “Віхура” (1929), “Старыя вербы” (1929), “Дубы” (1931), “Падворак пры вул. Татарскай у Вільні” (1931), “Жыдоўская вуліца ў Вільні” (1934), “Вятрак” (1937), “Хата сярод дрэў” (1937), “Касцёл св. Міхала ў Вільні” (1941), “Вятрак” (1940), “Заснежаны падворак” (1944), “Завулак Снапоўка ў Вільні” (1954).* ***(Пяткевіч А. Людзі культуры з Гродзеншчыны. Гродна, 2000. С.71.)***

Сын Лідчыны. Неадбыўшыся праўнік (юрыст). Жыццё сваё прысвяціў маляванню. Нарадзіўся пад канец XIX стагоддзя, калі свет ужо паволі набліжаўся да вялікага канфлікту, 1-й Сусветнай вайны. Давялося яму жыць у часы неспакойныя, у часы вялікіх трансфармацый устояў, змен межаў і войнаў, у т. л. польска-бальшавіцкай і 2-й Сусветнай вайны, а таксама расійскай рэвалюцыі. Быў у трох вялікіх сталіцах: Вільні, Пецярбурзе і Кракаве. У час польска-бальшавіцкай вайны працаваў настаўнікам у Гомелі. Займаў пасаду прафесара ў Вільні, а пасля 2-й Сусветнай вайны - у Торуні.

Прыйшоў на свет 5 жніўня 1886 года ў вёсцы Дакудава. Быў сынам арандатара Казіміра і Марыі з Свячкевічаў. Вучыўся ў Вільні, сталіцы Вялікага Княства Літоўскага, якая ў той час належала да Расійскай імперыі. Хадзіў у 1-ю класічную гімназію і адначасова слухаў лекцыі малюнка ў школе, якой кіравалі І.П. Трутнеў і Г.Ф. Рыбакоў. Калі ў 1907 годзе Браніслаў Ямант выдатна закончыў школу і атрымаў атэстат сталасці, шмат дзвярэй адчынілася перад ім. Спачатку выбраў праўны (юрыдычны) факультэт, дзякуючы чаму мог у будучым мець працу. Не вядома, ці было гэта выбарам самога Браніслава, ці яго бацькоў. Фактам застаецца, што Б. Ямант паехаў у Пецярбург, сталіцу Расійскай імперыі, дзе ў 1908 годзе паступіў на факультэт права. Аднак душа мастака прагла іншай навукі. Праз два гады Ямант перапыніў вучобу, каб заняцца маляваннем. Яшчэ праз год адведаў Кракаў, старажытную сталіцу Польшчы, дзе меў нагоду пазнаёміцца з вучнямі мастака Яна Станіслаўскага.

Зноў праз год прыехаў у Вільню, балазе меў шанец знайсці там працу. На ўтрыманне зарабляў выкладаннем малямання (рысунка). У 1915 годзе дэбютаваў на выставе Віленскага мастацкага таварыства. Пасля заканчэння 1-й Сусветнай вайны выехаў у Гомель. Належала б устанавіць, што схіліла Б. Яманта да такога кроку: ці выехаў туды па накіраванні на працу, ці ўжо на месцы знайшоў яе. У рэальнай школе, якую заснавала Macierz Szkolna (польская адукацыйная арганізацыя), у 1918-1919 гадах выкладаў мастацтва рысавання. У 1920 годзе адразу пасля далучэння Сярэдняй Літвы да Польшчы вярнуўся ў Вільню (Гомель аказаўся пад уладай Савецкай Расіі). Пачаў працу на пасадзе службоўца ў адміністрацыі польскай дзяржавы, якая аднаўлялася пасля доўгіх гадоў небыцця, а таксама стаў адным з ініцыятараў заснавання Віленскага таварыства мастакоў (мастакоўпластыкаў, WTAP). Да кіраўніцтва гэтай арганізацыі належаў ажно да моманту яе роспуску ў 1939 годзе. У 1921-28 гадах выкладаў рысунак у гімназіі імя Т. Чацкага, паралельна выкладаў на

Б. Ямант. Вятрак (1940).

курсах за сярэднюю школу пры гімназіі Жыгімонта Аўгуста, а таксама на рысавальных курсах ВТМ (WTAP).

Атрыманне вышэйшай адукацыі, звязанай з зацікаўленнем, пачаў даволі позна, толькі ў 1928 годзе. Выбраў факультэт прыгожых мастацтваў універсітэта Стэфана Баторыя, які зноў быў адкрыты (прыгадаем, што царскія ўлады зачынілі гэтую навучальную ўстанову пасля задушэння паўстання 1863 года). У працэсе вучобы ў 1928 і 1930 гадах наведаў шэраг гарадоў Заходняй Еўропы, у т. л. мастацтва малявання ўдасканальваў у Парыжы, Рыме, Брусэлі і Фларэнцыі, якія спрадвеку натхнялі мастакоў на творчую працу. Закончыў навуку з вельмі добрым вынікам у 1934 годзе. Пасля атрымання дыплома быў пакінуты на факультэце прыгожых мастацтваў Універсітэта Стэфана Баторыя, як старшы асістэнт на кафедры пейзажнага малявання, якую ачольваў Фердынанд Рушчыц. Неўзабаве быў прызначаны намеснікам прафесара, а пазней надзвычайным прафесарам пейзажнага малявання. На гэтай пасадзе ён працаваў з 1 студзеня 1937 года да моманту поўнай ліквідацыі універсітэта Стэфана Баторыя літоўскімі ўладамі 15 снежня 1939 года (прыгадаем, што пасля выбуху 2-й Сусветнай вайны частка Рэчы Паспалітай аказалася пад акупацыяй СССР, Вільня была перададзена літоўскай дзяржаве). Калі Літва, спачатку занятая Савецкім Саюзам, у 1941 годзе аказалася пад нямецкай акупацыяй, Браніслаў Ямант быў у Вільні. Не перапыніў працы са студэнтамі, хаця такая пазіцыя, безумоўна, вымагала ад прафесара пэўнай адвагі. Правядзенне адукацыйных заняткаў ва ўмовах акупацыі было справай не простай. Б. Ямант прымаў удзел таксама ў паседжаннях былой рады факультэта прыгожых мастацтваў універсітэта Стэфана Баторыя.

Пасля заканчэння вайны традыцыі віленскай навучальнай установы былі адноўлены ў

Торуні. Сярод іншых навукоўцаў у ліпені 1945 года тут аказаўся і Б. Ямант. Быў адным з арганізатараў вышэйшай навучальнай установы ў гэтым горадзе, універсітэта Мікалая Каперніка. Дзякуючы яго старанням была створана секцыя прыгожых мастацтваў пры гуманітарным факультэце, прадэканам якой ён стаў. У 1946 годзе ён быў абраны дэканам факультэта прыгожых мастацтваў, які ўзнік на месцы секцыі. 23 жніўня 1946 года Б. Ямант атрымаў прызначэнне на пасаду прафесара пейзажу і нежывой прыроды. У 1953 г. Цэнтральная кваліфікацыйная камісія для навуковых працаўнікоў надала яму званне доктара мастацтвазнаўства.

Вуліца Б. Ямантa ў Торуні

У Торуні Б. Ямант маляваў многа пейзажаў, але месца поўных успамінаў старых віленскіх завулкаў усё часцей займалі маляўнічыя вулачкі і закуткі Старога Месца Торуня. Маляваў таксама прыгожыя надвіленскія краявіды. З 1951 года пачаў выконваць графічныя работы.

Прафесар Ямант быў мастаком выключна пладавітым, да канца 1946 года, як ён сам палічыў, выканаў звыш 1000 працаў. Ствараў іх звыкла на паперы або на тэкстуры, ужываў тамперную тэхніку, гуаш, акварэль, радзей ужываў алей. Тэмай яго працаў быў выключна пейзаж. Побач з замалёўкамі з натуры (краявіды) і відаў гарадоў ствараў пейзажы кампанаваныя, якія сітэзуюць у пластычнай гармоніі матывы дрэваў, неба і вады.

У 1955 годзе ў Торуні адбылася юбілейная выстава Б. Яманта з нагоды 40-годдзя яго творчага дэбюту (выстава 1915 г. у Вільні).

Памёр мастак 4 лютага 1957 г. пасля цяжкай хваробы сэрца і быў пахаваны на toruńскіх могілках святога Юрыя. Над яго магілай пастаўлены помнік праекту сябра з гадоў віленскіх і toruньскіх прафесара Стэфана Нарэмбскага. Усе свае творы Б. Ямант адпісаў Народнаму музею ў Варшаве. За мастацкія дасягненні быў адзначаны Залатым крыжам заслугі (1930) і Кавалерскім крыжам ордэна Адраджэння Польшчы (1955). Яго імем названа адна з вуліц Торуня ў квартале Рубінкова.

А на лідскіх парафіяльных могілках захаваўся помнік з надпісам: **“Kazimierz Jamontt, urodzony w maj№tku rodzinnym Petrele na Їmudzi, zmari w maj№tku Moryc. powiatu lidzkiego 1. VII. 1889 r. w wieku 39 lat.”** *(“Казімір Ямант, народжаны ў радавым маёнтку Пятрэлі на Жмудзі, памёр у маёнтку Морын Лідскага павету 1.VII. 1889 г. у веку 39 гадоў”* і ніжай - **“Wiadysiaw Jamontt, Dyrektor Wilecskiego Banku Handlowego w Lidzie, syn Kazimierza, urodzony w maj№tku Dokudowo powiatu lidzkiego w 1871\ zmari w Lidzie 21.XI. 1932 r. w wieku lat 55.”** *(“Уладзіслаў Ямант, дырэктар Віленскага гандлёвага банку ў Лідзе, сын Казіміра, народжаны ў маёнтку Дакудава Лідскага павету ў 1871 \ памёр у Лідзе 21.XI.1932 г. у веку 55 гадоў.”*

Андрэй Страчынскі

паводле Я. Паклеўскага “Bronislaw Jamontt (1866-1957), artysta, malarz, profesor UMK, [w:] Torunscy tworcy nauki i kultury, Warszawa, 1989, s. 125-129. З архіваў “Ziemi Lidzkiej”. Пераклаў на беларускую мову Станіслаў Суднік.

Гаспадар лідскага піва

65 гадоў з дня нараджэння дырэктара Лідскага піўзавода Уладзіміра Якаўлевіча ЮФЫ

Уладзімір Якаўлевіч Юфа нарадзіўся ў 1941 годзе, 22 ліпеня. Сям'я жыла ў Кіеве. Неўзабаве пасля пачатку вайны маці з старэйшай дачкой былі эвакуяваныя ў Куйбышаў, у гэтым горадзе і з'явіўся на свет Уладзімір Юфа. Бацька на фронт адпраўлены не быў, паколькі меў вышэйшую тэхнічную адукацыю, быў камуністам, яго камандзіравалі ў Сібір на авіярамонтны завод.

Пасля вайны бацьку як адмыслоўца накіроўвалі працаваць на прадпрыемствы ў розныя куткі Савецкага Саюза, з ім па краіне калясілі жонка і дзеці. Да таго часу іх у сям'і было ўжо трое, нарадзіўся малодшы брат.

- У тыя пасляваенныя гады заўсёды хацелася есці. Памятаю (тады мне было гадоў пяць), мама працавала загадчыцай ясляў. Я ведаў, што там выхаванцам выдаюць у мяню вялікую раскошу па тых часах - пернікі. Сваім жа родным дзецям мама такі далікатэс прынесці не магла. Яна была ідэйным камуністам і думкі не дапускала, што можа ўзяць тое, што ёй не прызначаецца. Дык вось, аднойчы я прыйшоў да мамы на працу, прашмыгнуў у камору і схаваўся за мяшком з пернікамі. Калі ўсе сыйшлі, прыняўся есці мае любімыя ласункі, а потым заснуў. Дома ж быў сапраўдны перапалох: "Воўчык знік!". Усю ноч шукалі. А раніцай мяне знайшла кладаўшчыца, калі адчыніла каморку. Маму паклікала, а тая схапіла мяне на рукі, прыціснула да сабе. Ёй б вылупцаваць сына, а яна плача.

А ў 1948 годзе мацеры не стала. Памерла ў лякарні ў Казані. Месца, дзе яна пахаваная, было пазней затоплена Волгай...

Праз год бацьку пераводзяць працаваць у Ліду на малочнакансервавы камбінат, які будаваўся. У Ліду бацька перавёз і дзяцей. Выхаваннем іх занялася мачаха.

У першы клас Уладзімір пайшоў толькі ў 1950 годзе. Але неўзабаве бацьку, як трыццацітысячніка, накіравалі ўзначаліць калгас "1 Траўня" у Тракелях Вораноўскага раёна. Сям'я пераехала жыць у вёску. Дарэчы, у мясцовай школе за адной партай Уладзімір Юфа сядзеў з цяперашнім дырэктарам Лідскага каледжа Юльянам Міхайлавічам Грыневічам. Пасля заканчэння школы Ўладзімір з'ехаў да сястры ў Спітак Армянскай ССР. Там жа пачаў працоўную дзейнасць вучнем токара. Затым паступіў у Маскоўскі інстытут харчовай прамысловасці. Але так склаліся акалічнасці, што вучобу прыйшлося пакінуць і вярнуцца ў Ліду. Быў прызваны ў войска. Служыў у Варкуце ў войсках СПА.

Вярнуўся з войска і пайшоў працаваць.

Уладкаваўся на Лідскі завод электравырабаў вучнем фрэзероўшчыка. На гэтым прадпрыемстве прапрацаваў дваццаць гадоў. Спачатку падвышаў разрад фрэзероўшчыка, затым скончыў вячэрняе аддзяленне Лідскага тэхнікума, потым быў прызначаны майстрам, начальнікам змены, начальнікам механічнага цэха, а затым атрымаў прапанову ўзначаліць службу забеспячэння прадпрыемства.

На заводзе электравырабаў У. Я. Юфе выпала магчымасць працаваць пад кіраўніцтвам таленавітага дырэктара Пятра Мікалаевіча Грынюка. Ад яго Юфа спасціг шматлікія тонкасці працы кіраўніка. П. М. Грынюк падтрымліваў любое жаданне вучыцца, і з яго лёгкага рукі У.Я. Юфа паступіў у ВНУ, скончыў яго па спецыяльнасці *"бухулік, аналіз фінансава-гаспадарчай дзейнасці"*.

Праз некаторы час у гаркаме партыі У.Я. Юфа атрымаў прапанову перайсці на працу на завод харчовых канцэнтратаў на пасаду намесніка генеральнага дырэктара.

Праз чатыры гады, у 1986 годзе, У.Я. Юфе прапанавалі ўзначаліць ізноў жа прадпрыемства

харчовай прамысловасці - Лідскі піўзавод. І вось 18 жніўня 2006 года споўнілася роўна дваццаць гадоў яго дырэктарству.

-- ... *Півам я неяк не захапляўся. Мусіць, не разумеў яго смаку. Упершыню звярнуў увагу на гэты пеністы напой, калі паступаў у інстытут. "Без лідскага піва не прыязджай", - гаварылі выкладчыкі і аднакурснікі. Бо і тады яно было візітнай карткай нашага горада. І вось, адпраўляючыся на сесію, я акрамя падручнікаў заўсёды быў нагружаны бутэлькамі з півам. Не думаў тады, што некалі "несці" давядзецца цэлы піўзавод.*

Калі У.Я. Юфа ўзначаліў прадпрыемства, на ім працавала 264 чалавекі, зараз - амаль 800. Працоўны дзень дырэктара пачынаецца з сямі гадзін раніцы і заканчваецца ў восем вечара. Прадпрыемства стала акцыянерным. Навучыліся быць самастойнымі і не стаяць на месцы: на заводзе стала вядзецца рэканструкцыя. А ўсяму астатняму прадаўжаюць вучыцца. Вучыцца завод, вучыцца і дырэктар. Не надта часта ездзіць У.Я. Юфа ў замежныя камандзіроўкі, але вымушаны ездзіць.

- *З цяжкім пачуццём адтуль вяртаюся да сябе на завод. Зайздрасць бярэ, ці што? Бачу на замежных прадпрыемствах зіхоткае абсталяванне, а мы пакуль дазволіць сабе ўсталяваць такое не можам. Хоць, дзякуючы паездкам да калегаў за мяжу, не толькі я, але і іншыя кіраўнікі многаму навучыліся. І, паглядзіце, беларускія прадпрыемствы ідуць наперад упэўненымі сямімільнымі крокамі. Вялікія змены адбыліся і ў нас на прадпрыемстве.*

Завод, як і іншыя вытворцы ўдзяляе важнае месца маркетынгу і рэкламе. У рэкламных мэтах ААТ "Лідскае піва" нават спансавала і трансляцыю некаторых відаў спорту, прадстаўленых на Алімпійскіх гульнях у Турыне, сярод іх фрыстайл, дзе беларускі спартовец заваяваў срэбны медаль.

Па характары У. Я. Юфа халерык. Не можа трываць, калі да пытання падыходзяць здалёку, гавораць нудна і адно і тое ж. Для падначаленых у дырэктара існуе правіла: *"Гавары выразна, сыходзь хутка"*. Яму імпануе ў людзях прыстойнасць, сумленнасць, мэтанакіраванасць, працаздольнасць, кампетэнтнасць. Любіць працаваць з разумнымі людзьмі, з імі лёгка, яны разумеюць з паўслова. Паважае працаголікаў. Дапускае права на памылку. Галоўнае, каб чалавек умеў яе прызнаць. Стала дае самаацэнку сабе, знаходзіць час, каб падумаць: правільна паступіў сёння або не? І калі не мае рацыі, пойдзе да чалавека і перапросіць, будзь-то нават грузчык або прыбіральніца.

У дырэктара піўзавода жыццё не заканчваецца за прахадной. У яго дружная сям'я, і для яго сям'я - найвялікшая каштоўнасць. Прыемна ўсведамляць, што цябе заўсёды чакаюць дома, жывуць тваімі думкамі, жаданнямі, зразумеюць, падтрымаюць, і сам ты жывеш дзеля сваіх блізкіх.

- *З жонкай Эльвірай Міхайлаўнай разам больш за сорак гадоў. Я заўсёды ганарыўся сваёй спадарожніцай жыцця і ўдзячны лёсу, што паслаў мне менавіта яе. Эльвіра (або, як яе многія завуць, Ала), выхаванка дзіцячага дома, у пачатку 60-х прыехала працаваць па размеркаванні ў Ліду. Эльвіра працавала на заводзе электравырабаў, на гэтае прадпрыемства пасля войска ўладкаваўся і я. Але пазнаёміліся мы не ў вытворчых цэхах, а на танцах...*

З жонкай мы выхавалі дваіх дзяцей: дачка працуе на ААТ "Лідскае піва" дырэктарам па вытворчасці. Вялікі аб'ем, скажам так, руцінную працу яна ўсперла на сябе. Дарэчы, з аднаго боку ёй лёгка - побач бацька з вялікім досведам працы, з другога цяжка - пытаю я строга за вытворчыя справы. Калі не паспеў на заводзе, то тады дома ёй дастаецца.

Сын скончыў вайсковую вучэльню і служыць у Лідскім памежным атрадзе, мае званне падпалкоўніка.

У сем'ях дзяцей падрастаюць свае дзеці, і ў нас з жонкай трое выдатных унукаў: старэйшаму хлопчыку шаснаццаць гадоў, унучкам - пятнаццаць і сем.Мы з жонкай стараліся зрабіць усё, каб яны сталі годнымі людзьмі. А яшчэ, каб брат і сястра сябравалі паміж сабой і як родныя разумелі адзін аднаго, падтрымлівалі. Такія пачуцці мы прышчапляем і ўнукам.

З напояў у дырэктара піўзавода любімы, як ні дзіўна, гарбата. Піва часцей п'е на дэгустацыі. Адразу ўлоўлівае тонкасці яго якасці. Аддае перавагу найменням піва з малым утрыманнем алкаголю, тыпу "Тры каралі".

У. Я. Юфе заўсёды падабаліся машыны. Упершыню сеў за руль у Тракелях у чатырнаццаць гадоў, не маючы яшчэ правоў кіроўцы і нават бацькоўскага на тое дазволу. Зараз мае асабістую аўтамашыну "Мазда", службовую - "Фольксваген-Пасат", але яму падабаецца любая новая імпартная машына.

Вельмі любіць жывёл. З хатніх гадаванцаў У.Я. Юфа больш за ўсё любіць коней і сабак. Яны адчуваюць гэта. У яго жыве аўчарка, якая разумее нават настрой гаспадара. Толькі адчыніць брамку ў двор, жонка па брэху сабакі вызначае, засмучаны ён сёння або ж у лірычным настроі.

Любімы і традыцыйны для дырэктара Лідскага піўзавода тост: **"За здароўе!"**

Паводле Л. Петрулевіч.

Літ. "Лідская газета", № 94 (11320), 19.08.2006 г.

1861 ГОД НА ЗЕМЛЯХ БЫЛОГА ВКЛ ў дакументах

19 лютага 1861 года расійскі цар Аляксандр II падпісаў "Маніфест" і "Палажэнне аб сялянах, што выйшлі з прыгоннай залежнасці", якія паклалі пачатак сялянскай рэформе і адмене прыгоннага права. Рэформа, як і любыя перамены, асабліва непаслядоўныя, выклікала незадаволенасць усіх станаў грамадства і ўрэшце рэшт прывяла да паўстання 1863 года. У 1861 годзе гэтая незадаволенасць толькі зараджалася і насіла больш мяккія формы. Архівы захавалі з той пары шэраг дакументаў. Некаторыя з іх, якія тычацца Лідчыны і іншых былых паветаў ВКЛ, мы можам сёння апублікаваць. Дакументы, напісаныя на польскай мове, падаём у перакладзе на беларускую, дакументы, напісаныя па-руску, падаём на мове арыгіналу паводле выдання 1964 г. "Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі, 1861 - 1862 гг." з серыі "Паўстанне 1863 года".

Станіслаў Суднік.

1861 г. апреля 9.
Донесение М. Н. Похвиснева* В. И. Назимову** со сводными данными о крестьянском движении в Виленской губ.

В исполнение предложения в. вп. от 4 марта № 3666' и в дополнение к представлению моему от 5 сего апреля № 228[2] о прекращении происходивших между крестьянами Виленского у. беспорядков имею честь довести до сведения вашего, что сверх имений, поименованных в помянутом представлении моем № 228, беспорядки между крестьянами происходили еще:

1. По Виленскому у.[3] Между крестьянами им. Ростыняне помещицы Костровицкой и Цехановишки помещика Белькевича, где крестьяне, несмотря на убеждения вотчинников и местного станового пристава, отказались от отбывания повинностей; для прекращения сих беспорядков предписано исправнику лично отправиться в сказанные имения для вразумления крестьян, дознания причин происшедшей между ними ослушности и арестования подстрекателей, если таковые будут обнаружены. Исполнительного донесения по сему предмету еще не получено.

2. По Лидскому у.[4] В им. Мелегов и Ельно помещиков Адамовичей и Докудово (614 душ) кн. Витгенштейна, где крестьяне, узнав о происходивших в соседних имениях Ошмянского у. Ивье, Гераноны и Липнишки, беспорядках, отказались от отбывания барщины и должного дворовой власти повиновения. Для восстановления порядка в сих имениях предложено предводителю дворянства лично отправиться в места возникших неустройств для вразумления крестьян, подвержения более упрямых исправительному наказанию и арестования подстрекателей; причем разрешено в случае надобности требовать военную команду от расположенного в м. Гольшанах 2-го батальона Ревельского пехотного полка. Исполнительного по сему предмету представления еще не получено.

3. По Свенцянскому у.[5] О беспорядках, происходивших в им. Шементовщизне помещика Скирмунта, Литвянах — Вишневского, Поляках— Микоши, Серенчанах — Контковского, Спягле и Гоздове — Бочковской, Дудах — Микулича, Полесье — Кублицкого и многих других соседних имениях, в. вп. известно уже из представлений моих от 20 и 27 марта за № 151[6] и 172. Для восстановления порядка в названных имениях, по распоряжению вашему, командированы состоящие при вас по особым поручениям майор Михнев и полковник Бо, и, сверх того, для той же цели отправился в Свенцянский у. флигель-адъютант е. и. в. гвардии ротмистр гр. Олсуфьев. Из полученного представления свенцянского уездного предводителя дворянства от 4 апреля № 366 видно, что в им. Шементовщизне порядок водворен принятыми флигель-адъютантом гр. Олсуфьевым решительными мерами и все бывшие между крестьянами подстрекатели арестованы[7].

По получении подробного о том донесения от земского исправника, равно представлений от майора Михнева и полковника Бо, о действиях их по водворению порядка в остальных поименованных имениях, я не премину довести о том до сведения в. вп.

В им. Цирклишках гр. Мостовского крестьяне, отказавшись от отбывания барщины, 29 марта в числе 150 человек отправились в Свенцяны к предводителю дворянства, где хотя и были увещеваемы отбывать повинности согласно инвентарю, однако же от сего с упорством отказались и, объявив, что более 2 дней с двора барщины отбывать не будут, отправились по

** **Похвіснеў Міхаіл Мікалаевіч** (1811 - 1882) - дзейны стацкі дарадца, віленскі цывільны губернатар.*
*** **Назімаў Уладзімір Іванавіч** (1802 - 1874) - генерал-ад'ютант, з 1855 па травень 1863 віленскі генерал-губернатар і камандуючы войскамі Віленскай вайсковай акругі.*

домам. На следующий день флигель-адъютант гр. Олсуфьев, прибыв в Свенцяны, отправился с ротой 1-го батальона Либавското пехотного полка в им. Цирклишки, где, когда меры убеждения на крестьян не подействовали, 8 человек из более упорных были подвергнуты исправительному наказанию, а главные подстрекатели — свенцянский мещанин Терентий Филипов и двое крестьян — арестованы, чем крестьяне приведены в должное повиновение и изъявили готовность отбывать барщину по инвентарному положению.

Наконец, в поиезуитском[8] им. Жодзишках, находящемся в потомственном владении помещика Милачевского, крестьяне дер. Расно, в числе до 200 душ, 30 марта отказались от отбывания барщины и стали требовать от помещика объявления им Положений, которые в это имение не были доставлены. Хотя крестьяне и были убеждаемы вотчинником и местным настоятелем оставаться в повиновении дворовой власти, однако же они решительно от сего отказались и перед стоящим в деревне их крестом исполнили присягу не повиноваться никаким властям, о чем вотчинником в то же время доведено до сведения местного станового пристава.

Для прекращения сего беспорядка я вместе с сим препровождаю к свенцянскому предводителю дворянства экземпляр Положения для выдачи крестьянам помянутого имения, с тем чтобы если и за сим беспорядки не прекратятся, предводитель лично совместно с одним из командированных вами в Свенцянский у. чиновников принял надлежащие меры к приведению ослушных крестьян в должное дворовой власти повиновение.

По Ошмянскому у.[9] В следующих имениях: Веркеляне — помещика Гриневского, Габриеловщизне — Пашкевича, Солы — Антроповой и Бонифацово— Бениславского, крестьяне, по превратному толкованию им Положения одним рядовым Ревельского пехотного полка, отказались от отбывания барщины; но мерами вразумления порядок между ними восстановлен, а подстрекатели подвергнуты тюремному заключению.

Беспорядки, происходившие в имениях Кушлянах — Сулистровского, Рачунах — Кочана, Нарбутовщизне — Черницкого, Дзяговцах — Левандовской и Бордзобогацишках — Мисевича, равномерно прекращены одними мерами вразумления.

Что же касается более важных неустройств в им. Ивье графини Замойской, Лугомовиче и Лаздуны — Милевского и Липнишек — Вольского, равно: в некоторых окрестных имениях, крестьяне которых, отказавшись от отбывания барщины, собрались в числе до 2000 человек в м. Ивье и расположились табором на базаре, то, когда все меры вразумления командированных туда члена губернского по крестьянским делам [присутствия] Умястовского и состоящего при в. вп. поручика гр. Тышкевича не имели никакого успеха, толпа ослушных крестьян была окружена истребованными 3 ротами 2-го батальона Ревельского и 1 ротой 3-го батальона Эстляндского пехотных полков, и, когда она решительно отказалась выдать главных подстрекателей — крестьян Иодко, Горбуна и 4 других, а затем разойтись по домам, сделано было распоряжение к разогнанию крестьян и арестованию подстрекателей, без употребления, однако же, оружия, что приведено было в исполнение. К крайнему сожалению, при происшедшем при этом случае смятении несколько крестьян получили сильные ушибы, а один 60-летний старик, страдавший с давнего времени грыжей, был сильно сдавлен, опрокинут и, лишившись чувств, отнесен в местный лазарет, где, несмотря на оказанное ему медицинское пособие, вскоре скончался.

По прибытии моем в Ивье, куда я отправился вместе с членом губернского по крестьянским делам присутствия ген.-адъютантом Фроловым, я нашел, что беспорядки между крестьянами уже прекращены. Но в предупреждение возобновления таковых, равно для производства дознания о причинах происходивших неустройств, я счел нужным командировать туда виленского жандармского штаб-офицера, поручив ему оставаться там до совершенного успокоения взволнованных крестьян.

По Вилейскому у. о происшедших между крестьянами им. Ижа помещика Любанского и Слобода — Олеши беспорядках в. вп. известно уже из представления моего от 4 сего апреля № 218[10]; по получении дополнительных по этому делу представлений я не премину довести о том до вашего сведения. Сверх того, происходили еще по им. Понятычи — помещика Володкевича и Порее — помещицы Прушинской незначительные беспорядки, которые вскоре прекращены одними мерами вразумления.

Что же касается Трокского и Дисненского[11] уездов, то, дабы там между временнообязанными крестьянами происходили какие-либо неустройства, до настоящего времени ни официальных донесений, ниже частных сведений получаемо не было.

К сему обязываюсь присовокупить, что в проезд мой через помещичьи имения я везде обращался к крестьянам, объясняя им настоящие их права и обязанности и убеждая их ожидать с доверием постепенного устройства их быта. Главнейшей причиной возникших во многих местностях здешнего края беспорядков есть не должное понимание дарованных им прав. По своей грубой неразвитости и по совершенному отсутствию доверия к помещикам, а также к местным полицейским властям они не могут совместить в своем понятии мысли о свободе с

необходимостью обязательных отношений к землевладельцам. Крепостное состояние тяжелым гнетом легло на здешнее крестьянское сословие, и при первом усилии правительства освободить крестьян от этого гнета они, естественным образом, не могли воздержаться от увлечений. Надо ожидать, что это волнение мало-помалу успокоится, но трудно ожидать, чтобы добрые, правильные отношения могли в скором времени установиться между помещиками и временнообязанными крестьянами, особенно там, где существует ненавистная им «панщизна». В этом убеждении я счел нужным по возвращении моем из поездки по уездам обратиться к г. губернскому предводителю дворянства, равно ко всем гг. уездным предводителям с особыми предложениями, в которых, указывая на необходимость употребления со стороны дворян-помещиков ради собственной их пользы всех мер кротости, снисхождения, облегчений и даже, где возможно, уступок в отношении к водворенным на их землях крестьянам, предваряю притом, что правительство, конечно, не потерпит беспорядков, но что предупреждение споров и недоразумений между крестьянами и землевладельцами лежит на прямой обязанности самих помещиков [12].

Гражданский губернатор Похвиснев.

ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 909, лл. 49—53. Подлинник Опубл. частично: «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права (1861—1862 гг.)», Минск, 1959, стр. 72—74 [13].

[1] *См. ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 909, л. 19.*

[2] *См. док. 79.*

[3] *О крестьянском движении в Виленском у. см. также док. 76, 79 и примечания к ним.*

[4] *В конце марта крестьянские волнения имели место в трех имениях Лидского у., а в апреле — мае волнения произошли в имениях помещиков Корляка, Гобаровича, Волчека, Иодки, Яровой-Равской (подавлены военной силой) (ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 909, лл. 49, 147, 148, «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права (1861—1862 гг.)», стр. 74).*

[5] *См. док. 77.*

[6] *См. док. 75.*

[7] *О репрессиях, которым были подвергнуты крестьяне Свенцянского у., в том числе и им. Шеметово, см. док. 81.*

[8] *Поиезуитские имения — имения, конфискованные у ордена иезуитов в 1775 г. Их раздали частным лицам, которые платили в казну определенный процент с дохода от имения. Впоследствии они перешли в ведение Министерства государственных имуществ. С 1858 г. крестьян поиезуитских имений переводили на оброк, но в большинстве случаев эти крестьяне отбывали смешанные повинности. При осуществлении люстрации их владельцы уменьшали крестьянские наделы, а также увеличивали повинности крестьян. Ввиду крестьянских волнений в этих имениях, 18 декабря 1861 г. на них были распространены Положения 19 февраля.*

[9] О *крестьянских волнениях, происходивших в марте — апреле 1861 г. в Ошмянском у., см. ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, 00, 1861, д. 909, лл. 20, 65—66, 109—112, 113, 124, 131, 137, 152—153 и др., «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права (1861—1862 гг.)», стр. 67—70, 75, 88, а также ЦГИА Лит. ССР, ф. 419, оп. 2, д. 25, л. 13; д. 126, лл. 1, 8—10; д. 135, лл. 1,9 и др. По подсчетам С. А. Лазутки, во второй половине марта — в первых числах апреля волнения отмечены более, чем в 20 имениях Ошмянского у. (С. А. Л а з у т к а. Революционная ситуация в Литве в 1858—-1862 гг. М., 1961, стр. 105).*

[10] *См. ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 909, л. 31. Кроме того, в Вилейском у. произошло волнение в им. Маковичи помещицы Хлевинской (см. там же, лл. 79— 80, 133).*

[11] *В Дисненском у. волнения начались 8 апреля 1861 г. в им. Игуменово (см. док. 84).*

[12] *Сводные данные о крестьянском движении по Виленской губ. см. также в записке М. Н. Похвиснева о ходе крестьянского дела в губернии за 1861 г. (ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, оп. 121, д. 430, лл. 1—11). Всего в марте — начале апреля 1861 г. волнения крестьян произошли в 61 имении Виленской губ. (см. С. А. Лазутка. Указ. соч.,. стр. 105).*

[13] *В указанном издании опубликована лишь часть документа, подпись под документом прочитана неправильно.*

1861 г. мая 22.
Записка виленского полицмейстера П. С. Васильева В. И. Назимову об активном участии учеников виленской гимназии в пении запрещенного гимна[1].

Вчерашнего числа в половине первого часа пополудни в костеле св. Иоанна при большом стечении народа после окончания богослужения ученики здешней гимназии в числе более 150, стеснившись в густую толпу по левой стороне между стеной и колоннами, будучи окружены множеством разного сословия людей, стали на колени, а за ними и все их окружающие, и громким голосом, с энтузиазмом пропели тот же самый возмутительный гимн, который пет был уже в костелах: кафедральном 8-го[2] и в Остробрамском 14 и 17 сего мая[3]. Стоявших на коленях было около 500, но как все вообще были пригнувши[сь] и прикрывались платками, шляпами и бурнусами, а потому замечены поющими только следующие: дворянка Ванда Пацынкова и сестра ее девица Идалия Брунов, проживающие в доме графини Плятер; девица Ивицкая, чиновник уголовной палаты Полуян, брат инструментмахера [a] Тома-

[a] *Мастер-инструментальщик (с немецк.).*

шевич хромой, сапожник Будревич и два брата ученики гимназии Антоновичи, проживающие в доме Абрамовича; сверх того, ученики гимназии, а именно: 7-го класса — Юлиян Козел, Беньковский, Ивановский, Норейко, Август Козелл, Яковицкий, Горайский, Кукель; 6-го класса— Свенцицкий, Догель, два брата Желиговские, Павлович, Феликс Домбровский, Антон Домбровский, Малецкий, Бродовский, Издебский, Пашковский, Гецевич, Гуза, Узембло, Леошкевич, Соколовский; 5-го класса— Урбанович, Конча, Козловский, Рыдзевский, Шостак, Линкевич, Ежерский, Адамкавич, Стацевич, Станевич, Белковский, Франковский, Каменецкий, Гуза, Ольшевский, Якублевич, два брата Колцы, два брата Боровские, Викшельский, сын доктора, Верещинский, Заштофт, Мисевич, Стребейко, Жемойтель, Барановский; 4-го класса—Зданович, Гуза; 2-го класса—Кукель, Шостак; 5-го класса виленской прогимназии—Лопушинский, Рабей, Ивашевский, Шукевич, Силевич, Цедровский, а также две сестры Франковского, проживающие на Заречьи, и Малоховцувна [4].

О чем в. вп. почтительнейшее честь имею доложить с присовокуплением: 1) что начинщиками[6] и руководителями пения были ученики 6-го класса гимназии Феликс и Антон Домбровские и 2) ученики гимназии с каждым днем делаются более смелыми и дерзкими, а также публично оскорбляют полицейских чиновников. Это в особенности доказали они вчерашнего числа при проходе двух полицейских чиновников из костела большими дверьми через гимназиальный двор на улицу, где они собрались до 200, стали кричать, ругать последними словами и угрожать самыми дурными последствиями, потом, когда один из этих чиновников, сев на дрожки, отъезжал от костела, то они, выйдя со двора, провожали его при большом стечении народа также оскорбительными бранными словами. Сверх выше поясненных, пели упомянутый гимн дворянин Адам Кодзь, квартирующий в подоминиканском доме, ученик здешней гимназии Боровский, квартирующий в том же доме, бухгалтер Виленской дирекции училищ Владислав Чехович, сестра канцелярского чиновника уездного суда Тышкевичувна и два кадета, которых прозвание неизвестно, но один из них росту выше среднего, лицом худощав и рябоват, лет около 20.

Вчерашнего же числа перед фигурой Пресвятой Богородицы, у Францисканского костела на дворе находящейся, ученики гимназии в числе 30 и прочие люди, бывшие на вечерне, когда духовенство отправилось в костел, пропели тот же гимн [a].

ДГИА Лит. ССР, ф. 378, ПО, 1861 г., д. 43, лл. 5—6. Подлинник.

[6] *Т. е. зачинщиками.*

[1] *С началом манифестаций в Вильно подобные записки представлялись П. С. Васильевым В. И. Назимову почти ежедневно. В канцелярии ген.-губернатора они концентрировались в деле с полицейскими донесениями «о лицах, участвовавших в пении возмутительного гимна и в других манифестациях по гор. Вильно» (там же).*

[2] *См. док. 82.*

[3] *См. ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, ПО, 1861 г., д. 43, лл. 2—4.*

[4] *На учительском совете гимназии было принято решение:* «Временно исключить учеников гимназии 6-го класса: Бродовского, Фаддея и Оттона Желиховских, Гецевича, Феликса Домбровского, Лявданского и Свенцицкого; 5-го класса: Гузе, Дзяконского, Езержу, Юлиана Боровского, Бялковского, Гойлевича, Густава и Осипа Копеця и Франковского; 3-го класса — Кунцевича; виленской прогимназии 5-го класса: Пиотровича, Цедронского, Силевича; 4-го класса — Ивашевского и 3-го класса — Савашкевича.

Тому же наказанию подвергнуть учеников 6-го класса гимназии Антона Домбровского, который был зачинщиком пения вместе с братом своим Феликсом в костеле св. Иоанна 21 мая, с тем, что они будут приняты опять в гимназию и прогимназию, если они до начала будущего учебного года не будут замечены ни училищным начальством, ни полицией в каком-нибудь дурном и предосудительном поступке» *(см. там же, д. 44, лл. -5—7). Эта мера применялась властями против учащейся молодежи, принимавшей активное участие в пении гимнов и в уличных манифестациях, и в дальнейшем. Очень напряженное положение сложилось в виленской гимназии осенью 1861 г. На педагогических советах часто ставились вопросы об исключении учеников из гимназии. Несколько учеников было арестовано, многие исключены с запрещением проживать в Вильне, так как царские власти опасались их влияния на учащуюся молодежь (П. Конча, С. Урбанович, В. Жемойтель, Помернацкий и др.). Некоторые из исключенных учеников во время восстания вступили в ряды повстанцев: Бенедикт и Эдвард Лявданские, Б. Жебровский, З. Кимбар и др. (см. там же, лл. 14—15, 95—96 и др.; ф. 421, оп. 1, д. 1412, лл. 10—25; ф. 378, ПО, 1863 г., д. 696, лл. 1—2; д. 1147, л. 7; д. 1148, лл. 2, 3, 6).*

1861 г. не раней ліпеня 13[1]. Ліст невядомага карэспандэнта ў “Гатэль Лямбер”[2] з інфармацыяй пра паездку У. І. Назімава па Віленскай і Гарадзенскай губ. для праверкі вынікаў правядзення сялянскай рэформы.

Ген. Назімаў у ліпені г. г. выехаў з Вільні[3], ён накіраваўся праз Ліду і Слонім па Брэсцка-Бабруйскай шашы ў Брэст-Літоўск і зваротна на Высока-Літоўск, Беласток, Гародню. Ва ўсіх павятовых гарадах, якія ляжаць на яго шляху, як і на шматлікіх паштовых станцыях паміж гэтымі гарадамі, яго чакалі сабраныя шматлікія навакольныя сяляне на чале з ізноў прызначанымі службоўцамі, прынялі ўдзел у гэтым і афіцыйна

запрошаныя павятовыя маршалкі шляхты, назіраўся вялікі рух земскай паліцыі.

Генерал звяртаўся да сялян, па некалькі разоў паўтараючы ў тых месцах, дзе ён спыняўся, аднойчы складзеную ў розуме прамову; ён так добра ўрэзаў яе ў памяць слухачоў, што яна дайшла да ўсіх закуткаў краю.

Пасля ветлівага прывітання годны саноўнік звычайна пачынаў з наступнага: *"Ці ведаеце вы, што зараз вы вольныя* (усё гаварыў па-руску). *Ніхто зараз не мае правы вас караць, улада паноў ужо скончылася. Яны вас ва ўсім прыгняталі. Падумайце, падумайце, што яны з вамі рабілі. А тыя эканомы апошні дух з вас выбівалі. Зараз гэтага не будзе: вы вольныя! Я гэта для вас зрабіў. Маліцеся за цара. Толькі падумайце самі, што для вас зроблена ў гэтыя апошнія гады, ці гэта не справа, каб на працягу пяці гадоў не браць рэкрута. А да гэтага як было? О, усё гэта вашы паны* (сціскаючы кулакі). *Яны вас. Урад даўно думаў аб вашай волі, але паны... Але зараз усё іх панаванне скончылася. Ужо ні над чым у іх няма ўлады! Гэта ім непрыемна, вельмі непрыемна... але годзе ўжо гэтага, з імі баста! Яны зараз спяваюць па касцёлах... просяць бога, каб вярнуліся ранейшыя тыранскія часы, каб ізноў, маглі прыгнятаць! Дакладна, чуеце, як яны аб гэтым спяваюць?"*.

На ўсіх паштовых станцыях ад Воранава да Слоніма высокі царскі саноўнік паўтараў амаль тое ж самае, і толькі адзін раз, як абвяшчае гаворка, атрымаў ад аднаго з абшарнікаў рэзкае папярэджанне. Паважаны суграмадзянамі чалавек, які мае навуковыя заслугі, быццам бы сказаў яму: *"Я не жадаю дыскутаваць з вамі, сп. генерал, наколькі гэта было так, як вы гаворыце; з таго піва, якое вы, сп. генерал, наварыце, мы, дасць бог, якнебудзь выйдзем. Ці выйдзе Расія цэлай, аб гэтым, здаецца, вы не думаеце"*.

У іншым месцы селянін з вёскі, якая належыць сп. Атону Пілецкаму, сказаў: *"Хоць ты, паночку, і гаворыш, што паны нас душылі... але мы памятаем таксама, што былі і бацькамі (дабрадзеямі), што нам дапамагалі"*. Генерал чмыхнуў на яго з гневам і абурэннем: *"Дурань!"*.

Нарэшце, аб іншай гутарцы сведкі распавядаюць наступнае.

Генерал: *"Ці ведаеце, што вы зараз вольныя, што ніхто не мае правы вас караць?"*.

Селянін: *"Якая там воля... б'юць, на паншчыну і гвалты*[4] *тураць"*.

Генерал: *"Напэўна не слухаліся, вось і добра, што б'юць (абгортваючыся), але біць нельга, я забараніў, я аб усім ведаю"*.

Селянін: *"Ды што з гэтага... у нас яшчэ сяктак, а вось у Іўі* (маёнтак у Ашмянскім п., які належыць спн. Аўгустовай Замойскай") *як панаехалі маскалі... конямі тапталі, народ да смерці забівалі"*[5].

Генерал: *"Так, так, так было... гэта... я сам загадаў як след біць... гэта па маім загадзе. Але гэта нічога! Вы зараз вольныя... Пайшоў прэч!"*. І, гледзячы ўслед селяніну, заўважыў ад'ютанту, што стаяў побач: *"Чуў, як я ім растлумачваў? Вось калі б кожны не шкадаваў працы, а стараўся б утлумачыць мужыкам, то зразумелі б, што такое воля, і быў бы парадак"*.

Селянін, з якім адбылася гэтая гутарка на паштовай дарозе, родам з Гарадзенкі.

Нарэшце, сп. Назімаў прыбыў у Слонім. Там, выступаючы ў такім ж, як і раней, стылі, згадаў, што зорка, якую ён носіць на грудзях, была яму дадзеная за вызваленне сялян з-пад панскай няволі. Звяртаючыся да прысутных абшарнікаў, ён даў ім такое павучанне: *"Я ведаю, гэта вашы жонкі, гэта ўсё жанчыны спяваюць, але вы для падтрымання хатняга парадку павінны выкінуць іх за акно! Паліцыя іх там прыме"*.

Другі акт гэтай камедыі заканчаецца крывавай сцэнай. Прычынай была справа сп. Б. Як раз у яго маёнтку сяляне адмовіліся выконваць паншчыну. Сп. Б., які знаходзіўся ў Слоніме, устрымліваўся ад таго, каб асабіста звярнуцца з скаргай. Празнаўшы аб гэтым, ген.-губернатар моцна раззлаваўся на няўмелыя паводзіны, звальваючы на сп. Б. усю віну ў тым, што ён, несумнеўна, не ўмее растлумачыць сваім сялянам, што такое воля. Ён загадаў з'явіцца і сп. Б., і грамадзе, і звярнуўся да іх з наступнымі словамі: *"Ніхто не мае правы вас караць: ні пан, ні земскі суд, ні губернатар* (з націскам), *ні нават я сам. Аднак вы павінны, як і раней, выконваць павіннасці, паказаныя ў інвентары"*. Адзін з грамады адгукнуўся на гэта: *"Як жа выконваць паншчыну і гвалты, калі ў Слоніме на рынку аб'яўлялі, што гэтага рабіць ужо не трэба"*. У адказ на гэта генерал, ужо не ўдаючыся ў рыторыку, абламаў палку, якую ён трымаў у руцэ, аб галаву і хрыбет небаракі. Збіўшы ж яго да крыві, закрычаў: *"Стараста! Адбарабаніць яму 50 палак"*. Прысуд тут жа быў публічна выкананы.

Пасля гэтага здарэння некаторыя з сялян, дапамагаючы змазваць цяжкую губернатарскую каляску, так гаварылі паміж сабой: *"Маскаль заўсёды па-маскоўску: набраў ад паноў грошай, так што і калялскі не падымеш, і народ збівае. Учора, пакуль яшчэ не накармілі, не напаілі і не заплацілі, гаварыў інакш"*.

На зваротным шляху, бліжэй да Вільні, сп. ген.-губернатар быў, здаецца, у значна больш горшым настроі. Шмат гавораць аб тым, што ён закрычаў на паштовай станцыі ў прысутнасці сабраных сялян: *"Пасярэднік! Лупі гэтых разбойнікаў палкамі, колькі ўлезе"*. Што было прычынай незадавальнення яго губернатарскай міласці, бо, наколькі вядома, тамтэйшыя сяляне не вінаваціліся ў непаслушэнстве, аб гэтым мясцовыя палітыкі дагэтуль губляюцца ў здагадках.

Вось усё, што нам удалося сабраць аб

вандраванні ген. Назімава; працяг, можа быць, нам прыйдзецца дапоўніць пазней[6].

[1] *Датуецца па часе паездкі Ў. І. Назімава.*

[2] *"Гатэль Лямбер" - цэнтр кансерватыўнай польскай эміграцыі ў Парыжы ў 30-х - 60-х гадах XIX ст., які ўзначальваўся А. Чартарыскім.*

[3] *Маніфест 19 лютага 1861 г. быў абвешчаны ў Вільні 9 сакавіка 1861 г., у Коўна - 8 сакавіка 1861 г. Аб адмоўным стаўленні сялян да маніфесту гл. ЦДІА Літ.-ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 991. Паездка Ў. І. Назімава па Віленскай і Гарадзенскай губ. мела мэтай ацаніць стаўленне сялян да рэформы і адбылася 2-13 ліпеня 1861 г. па маршруце: Ліда - Слонім - Брэст-Літоўск - Высока-Літоўск - Вельск - Беласток - Гародня - Друскенікі - Гародня - Скідаль - Вільня. Мясцовым уладам было загадана забяспечыць яўку на паштовыя станцыі дэлегатаў ад казённых і б. абшарніцкіх сялян, навакольных абшарнікаў, міравых пасярэднікаў, валасных і сельскіх старшынаў (ЦДІА Літ. ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 941; ЦДАОР СССР, ф. 109-і, 1 эксп., 1861 г., д. 303, ч. 6, лл. 12-14).*

[4] *Гвалты (згоны) - прыцягненне абшарнікам усяго працаздольнага насельніцтва маёнтка для выканання тэрміновых панскіх прац, звычайна ў гарачы час.*

[5] *Гл. дак. 80.*

[6] *У выніку гэтай паездкі віленскім ген.-губернатарам быў выдадзены загад земскім паліцыям для чытання сялянам на валасных зборах, дзе ён адзначаў, што, па яго меркаванні, сяляне* "прасякнутыя пачуццём глыбокай удзячнасці да ўраду", *аднак паведамляў, што з прычыны цяжару павіннасцяў, якія ляжаць на сялянах, у прыватнасці так званых згонных дзён, ён узбудзіў перад царом пытанне аб іх скарачэнні (загад гл. ЦДіА Літ. ССР, ф. 378, ПА, 1861 г., д. 73, ч. 2, лл. 87-88; аб выніках урадавай перапіскі па гэтым пытанні гл. дак. 17.)*

1861 г. июля 14.
Донесение С. О. Адамовича* В. А. Долгорукову** об отказе крестьян Ошмянского у. отбывать сгонные дни и подавлении их сопротивления военной силой[1]

Ошмянского у. временнообязанные крестьяне им. Жимославя помещика Казимира Умястовского и Ивье гр. Августа Замойского[2] после долгих вразумлений и убеждений со стороны моей и местных предводителя дворянства, земского исправника и мирового посредника согласились отбывать сгонные дни, но вскоре жимославские крестьяне, невзирая, что помещик половину этих дней им уступил и что многие из них относительно исправного отбывания таковой повинности 6 сего июля в м. Солечниках в проезд г. ген.-губернатора в Гродно[3] лично получили приказания, вслед за тем вновь отказались от исполнения этой повинности.

Таковое неповиновение даже приказанию главного начальника края, мы, принимая за дерзость, внезапно ночью направили в Жимославь роту Нарвского пехотного полка и с восхождением солнца захватили до 70 тамошних хозяев, из коих за исключением немногих престарелых и болезненных, остальных в пример другим серьезно наказали розгами. Мера эта принесла желаемый успех. Жимославские крестьяне, как равно соседних имений: Якуне помещицы Казимиры Дмоховской, Юрадзишек и Ильянова помещика Гедимина Родкевича, изъявили без всяких понудительных мер готовность к отбыванию сгонных дней, а вслед за тем крестьяне им. Лугомович помещика Оскара Милевского после вразумления и умеренного наказания некоторых, не вышедших впоследствие нашего приказания на работу, обратились к должному исполнению сгонной повинности; крестьяне же им. Лоздун, тоже владения Милевского, оказались особенно упорными, они по призову[a] отказались на работы и к нам явиться, а арестованные [с] помощью роты, не обращая внимания на чинимые им вразумления, покушались отбить наказываемых нами 11 человек зачинщиков, а эти последние, наказываемы сильно розгами, долго и упорно медлили с изъявлением покорности. За воспоследованием однако ж таковой со стороны наказываемых и прочие, после долгих разговоров, согласились возвратиться к повиновению и на другой день по призыву нашему исправно вышли на сгонные работы.

Таким образом, между 1800 дворами взволновавшихся крестьян восстановив порядок, я прибыл сего числа в гор. Лиду, чтобы здесь вместе с земским исправником восстановить в нескольких мелкопоместных имениях нарушенное повиновение в отношении отбывания тоже сгонных повинностей [4].

О чем сим в. с. имею честь почтительнейше донести.

Подполковник Адамович.

ЦГАОР СССР, ф. 109-и, 4 эксп., 1861 г., д. 197, лл. 35—36 об. Подлинник[5] Опубл.: «Крестьянское движение в России в 1861—1869 гг.». М., 1964, стр. 36—37.

[1] *Копии донесения направлены С. О. Адамовичем начальнику четвертого округа корпуса жандармов А. М. Гильдебранту и виленскому губернатору М. Н. Похвисневу.*

[2] *О волнениях крестьян Ивейской вол. и других имений Ошмянского у. того периода см. сб. «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права (1861—1862 гг.)», Минск, 1959, стр. 88—89, 91, а также ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, 00, 1861 г., д. 909, лл. 124, 131; д. 950, л. 28; ф. 419, оп. 2, д. 135, лл. 1—2, 4, 9.*

*** Адамовіч Станіслаў Осіпавіч** - *падпалкоўнік, у 1860 - 1861 віленскі губернскі жандармскі штаб-афіцэр.*

**** Даўгарукаў Васіль Андрэевіч** *(1804 - 1868), князь, генерал-ад'ютант, у 1856 - 1866 шэф жандармаў і начальнік III аддзялення.*

[3] *О поездке В. И. Назимова по краю в июле 1861 г. и его попытках лично воздействовать на волнующихся крестьян Виленской губ. см. док. 18 и прим. 3 к нему.*

[4] *Летом 1861 г. в Лидском у. волновались не только крестьяне мелких имений. Волнением были охвачены, имения гр. Потоцкого, составлявшие Городенское и Казаковское общества, крестьяне которых отказались от исполнения сгонов. Подавление этого волнения было также поручено С. О. Адамовичу с помощью направленной туда роты солдат (см. ЦГИА Лит. ССР, ф. 419, оп. 2, д. 135, лл. 3, 8, 45 и «Крестьянское движение в Белоруссии после отмены крепостного права (1861—1862 гг.)»).*

[5] *Отпуск: ЦГИА Лит. ССР, ф. 419, оп. 2, д. 135, лл. 5—6.*

[a] *Так в тексте.*

1861 г. августа 5.
Донесение С. О. Адамовича В. А. Долгорукову о распространении студентами Московского университета В. и Э. Адольфами и Б. Колышкой запрещенных воззваний и гимнов в Лидском у.

В недавнюю бытность мою в Лидском у., получив сведение, что находящиеся там по случаю каникулярного времени у матери своей, проживающей в 8 верстах от гор. Лиды, два брата студенты Московского университета Адольфы и их товарищ Колышко[a], возбуждая народ в гор. Лиде и в местечках к пению возмутительных гимнов, проповедуют ненависть к правительству, раздают писанные гимны и литографированные заграничные воззвания; эти сведения мною были лично 15 прошлого июля на станции почтовой Ищолне сообщены г. ген.-адъютанту Назимову с советом по истечении некоторого времени внезапно обыскать сказанных студентов, но не вдруг это предпринимать, в том внимании, что около того времени распространились было в Лиде неосновательные слухи о сделанном уже будто бы распоряжении об арестовании сказанных студентов, следствием каковых вестей эти последние могли на некоторое время припрятать преступного содержания бумаги, каковое мое предположение г. ген.-адъютант Назимов, одобрив, сделал надлежащее распоряжение, вследствие коего вчерашний день для произведения сказанного обыска командированы полковник Случановской и состоящий при мне за адъютанта штабс-капитан Скляренко[2].

О чем сим имею честь в. с. почтительнейше донести[3].

Подполковник Адамович

ЦГАОР СССР, ф. 109-и, 1 жсп,, 18Ы г., д. 337, .аж 1—2, Подлинник. [4]

[a] *В тексте* Колыско.

[1] *В действительности еще 6 июля 1861 г. В. И. Назимов распорядился* «студента Колышко в сопровождении жандарма отправить в Москву к ректору тамошнего университета». *Причиной этого распоряжения послужило то, что имя Колышко было названо в числе «главных зачинщиков» пения запрещенного гимна в гор. Лиде 22 и 29 июня 1861 г. (см. там же, д. 328, лл. 1—2). В июле и августе Колышко разыскивался в Лиде и Вильне (см. ЦГИА Лит. ССР, ф. 421, оп. 1, д. 1419, лл. 1, 5, 10), но не был арестован.*

[2] *Обыск в им. Дайново, которое арендовали Адольфы, не дал результатов. Был найден лишь один экземпляр запрещенного гимна (см. ЦГИА Лит. ССР, ф. 419, оп. 2, д. 124, лл. 73—74; ЦГАОР, ф. 109-и, 1 эксп., 1861, г., д. 337, л. 3).*

[3] *Аналогичное донесение представлено С.О. Адамовичем начальнику четвертого округа корпуса жандармов А. М. Гильдебранту.*

[4] *Отпуск: ЦГИА Лит. ССР, ф. 419, оп. 2, д. 124, л. 57.*

1861 г. августа 11.
Отношение В. И. Назимова В. А. Долгорукову о пении запрещенных гимнов в костелах Виленской, Гродненской и Ковенской губ. во второй половине июня - июле 1861 г.

В дополнение к отношению от 30 минувшего июня за № 455', имею честь сообщить в. с. о вновь полученных мной донесениях о пении возмутительного гимна.

По Виленской губ.[2]

1. В Виленском у. пет был означенный гимн в пяти костелах: гедройцком, дубинском, видзишском, ширвинтельском и солечницком. В последнем костеле замечены в пении две дочери помещика Вержбовича, две дочери дворянина Жебровского и помещичья дочь Кржицкая.

В том же уезде в михалишском костеле 22 июня при большом стечении народа некоторые из прихожан начали петь возмутительный гимн, но пение прервано было игрой на органе по распоряжению приходского священника.

В том же уезде 9 и 16 июля в подбрежском костеле пропет был возмутительный гимн более чем 50 лицами, принадлежащими к разным сословиям, но Духовенство в том никакого участия не принимало, а, напротив, вышло даже из костела.

2. В радошковском костеле 2 июля по окончании литургии несколько женщин и мужчин хотели пропеть возмутительный гимн, но внушениями настоятеля кс. Жилинского и городничего были от того удержаны. То же самое прихожане намеревались повторить 9 июля после литургии, но опять были от того удержаны; в следующее же за тем воскресенье после обедни все разъехались в совершенном спокойствии.

3. В Лидском у. означенный гимн пет был

25 июня в василишском костеле, но кем именно, по большому стечению народа заметить было невозможно. В самой Лиде, в городском костеле, сказанный гимн был пет семь раз: 25 и 29 июня, 16, 23, 27, 30 и 31 июля; в пении замечены дворяне Александр Шукевич, Анзельм Потриковский, б. воспитанник Новогрудской гимназии Калиновский, и. д. секретаря уездного суда Петрусевич, канцелярский служитель Станислав Янковский, семейство помещика Пилецкого, сестра и жена окружного врача Брандта, канцелярский служитель Лидского городового магистрата Жебровский, студенты Московского университета: два брата Адольфы, Колышко, Геншель и Мацкевич, ученик Адольф (третий брат упомянутых двух студентов), помещик Захватович с сестрой и девица Чернацкая. Главными зачинщиками пения были упомянутые студенты Адольфы и Колышко, а также дворянин Шукевич; помещица же Пилецкая во время литургии занята была единственно собранием побольше участников пения, несмотря на то, что местный ксендз объявил с амвона всем прихожанам указ Виленской римско-католической духовной консистории о запрещении сего пения. Кроме того, 27 июля, когда в лидском костеле виленский епархиальный епископ Красинский совершал лично миропомазание народа, на церковной паперти упомянутый возмутительный гимн опять был пропет означенными главными зачинщиками, при участии других, которых по огромному стечению народа заметить не было возможности.

4. В Ошмянском у. возмутительный гимн пет был четыре раза в сморгонском костеле, один раз в кревском и два раза в гольшанском; в пении замечены, в последнем костеле, дворяне Минейки, Юсевичи и Невярович, а также студенты Карчевский и Печковский. Лица эти, не довольствуясь пением гимна в костеле, повторили таковой 9 июля в заезжей корчме еврейки Шеншелевой.

5. В Дисненском у. в глубокском костеле 16 июля после литургии собравшиеся студенты Московского и С.-Петербургского университетов, проживающие в Вилейском, Борисовском и Лепельском уездах, Микульский, Мисуна, Длужневский, Деревинский, Окушко, Шуневич, Заиончковский, Куровский и Виткович, а также проживающие в Дисненском у. Свенторжецкий и Ярковский, вместе с помещичьими сыновьями Болеславом и Артуром Винчами, Рафаилом Буйницким и прибывшим из Вильно, по делам службы состоящим при люстрационном отделении Виленской палаты государственных имуществ Прижгинтом пели возмутительный гимн; из женщин пели тот гимн дворянка Городецкая, жительствующая в им. Мнюта, помещица Устина Деспот-Зенович, помещичьи дочери Марья и Валерия Ярковские, дворянки Констанция и Марцелия Коркузевичувны, Филиомена, Юлия и Пелагея Василевские, жительствующая в Вилейском у. девица Деревинская, из Борисовского у. Леония Антоневич и из Дисненского, из им. Окунева, православного исповедания Александра и Прасковья Буйницкие, а равно, сколько можно было заметить, в числе певших гимн находился и помощник вилейского окружного начальника тит. с. Павлович. Причем дисненский земский исправник присовокупил, что местный пристав Лакуцевич уговаривал многих не петь гимна, а настоятель костела кс. Бредыцкий велел даже запереть хоры, но присутствовавшие не послушались, ссылаясь, что теперь гимн поют везде; что зачинщиком был дворянин Деревинский, который хотя сам не пел, но по данному им знаку начато было студентами пение, и что главными производителями беспорядка замечаются студенты разных университетов, которые, переезжая с места на место, заводят с жителями какие-то тайные сношения и передают им неблагонамеренного содержания бумаги, и это может повести к более серьезным беспорядкам, тем более что они, считая чиновников земской полиции своими врагами, не слушают их и не обращают никакого внимания на делаемые им внушения.

По Гродненской губ.[3]

6. Пение возмутительного гимна проникло в Брестский, Сокольский и Слонимский уезды. Хотя к прекращению сего пения приняты были местным начальством меры вразумления и увещевания, но пение повторилось 18, 22 и 25 июня в каменецком костеле, в брестском — 29-го и. в сокольском — 25 июня. В гор. Слониме пение сказанного гимна совершается во всех костелах по окончании богослужения; женщины большей частью носят траурную одежду и одной девице, дочери заседателя, испорчено платье купоросной кислотой; кроме того, подбрасывают безыменные записки тем из жителей, которые в пении гимна не участвуют.

По Ковенской губ.[4]

7. В вилкомирском костеле пение возмутительного гимна повторено 22, 29 и 30 июня, 2, 9 и 23 июля. Пением управляла помещица Бутлер, при участии более 10 человек; из них замечены: дворянин Розен, мещанин Венедикт Мацкевич, помещик Контовт, сын и дочь помещика Левандовского и отставной губернский секретарь Соломон Бенюшевич. В то же время некоторым из присутствовавших в костеле женщинам были облиты платья какой-то кислотой. Ночью же на 22 и 24 тога же июня в доме, где живет кс. Балевич, двукратно перебиты в крыльце стекла и распространен слух, что лица, поющие возмутительные гимны, питают к нему месть, угрожая нанести ему более вредное оскорбление за то, что он в первый раз, когда 4 июня совершено было пение сказанного гимна, сообщил городничему о лицах, принимавших в том участие.

8. Возмутительный гимн пропет был также в Вилкомирском у. 12 июня в пошилинском филиальном костеле; 2 июля в уцянском и роговском костелах, а 16 июля в трашкунском бернардинском монастыре.

9. В Телыпевском у. в м. Кальвария 10 июля пропет был возмутительный гимн при стечении многочисленного народа во время литургии в тамошнем костеле, а 16 июля пение сего же гимна совершилось в приходских костелах в местечках Лавково и Жираны, но кто именна пел гимн, сведения не доставлены.

10. В Россиенах канцелярист Урняж и студент С.-Петербургского университета Нешокоц слишком явно выражали сочувствие свое к варшавским беспорядкам: кроме странных костюмов, которые их отличали от других людей (одевались в серые крестьянского сукна и покроя кафтаны, опоясывались довольно широким ремнем и носили маленькие гарибальдийские шляпы с длинными черными лентами), они в праздник святого духа намеревались пропеть в доминиканском костеле какой-то гимн и не исполнили сего только по малому числу приверженцев; 16 же июня в числе нескольких мужчин и женщин они ходили на кладбище, распевая гимны и приготовляясь возобновить их в наступавшее воскресенье, 18 июня, в костеле; но и в сем последнем случае по влиянию и внушению настоятеля костела кс. Мацынского посягательство на нарушение благочиния в храме божием было предотвращено. После сих двух неудач намерения их было ослабели, но спустя несколько времени пение в россиенском костеле возмутительного гимна начато с большей энергией. В главе действующих лиц показаны расточивший свое имение, ныне праздношатающийся помещик Витольд Гринцевич, дворянин Игнатий Шалькевич, канцелярский чиновник уездного суда Сапинский (который также одевался в крестьянский кафтан), канцелярский чиновник того же суда Бутримович, канцелярский чиновник дворянской опеки Иван Висьмонт, бухгалтер уездного казначейства Володкевич, канцелярский чиновник казначейства Викентий Висьмонт, вольнопрактикующий врач Ибянский и ученик ковенской гимназии Сыртовт. Лица эти собирались для спевки в прилегающие к Россиенам имения помещиков Будкевича и Людкевича.

К прекращению означенного пения в римско-католических костелах возмутительного гимна я сделал с своей стороны вновь соответственные распоряжения, предложив начальникам губерний замеченных в пении студентов отправить в университеты, в которых они воспитываются; помещиков с семействами выслать в принадлежащие им имения с учреждением там за ними строгого полицейского надзора; служащих чиновников гражданского ведомства уволить от службы с тем, чтобы более виновные из них предварительно были подвергнуты аресту на определенное время, и с отдачей всех их после ареста под строгий надзор полиции; женщин, не владеющих имениями, обязать подписками отнюдь не дозволять себе участия в сказанном пении под опасением высылки их на жительство в отдаленные места по моему назначению, и неслужащих чиновников, а равно людей простого сословия, подвергнуть также на определенное время аресту.

Ген.-адъютант Назимов

ЦГАОР СССР, ф. 109-и, 1 эксп., 1861 г., *д. 303, ч. 1, лл. 150—157. Подлинник* [5]

[1] *См. док. 16.*

[2] *См. прим. 13 к док. 21.*

[3] *См. прим. 9 к дек. 21.*

[4] *См. прим. 2 к док. 21.*

[5] *Отпуск в ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, ПО, 1861 г., д. 73, ч. 2, лл. 61—65.*

1861 г. октября 31.

Отношение В. И. Назимова министру народного просвещения Е. В. Путятину об участии студента Московского университета Т. Умястовского в манифестационном движении и распространении им текста запрещенного гимна среди крестьян Лидского у.

Секретно.

Начальник Виленской губ. уведомил меня, что приезжавший в настоящем году на каникулы к родным в Лидский у. студент императорского Московского университета Фома (Тамаш, *рэд.*) Умястовский во время пребывания его в Виленской губ. постоянно замечаем был в пении возмутительного гимна; кроме того, на него взведено было обвинение в раздаче списков помянутого гимна крестьянам, и когда по распоряжению начальника губернии потребована была от него, Умястовского, подписка, что не дозволит себе участия в сказанном пении и в других противоправительственных манифестациях, то он от выдачи подписки отказался и потом отправился в Москву.

О вышеизложенном уведомляя в. с. для надлежащего вашего, м. г., сведения, я имею честь присовокупить, что д. с. с. Похвиснев отнесся к московскому обер-полицмейстеру об учреждении за упомянутым студентом строгого полицейского надзора.

ЦГИА Лит. ССР, ф. 378, ПО, 1861 г., д. 44, л. 131. Отпуск.

Валеры Сліўкін

ЛІДСКАЕ ПІВА
Лідскі піваварны завод

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

7. 1949-52 гады. Трэці дырэктар.

21 кастрычніка 1949 г. заступіў на пасаду трэці пасляваенны дырэктар. Паводле загаду № 550 ад 8.10.1949 г. па Міністэрстве харчовай прамысловасці БССР і загаду № 266 ад 10.10.1949 г. па Белбрадтрэсту гэтага дня прыняў кіраванне заводам па акце здачы-прыёмкі ў былога дырэктара т. Каланіцкага Сцяпана Трафімавіча. **Машынскі Віталь Іванавіч**. *(Архіў піўзавода. Загады 1949 г. Заг. 102.)*

Машынскі В. І.

Каланіцкі С.Т. здолеў за два гады павялічыць вытворчасць піва амаль у два разы, з 18,9 тыс. гл да 36.4 тыс. гл. У Баранавічах і Маладзечне былі створаныя ўласныя піўныя базы, але попыт пачаў апярэджваць прапанову.

Перад кастрычніцкімі святамі абвешчаная падзяка і на агульназавадскую дошку пашаны занесеныя Дыбоўскі Ч. М., Воўк А.М., Новік М.М., Шыцікава К.Е., Сырыцкая С. І., Дудко С. У., Смірнова А. Н., Ткачук У.П., Карней З.І., Руткоўскі У. А., Бязлепкін У.У., Вансевіч К. І., Май І.П., Жукоўскі А.Д., Шот А.І., Кляйноцкі А. К., Нікіціна Ў. І., Сібагатуліна З.Р., Пушкароў П. А., Маісеенка І.І., Хрышчановіч А.У., Сямашка К. Ф., Мілаш А. І., Гайда С. У., Бубноўскі К. С. *(Архіў піўзавода. Загады 1949 г. Заг.113.)*

Шыцікава К.Е.

5 лістапада Ганаровай граматай Міні-

Этыкецiроўшчыца Ткачук В.П.

стэрства харчовай прамысловасці СССР была ўзнагароджана брыгадзір цэха безалкагольных напояў Нікіціна Валянціна Іванаўна і старэйшы бондар Вансовіч Казімір Іосіфавіч. Гэта першыя граматы такога высокага ўзроўню.

Быў перавыкананы снежаньскі план: *"За праяўленую ініцыятыву, настойлівасць і добрасумленнае стаўленне да працы, якое забяспечыла перавыкананне вытворчага плану снежня месяца"* Машынскі абвясціў падзяку галоўнаму піввару Перацу, фільтравальшчыкам Новік, Арлоўскаму, разліўшчыкам Дудко, Тайгуновай, Сырыцкай, Урбановіч, Шыцікавай, загсклада гатовай прадукцыі Хахлову, слесарам Какошку, Лабецкаму, брадзільшчыкам Дыбоўскаму і Воўк, машыністу Сямашку, мыйшчыцам бутэлек Вераценнікавай і Карней, шафёрам Мельнікаву і Маісеенку, грузчыкам Тосараву, Атрошанку, Касаку, Карповічу, экспедытару Казлову, рабочай на ліфце Савошка. *(Архіў піўзавода. Загады за 1950 г. Заг. №1.)*

За 1949 г. было выраблена 36372 гл піва і 4732 гл напояў. Рост да папярэдняга года склаў па піве 23, 7 % і 38.5% па напоях. Тым не менш планы не былі выкананыя, ды і не маглі быць выкананыя, планавыя лічбы былі недасяжнымі, 20 тыс. гл. напояў завод вырабіць толькі праз 18 гадоў, у 1967 г.

1950 г.

1950 г. пачынаўся як нельга лепш, вагоны з півам ішлі ў Баранавічы, Слуцк, Маладзечна, Слонім; атрымана новая аўтамашына.

Затым пайшлі збоі: 14 студзеня на рамонт быў пастаўлены лакамабіль і спынены варачны цэх, 16 студзеня начальнік безалкагольнага цэха Трушкіна не спусціла ваду ў вадаправодзе і абсталяванні, вада змерзла. У піўцэху пайшоў звышнарматыўны бой бутэлек - матэрыяльная шкода склала 900 рублёў. Гэтыя грошы ўтрымалі з галоўнага піввара Пераца 35%, з брыгадзіра Шыцікавай 25 %, з разліўшчыц Дудко, Сырыцкай, Тайгуновай, Урбановіч Я.- па 10 %. *(Там жа. Заг. 11.)*

Таваравед Сінягін быў адпраўлены ў Слуцк у якасці праваднікa вагона, у абавязкі якога ўваходзіў апал вагона. "Сінягін вагон не ацяпляў і ў гэтым вагоне не ехаў. У выніку 786 літраў піва выцекла з прычыны размарожанасці бочак. Заводу прычынена шкода ў суме 896 руб. 04 кап. За дапушчанае злачынна-нядбалае стаўленне да выканання службовых абавязкаў" Сінягін быў пераведзены ў грузчыкі. Матэрыялы на прычыненую заводу шкоду перададзены ў пракуратуру для прыцягнення Сінягіна да крымінальнай адказнасці. *(Там жа. Заг. №15.)*

У лютым праведзена дакументальная рэвізія. Выяўлена маса фінансавых парушэнняў. Услед пайшоў загад: *"Спагнаць з інжынера Груздзева шляхам прад'яўлення грамадзянскага зыску 2000 руб, выплачаных яму за выраб шнуравой кнігі, якая інспекцыяй котланадзору забракаваная. Галоўнаму інжынеру Левіну абгрунтаваць законнасць вытворчых выплат па працоўных лістках за рознага роду рамонтныя работы ў чэрвені - жніўні на агульную суму 7070 рублёў. Галоўнаму бухгалтару Пушкарову прадставіць трэсту дакументы, якія апраўдваюць законнасць атрыманых ім пад'ёмных у суме 1814 руб. 02 коп. Спагнаць з вінаватых пазапраўна выплачаную суму прэмій 830 руб. Выпатрабаваць сапраўдныя дакументы, па якіх атрымалі дапамогі на нараджэнне і пахаванне на суму 640 руб. Забараніць выдачу няпланавых авансаў, а таксама выдачу рэчавага забеспячэння і паліва ў лік зарплаты" (Там жа. Заг. № 30.).*

20-21 лютага старэйшы інспектар па якасці МХП БССР Хачанкоў правёў праверку стану вытворчасці і якасці прадукцыі, якая выпускаецца заводам. Выкрыты шэраг недахопаў у працы завода, адзначана нізкая якасць прадукцыі, якая выпускаецца. Акт быў прааналізаваны на вытворчай нарадзе. Дамовіліся: праводзіць першасную ачыстку ячменю, палепшыць якасць сартавання, не дапускаць адхіленняў рэжыму замочак ячменю ад патрабаванняў тэхналагічнага працэсу. Мець тэрмометр у саладоўні. Акуратна весці графік браджэння, весці табліцу ўліку расы і генеравання дражджэй. Усталяваць тэрмометры ў камерах лагернага склепа. Весці рэгулярна тэхнічныя журналы. Прывесці ў належны стан памяшкання вытворчых аддзяленняў. Палепшыць афармленне і бракераж гатовай прадукцыі. Штампы даты разліву ставіць з пярэдняга боку этыкетак. Палепшыць якасць мыйкі бутэлек і бочак. Прыняць усе неабходныя меры да атрымання соладу больш светлага колеру. Забяспечыць выпуск піва без адхіленняў ад ДАСТу па колеры. *(Там ж. Заг. № 33.)*

На 21 сесіі гарадскога Савета дэпутатаў аб працы піўзавода дакладваў заг. аддзела гандлю Марозаў М.Ф. Ён адзначыў, што піўзавод працуе цалкам нездавальняльна. Не задавальняе патрэбнасці гандлёвых арганізацый півам і напоямі. *"Экспедытарам гандлёвых арганізацый даводзіцца гадзінамі прастойваць з машынамі на тэрыторыі піўзавода, каб атрымаць піва і напоі. Дырэктар Машынскі не турбуецца аб задавальненні запытаў гандлёвых арганізацый, з прычыны гэтага даводзіцца самім дырэктарам, у прыватнасці дырэктару Ваенгандлю т. Гамбургу, ісці на піўзавод і гадзінамі ўпрошваць аб водпуску піва і безалкагольных напояў. Як гэта ні дзіўна, а верагодна прыйдзецца пры наяўнасці піўзавода ў Лідзе завозіць піва з Ленінграда і іншых гарадоў. Лічу, што дырэкцыі піўзавода неабходна перабудаваць сваю працу з такім разлікам, каб поўнасцю забяспечыць патрэбнасці гандлёвых арганізацый.*

Часцяком можна сустрэць, што ў ларках піўзавода адсутнічаюць піва і напоі". (ЗГА у Лідзе. Ф.55. оп.1 д 45 . л.164).

Машынскі ўзмацняе жорсткасць дысцыпліны. За крадзёж звальняе грузчыкаў Каламыцкага і Дэнеку, слесара Тамашова; аддае пад суд за прагулы грузчыка Лысава і бондара Арэхву Г.М. Дзяжурнаму машыністу Шкурко аб'яўляе строгую вымову з папярэджаннем за адвільванне ад працы. Пачынае праводзіць па серадах і суботах з 18-30 планёркі, на якія абавязаныя былі з'яўляцца усе начальнікі цэхаў, аддзелаў і ўчасткаў.

З першага сакавіка прадаўшчыц піўных ларкоў перавялі на здзельную аплату працы - з кожнай тысячы рублёў пачалі выплачваць па 15 руб. 60 коп. Восьмага сакавіка ў сувязі з Міжнародным жаночым святам 27 працаўніц завода адзначаныя падзякамі. Выхадны дзень з панядзелка 13 сакавіка перанесены на аўторак 14 сакавіка "у сувязі з тым, што па панядзелках маецца павышаны попыт на піва, і ён асабліва павялічыцца ў сувязі з рэалізацыяй піва ў дзень Выбараў у Вярхоўны Савет. *(Там жа. Заг. 46.)*

У канцы сакавіка пачалі варыць аксамітнае піва.

У красавіку ўсім працаўнікам завода зробленыя прышчэпкі супраць брушнага тыфу, паратыфу і дызентэрыі.

Працоўнымі днямі абвешчаныя 23, 30 красавіка і 2 траўня, з адпачынкаў адкліканыя інжынерна-тэхнічныя работнікі. Красавіцкі план выкананы датэрмінова - 27 красавіка. Пераходныя Чырвоныя сцягі ўручаны саладовеннаму і безалкагольнаму цэхам. На завадскую Дошку пашаны занесены 25 працаўнікоў, 19 працаўнікоў адзначаныя падзякамі.

1 траўня ўведзеныя новыя нормы выпрацоўкі *"у мэтах забеспячэння выканання і перавыкананні ўстаноўленых дзяржаўных планаў на 1950 г,, заданняў па росце прадукцыйнасці працы і паніжэнні сабекошту прадукцыі ў адпаведнасці з загадам Саюзгалоўпіва, загадам МХП БССР і загадам Белбрадтрэсту" (Там жа. Заг. 69.)* З 11 траўня пачатак працоўнага дня для бутэлькамыечнага, безалкагольнага і разліўных цэхаў перанесены на 7 раніцы.

Белбрадтрэст звярнуў увагу на наяўнасць дэбіторскіх запазычанасцяў і звышнарматыўных запасаў таварна-матэрыяльных каштоўнасцяў. Машынскі загадаў галоўнаму бухгалтару Пушкарову выявіць лішкі, спагнаць дэбіторскія запазычанасці, не дапускаць водпуск прадукцыі неплацёжаздольным арганізацыям, выдаткі на капукладанні і на капрамонт праводзіць у межах наяўных крыніц. *(Там ж. Заг. 79.)*

У траўні атрыманы аўтамабіль і падведзены расольны трубаправод у цэх безалкагольных напояў для астуджэння вады перад сатуратарам у мэтах паляпшэння якасці напояў.

Барацьба з крадзяжом бутэлек увайшла ў новую стадыю. У чэрвені для захоўвання пабітых бутэлек зроблена драўляная скрыня. Прыёмка шклабою па вазе даручана памзагсклада Ніне Савошка. Начальнікам цэхаў загадана здаваць шклабой па накладных. Бухгалтарам спісанне бутэлек праводзіць толькі па накладных на шклабой. *(Там жа. Заг. 98.)* З'ява, мабыць, набыла масавы характар, і ў ліпені саюзны ўрад знізіў закладныя кошты на бутэлькі.

У чэрвені ў безалкагольным цэху арганізавана другая змена. Дзеля выканання плану выхадныя аб'яўляюцца працоўнымі днямі.

19 чэрвеня прынята рашэнне арганізаваць будаўніцтва новага зернесклада на 300 тон. *(Там жа. Заг. 104.)* Праз тыдзень адкліканы з адпачынку галоўны інжынер Левін, ён абавязаны забяспечыць заканчэнне будаўніцтва, мантаж і ўвод у дзеянне трансфарматарнай падстанцыі для халадзільных установак. *(Там жа. Заг. 107.)*

3 ліпеня заг. лабараторыі Смірнова забараніла да рэалізацыі і не выдала якаснае пасведчанне на 20 скрынь яблычнага напою і 6 скрынь памяранцавага напою з-за прысутнасці пабочных уключэнняў.

В. А. начальніка цэха Барсук і рабочая Шпакава атрымалі па вымове. *(Там жа. Заг 113.)*

4 ліпеня галоўны піўвар Язэп Іёнавіч Перац са слоў машыніста халадзільнай установкі Скорадумава выцяў і замкнуў яго ў памяшканні халадзільнай установкі - Скорадумаў адмовіўся пусціць расол у батарэі склепа. Перац атрымаў вымову за дапушчанае рукапрыкладства *(Там жа. Заг. 115.)* … і захварэў.

У ліпені выходзілі з ладу бутэлькамыечная і разліваўкупорачная машыны, расольная помпа і матор на халадзільнай станцыі. Машынскі прымае рашэнне правесці навучанне працоўных тэхмінімуму, абавязвае галоўнага механіка Фішбайна правесці інструктаж усіх працоўных па тэхніцы бяспекі, а для тых, якія працуюць на машынах і апаратах інструктаж па правілах догляду, рэжыму змазкі і па рэгуляванні. Усе, хто атрымаў інструктаж павінны распісацца ў журналах. *(Там жа. Заг. 115.)*

У бутэлькамыечным цэху паўсталі праблемы - няякаснае мыццё бутэлек, дрэнная арганізацыя, адсутнасць дысцыпліны. Самых недысцыплінаваных - Ткачук і Карней перавялі на зернесклад. Карней праз два тыдні звольнілася.

29 ліпеня інспектар па якасці Качанкоў ізноў на заводзе. І ізноў устаноўлены шматлікія парушэнні ў тэхналагічным працэсе і тэхналагічным кантролі. Выяўлены пабочныя прадметы ў гатовай прадукцыі, выпушчана нестандартнае па колеры і шчыльнасці піва, лабараторыяй не праводзіўся шэраг аналізаў. Галоўны піўвар

Перац атрымаў строгую вымову, заг. лабараторыі Смірнова і В.А. начальніка цэха Барсук - вымовы. Інжынерна-тэхнічныя работнікі папярэджаныя, што *"да асоб якія дапусцілі выпуск няякаснай прадукцыі будуць прынятыя самыя строгія меры, аж да прыцягнення да судовай адказнасці." (Там жа. Заг. 131.)*

1 жніўня, арганізаваныя Каланіцкім піўныя базы ў Баранавічах і Маладзечне, былі выведзены з падначалення піўзавода і перададзены Белбрадтрэсту. У гэты ж дзень прызначаныя вызваленыя брыгадзіры: Вераценнікава - брыгадзірам цэха мыцця бочак і бутэлек, Шыцікава - брыгадзірам цэха разліву бачкавога і бутэлькавага піва, Нікіціна - брыгадзірам цэха безалкагольных напояў. Аплату брыгадзіраў вырашана праводзіць здзельна па 5-м разрадзе ў адсоткавых суадносінах да нормы выпрацоўкі ўсёй брыгады. *(Там жа. Заг. 134.)*

Са жніўня па загаду Белбрадтрэста ў мэтах эканоміі соладу ў затор пры варэнні жыгулёўскага піва пачалі дадаваць ячменную муку да 15 % па вазе.

7 жніўня вызвалены ад пасады галоўнага механіка Фішбайн, па прычыне, што не мае адмысловай адукацыі, на яго месца прызначаны Біляніца. *(Там жа. Заг. 135.)*

6 верасня Машынскі залічаны на двухтыднёвыя курсы прапагандыстаў з адрывам ад вытворчасці.

З 7 верасня ў сувязі з недахопам электраэнергіі ў горадзе выхадны дзень перанесены на аўторак . *(Там жа. Заг. 158.)*

9 верасня ў склепе тэмпература паднялася да 7-8 градусаў цяпла. Халадзільная ўстаноўка не працавала 16 гадзін, адчыняліся дзверы.

Зменны тэхнолаг Галяева з 9 па 17 верасня выязджала на рыжскі завод "Алдарас".

30 верасня на прамысловую выставу ў Менск паехалі Май, Марчанка, Сырыцкая, Левін.

1 кастрычніка начальнікам ПСА прызначаны былы партызан атрада "Іскра" Аляксандр Рыгоравіч Задзіран, неўзабаве яго абяруць старшынём заўкаму, былы нач. ПСА Трыфанаў пераведзены ў ахоўнікі.

9 кастрычніка начальнік Беларускага аддзела службы МХП СССР Кавелін устанавіў грубыя парушэнні правілаў захавання прамысловай санітарыі і культуры вытворчасці. Загадана правесці планіроўку тэрыторыі завода з адводам пляцовак для паліва, будматэрыялаў, дадатковага азелянення; забалочаную пляцоўку тылавой часткі двара забяспечыць падсыпкай і нівеліроўкай грунту; гной вывезці з тэрыторыі завода; выгарадзіць птушнік з такім разлікам, каб выключыць доступ птушак на тэрыторыю завода, правесці дбайную ўборку піўцэха; катэгарычна забараніць усім асобам якія пражываюць на тэрыторыі завода выпускаць жывёлу і хатнюю птушку; паставіць перад міністрам харчовай прамысловасці Сысоевай пытанне аб ліквідацыі завадской дапаможнай гаспадаркі. Галоўны півавар Перац атрымаў строгую вымову "за давядзенне ўсіх аддзелаў піўцэха да антысанітарнага стану".

Перад лістападаўскімі святамі цэх разліву піва пераехаў у новы будынак, 40 працаўнікоў піўзавода адзначаны падзякамі, 20 з іх занесены на Дошку Пашаны. Казімір Вансевіч і Іосіф Май узнагароджаныя Ганаровымі граматамі Міністэрства харчовай прамысловасці СССР.

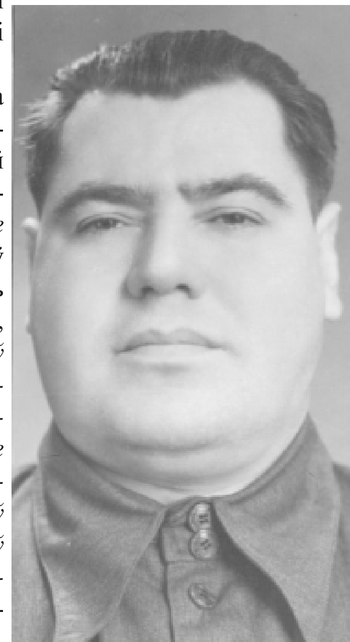
Пашкевіч І.Л.

У ноч з 22 на 23 лістапада машыніст халадзільнай устаноўкі Скарадумаў *"пусціўся ва ўсе цяжкія"*: узламаў дзверы, якія вядуць у лагерны склеп, *"пры пранікненні ў склеп зваліўся з вышыні каля 4 м, з прычыны чаго нанёс сабе моцныя ўдары і раніцай 23 лістапада ў цяжкім стане быў адпраўлены ў лякарню"*. Брыгадзір Пашкевіч *"за непрыняцце мер да выдалення Скорадумава з тэрыторыі завода"* атрымаў вымову, дзяжурны слесар Тананушка, саладоўшчык Рагойша і дзяжурны машыніст Сямашка *"за спробу ўтойвання адбыўшагася здарэння"*, атрымалі строгія вымовы. *(Там жа. Заг. 217.)*

З 26 лістапада нядзеля стала ізноў сталым выхадным, а аўторак - працоўным днём.

24 снежня старэйшы інспектар Беларускага кіравання інспекцыі МХП СССР Хачанкоў ізноў устанавіў шэраг недахопаў у працы завода: няякасны бракераж бутэлькавай прадукцыі, парушэнні рэжыму браджэння сусла, дрэнны ўлік адпрацаванай бутэлькавай прадукцыі, парушэнне рэцэптур, нядбайнае вядзенне і запаўненне журналаў, ужыванне цытрынавай кіслаты для вырабу напояў вышэйшай якасці, у лабараторыі адсутнічае неабходнае абсталяванне, журнал выдачы якасных пасведчанняў. Галоўнаму півавару Перацу і начальніку цэха безалкагольных напояў Трушкінай абвешчаны строгія вымовы.

Нядзеля 31 снежня была абвешчана працоўным днём. Год скончыўся паспяхова - зварылі 47959 гл піва, на 11 тыс. гл больш, чым у папярэднім годзе.

Машынскі кіраваў заводам вельмі цвёрда. Вымовы, строгія вымовы, строгія вымовы з апошнім папярэджаннем, передача спраў у суд па ўказе ад 26 ліпеня 1940 г. - гэтымі сродкамі дысцыплінарнага ўздзеяння ён карыстаўся бесперапынна. Праўда, і было за што.

Вымовы аб'ўляліся:

заг. склада гатовай прадукцыі Хахлову *"за дапушчэнне безадказнасці, фармальнага бюракратычнага стаўлення да выканання сваіх службовых абавязкаў"*;

падкатчыку Сташэўскаму *"за нецвярозы стан і грубіянства"*;

заг. склада Журомскаму *"за дапушчэнне курэння ў цэнтральным складзе"*;

грузчыку Хрышчановічу, *"не здаў літр спірту, атрыманы ў Менску"*;

заг. ларка Сцяпанавай *"за абмер пакупніка пры водпуску яму піва на 80 см3"*;

грузчыку Радзюку *"за крадзёж піва"*;

Маісеенку, Лабецкаму, Федаровічу, Яневічу, Сібагатулінай, Кучаравай і Ткачук за спазненне на працу ад 6 да 10 хвілін;

грузчыку Цецяруку - *"кінуў працу і сышоў дадому не скончыўшы пагрузку вагона"*;

грузчыку Астроўскаму *"за спробу крадзяжу 5 л дражджэй"* коштам 2 руб. 50 кап.;

брыгадзіру бутэлькамыечнай брыгады Марчанку *"за невыкананне распараджэння начальніка цэха і выяўленае пры гэтым грубіянства."*

Строгія вымовы:

нач. ПСА Трыфанаву *"за сістэматычнае ігнараванне загадаў дзяржпажнадзору", "за дапушчэнне сну і знаходжанне ў нецвярозым стане"*;

шафёрам Сафонаву і Маісеенку *"за здзяйсненне крадзяжу з узломам"* - укралі 3 мяшкі саладзін;

грузчыку Жыбарту - *"моцнае збіў рыдлёўкай грузчыка Карповіча"*;

брыгадзіру грузчыкаў Абраменку *"за раскраданне сацыялістычнай уласнасці"* - украў 5 літраў дражджэй;

грузчыку Лізунову *"за дапушчаны крадзёж дзвюх піўных бутэлек"*;

качагару Шкурку*"за зрыў варэння піва на 2 гадзіны"*;

галоўнаму піавару Перацу *"за праяву грубіянства і абразы заг. лабараторыяй Смірновай і бракаўшчыцы Лявонавай"*;

грузчыку Пілевічу *"за здзяйсненне крадзяжу"* - спрабаваў украсці мяшок ячменю;

рабочай Рагойшы А.А. - *"учыніла дэбош у адносінах да бракіроўшчыцы Сібагатулінай"*;

заг. склада збожжа Жыромскаму *"за дапушчэнне злачынна-нядбалага стаўлення да працы"*;

брыгадзіру грузчыкаў Абраменку *"за выхад на працу ў нецвярозым стане"*, - ад абавязкаў брыгадзіра вызвалены.

электраманцёру Сухарукаву *"за спробу крадзяжу мяшка з-пад соладу і пляшкі піва"*;

грузчыкам Лысаву і Асядач *"за наўмысную паломку дзвярэй"*;

шафёру Сафонаву - *"за недысцыплінаванасць і выхад на працу ў нецвярозым стане"*;

шафёру Майсееву - *"адмовіўся скончыць перавозку піва на вакзал, аблаяў экспедытара Мусніцкага і нач. забеспячэння Юдэнку і выцяў у грудзі Мусніцкага"*.

Строгую вымову з апошнім папярэджаннем двойчы атрымаў нач. ПСА Трыфанаў *"за нядобрасумленнае стаўленне да выканання службовых абавязкаў"*, а затым *"за ігнараванне ўказанняў і незахаванне правілаў пропуску на завод, за дапушчэнне бескантрольнасці за працай асабовага складу"*.

Да судовай адказнасці па Ўказе ад 26 ліпеня 1940 г. прыцягнуты:

машыніст Уласевіч за дапушчаны прагул;

грузчык Радзюнь за самавольны сыход з працы;

грузчык Завала Г.І. за крадзёж 8 літраў піва.

Звольнены:

заг. склада сыравіны і матэрыялаў Жыромскі;

грузчык Тхораў, які часова выконваў абавязкі заг. склада гатовай прадукцыі;

ахоўніца Мазайла *"за спробу схаваць факт крадзяжу"*;

заг. склада Бубашкін *"за сістэматычнае заблытванне ўліку, за грубіянства і нетактоўныя паводзіны"*.

1951 г.

У студзені 1951 г. мелі месца выпадкі зрыву варэнняў піва па прычыне няўчаснага падагрэву вады.

29.01 ізноў не была своечасова нагрэтая вада на варэнне піва і не быў нагрэты запас для мыцця бочак. Галоўнаму механіку Баляніцы абвешчана заўвага; нам. галоўнага механіка Скарыну - строгая вымова. Штраф за прастой вагонаў у суме 250 руб. аднесены на лік Скарына і Баляніцы ў роўных долях. *(Архіў піўзавода. Загады 1951 г. Заг. 11.)*

З 1 лютага 1951 г. на заводзе загадана праводзіць тры разы ў тыдзень па панядзелках, серадах і пятніцах заняткі з непісьменнымі і малапісьменнымі працоўнымі. Высветлілася, што 13 працоўных маюць пісьменнасць па 1-3 класы. Кучарава Кацярына Іванаўна і Рыжанкова

Ганна Іванаўна мелі па 2 класы адукацыі. Грос Леанарда Францаўна і Баліхіна былі непісьменнымі. За нез'яўленне на заняткі абяцаны меры аж да зняцця з працы. *(Там жа. Заг. 19.)*

У сакавіку *"у мэтах забеспячэння выканання і перавыканання ўстаноўленых дзяржаўным планам на 1951 г. заданняў па росце прадукцыйнасці працы і паніжэнні сабекошту прадукцыі"* устаноўлены новыя нормы выпрацоўкі. Слесар - электразваршчык Дуброўскі паспрабаваў абурыцца і адмовіўся падпісваць нарады на працу, *"учыніў дэбош, абразіў галоўмеха; назаўтра знаходзіўся ў нецвярозым стане. Заслугоўвае аддачы пад суд, але ўлічваючы тлумачэнні, што ён выправіцца"* абмежаваліся строгай вымовай. *(Там жа. Заг. 49.)* Праз месяц Дуброўскі звольніўся.

12 красавіка па загадзе Белбрадтрэста галоўным півараварам завода замест абвешанага строгімі вымовамі Пераца прызначаны Мікалай Пятровіч Сідараў.

У сярэдзіне красавіка выплачаныя першыя прэміі за рацпрапанову і ўкараненне. Галоўны механік Баляніца атрымаў 560 руб. за *"тэхнічнае ўдасканаленне аўтаматызацыі водазабеспячэння шляхам устаноўкі водааўтамата з эканамічнай эфектыўнасцю 3608 руб. у год і ўкараненне ў вытворчасць у 1 квартале"*. А слесар Калінічаў атрымаў 167 руб. за рацпрапанову аб ужыванні помпы на адным валу з рэдуктарам з эканамічнай эфектыўнасцю 1704 р. *(Там жа. Заг. 61.)* Гарэльня сушылкі была пераабсталяваная пад вугаль.

Перад 1 траўня "За дасягнутыя поспехі ў сацыялістычным спаборніцтве, за чэсную добрасумленную працу" - занесены на завадскую дошку пашаны маляр Міхайлоўскі Г.К. , сталяр Кожала А.І, брыгадзіры Пашкевіч І.Л., Барсук Р.І, брадзільшчык Астроўскі С.І., фільтроўшчык Новікаў М.М., бондары Вансевічы Т.К. і К.І, зменны півавар Галяева М.П., работніцы Кучарава А.І., Дудко С.У., Нікіціна В.І., Шпакава А.Г., Сібагатуліна, Мураўёва П.І., слесар Калінічаў А.Н., машыніст Хрышчановіч А.У., рабочы Бубноўскі К.С., тэхнік Сташкевіч, саладоўшчык Май І.П. Абвешчаны падзякі бондарам Бязлепкіну, Гяцэвіч, начальніку забеспячэння Юдэнку Я.У., экспедытару Мусніцкаму, аўтаслесару Федасееву, машыністу Гайдзе, Бубену, электрыку Пакулаву, брыгадзіру Шыцікавай, рабочым Мальцу, Марчанку, Сырыцкай, Урбановіч Я., Грос, Сенінай, Клебан, Круповіч Б., Буцько, Яфрэменкавай, Мухінай, варшчыку Скрэндзе, сушняку Жыбарту, брадзільшчыку Бяляўскаму, падкачальшчыку Сташэўскаму, будаўнікам Медушэўскаму і Яфімец. *(Там жа. Заг. 64.)*

Галяева М.П.

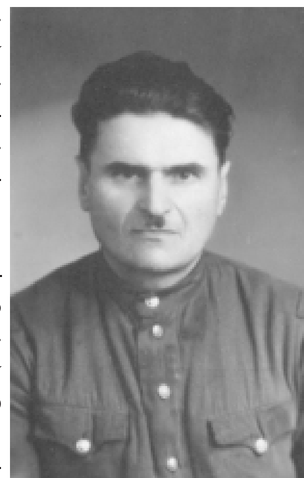
Бубен

15 траўня на заводзе створана бюро рацыяналізацыі і вынаходніцтва БРВ у складзе: гал. інжынер Левін - старшыня, нач. планавага аддзела Мікалаева - сакратар, галоўны мех. Баляніца, слесар Калінічаў, старшыня заўкаму Задзіран - чальцы. БРВ даручана распрацаваць тэмнік па вынаходствах і рацпрапановах, звярнуўшы адмысловую ўвагу на павелічэнне прадукцыйнасці разліву бутэлькавага піва і напояў, скарачэнне выдатку паліва, асабліва дроў, цеплаізаляцыю склепа ў летні час, павелічэнне магутнасці абсталявання. Бухгалтэрыі завода загадана неадкладна разлічвацца з аўтарамі прапаноў, выплачваючы ўзнагароды. Начальнікам цэхаў, аддзелаў, брыгадзірам правесці з працоўнымі гутаркі аб важнасці і значэнні рацыяналізацыі і вынаходніцтва, паўсядзённа падтрымліваць БРВ. *(Там жа. Заг. 69.)*

25 чэрвеня 1951 г. загадам МХП БССР брыгадзе саладовеннага цэха прысвоена званне *"Брыгада выдатнай якасці МХП БССР"*. Працоўным брыгады брыгадзіру Маю, саладоўшчыкам Жукоўскаму, Рагойшы, Чарнавусу, сушнякам Кляйноцкаму, Жыбарту, рабочым Урбановіч, А. Паплеўка, Койпіш, Рыжанковай, Яфрэменкавай абвешчаны падзякі з занясеннем у асабістую справу. Брыгада ў поўным складзе занесена на завадскую дошку пашаны. У цэху вывешаны плакаты з надпісам: "*Тут працуе брыгада выдатнай якасці МХП БССР"*.

28 чэрвеня старэйшы інспектар па якасці кіравання МХП БССР Хачанкоў ізноў на заводзе і ізноў выявіў шэраг істотных недахопаў: прадукцыя бракеруецца нездавальняльна, частка прадукцыі мае пабочныя ўключэнні (чарнушкі, варсінкі), парушаецца тэмпературны рэжым падрыхтоўкі піва. Загадана: прывесці ў парадак памяшканне саладоўні, завесці журнал рэжыму тэмператур у лагерным склепе, праводзіць мыццё паддонаў, выключыць ужыванне бутэлек з шчарбінкай, завесці тэхналагічныя журналы ў цэху па выпуску напояў, атрымаць прыбор па вызначэнні вуглекіслаты, цукрамеры, мерны посуд, сіта, праводзіць вызначэнне вуглекіслаты, аналіз памолу соладу, ізаляваць дражджавы пакой, паставіць металічныя ўтулкі ў бочкі. Аб

праведзенай працы паведаміць у інспекцыю якасці.

28 ліпеня заг. лабараторыі Смірнова забракавала 4500 бутэлек піва з пабочнымі прадметамі (шкло, слізь). Пасля пераправеркі непрыдатнымі да рэалізацыі прызналі 1500 бутэлек. Выпуск такой вялікай колькасці піва з пабочнымі прадметамі здарыўся з-за *"дрэннага санітарнага стану апаратуры і шлангаў разліву, безадказных адносінаў да сваіх абавязкаў бракероўшчыцы Сібагатулінай, самаўхілення ад кантролю галоўнага півавара Сідарава". (Там жа. Заг.103.)*

1951 год піўзавод скончыў чуць горш. Выпушчана 46 171 гл. піва.

1952 г.

7 студзеня аддзел галоўнага півавара быў падзелены на тры цэхі: саладовенна-сартавальны (начальнік Розенберг Э.С.), варачна-брадзільны (Галяева М.П.) і разліва-лагерны (Крушэўскі М.І.).

19 студзеня выяўлена, што ў танку № 11 скісла 97 гл піва. Падвышэнне кіслотнасці піва адбылося *"ў сілу злачынна-нядбалага стаўлення да працы галоўнага півавара тав. Сідарава, не пусціўшага своечасова дадзенае піва на разліў. Дадзенае піва прастаяла ў склепе 52 дні"*. Загадана давесці піва да стандарту. Сідараву абвешчана строгая вымова, а Крушэўскаму - заўвага *"за абман лабараторыі, які выявіўся ў прадстаўленні для аналізу піва з іншага танка"*.

29 студзеня галоўным півавaрам завода прызначаная Марыя Паўлаўна Галяева.

Галоўны півавар завода М. П. Галяева

На працягу студзеня адпраўлена з завода 27 вагонаў піва: у Баранавічы -9, у Маладзечна -9, у Берасце - 7, у Наваградак -2. 7 сакавіка 24 працаўніцам завода абвешчаны падзякі.

Па ранейшаму ў рабочы час п'юць, крадуць піва, адпраўляюць у цэхах натуральныя патрэбы, дапускаюць выхад у гандлёвую сетку прадукцыі з пабочнымі прадметамі ў бутэльках.

... Караюць за прагулы па знакамітым указе ад 26 чэрвеня 1940 г. (грузчыка Радзюка, рабочага гужтранспарту Жэздрына).

Злоўленых зладзеяў пачалі аддаваць пад таварысцкі суд.

Да летняга сезону здадзена ў эксплуатацыю другая халадзільная ўстаноўка, пераабсталяваны два танкі пад брадзільныя чаны, усталяваны расольныя батарэі, мыйныя машыны і разлівачны аўтамат у цэху безалкагольных напояў, усталяваны пясочныя фільтры, уведзена ў дзеянне 4-вальцавая солададрабілка, зманціраваны паравы кацёл "Шухаў", усталяваны квасавыя чаны. У сакавіку гархарчгандлю перададзеныя ўсе піўныя ларкі.

З 17 красавіка пачалі праводзіцца планёркі. 22 красавіка зацверджана бюро рацыяналізацыі і вынаходніцтва.

У святочным загадзе да 1 траўня адзначаныя падзякамі з унясеннем на завадскую дошку пашаны 18 чалавек, абвешчаныя падзякі 26 працаўнікам.

У чэрвені ў безалкагольным цэху ўсталявана дазавальная машына.

З 11 жніўня пачалі вытворчасць бачкавога і бутэлькавага Маскоўскага квасу. У канцы жніўня запушчана другая халадзільная ўстаноўка.

8. На завод прыходзіць Рыгор Арцёмавіч Сляпцоў.

20 верасня завод узначаліў **Рыгор Арцёмавіч Сляпцоў**, ён быў пераведзены ў Ліду з паста дырэктара Нясвіжскага спіртзавода.

Сляпцоў Рыгор Арцёмавіч.

Нарадзіўся ў в. Любінічы Шклоўскага раёна ў 1904 г., беларус, адукацыя 7 класаў, член КПСС з 1930 г. Працоўную дзейнасць пачаў з лютага 1925 г. рабочым-прасаўшчыком расліннага алею Шклоў-

Р.А. Сляпцоў

скага маслазавода. Прызваны ў Чырвоную Армію (1926-28), працаваў на чыгунна-ліцейным заводзе пас. Сукрэм Калужскай вобласці (1928-31). Курсант Бранскай саўпартшколы (1931-33). Інструктар Гарадзельскага райкама ВКП(б) Бранскай вобласці (1933-37), заг. сыравіны і паліва Жырынскага спіртзавода Смаленскай вобл, дырэктар Ніжнечарнігаўскага спіртзавода Гарадзішчанскага раёна Бранскай вобласці. У ліпені-жніўні 1941 г. у дыверсійнай групе. З верасня 1941 г. дырэктар Атрадзінскага спіртзавода Ўльянаўскай вобл, з 1944 г - дырэктар Альбінскага спіртзавода Нясвіжскага раёна. Член гаркаму партыі 14 гадоў, неаднаразова абіраўся дэпутатам гарсавету. "Выдатнік сацыялістычнага спаборніцтва" (1964). Пахаваны на могілках па Варшаўскай на цэнтральнай алеі.

"Энергічны таленавіты кіраўнік, патрабавальны да сабе і да падначаленых. Ведаў усіх працаўнікоў завода па імені і імені па бацьку. Любіў прамаўляць працяглыя тосты. Кожны тост - гэта як паэма пра чалавека, пра яго сям'ю". (Выгоўскі.)

"Сляпцоў быў гаспадар. У яго не было адмысловай адукацыі, ён быў арганізатарам вытворчасці. Умеў ладзіць з людзьмі. Ён знаходзіў час пагутарыць з кожным. Метад кіраўніцтва спакойны. Ён павінен быў ведаць кожнага і пра кожнага, распытваў пра дзяцей. Святы на заводзе арганізоўваліся як святы вялікай сям'і". (Тыртых.)

"Сляпцоў - вельмі добры чалавек, усе яго любілі. Калі ўбачыць, як хтосьці пры яго з'яўленні выкіне бутэльку піва, падыдзе: ***"Калі патрапіла бутэлечка піўца - дапівай, што ж ты яе адкідваеш"****. (Урбан.)*

20 кастрычніка ў яблычным напоі санэпідстанцыя выявіла кішэчную палачку. Цэх безалкагольных напояў быў спынены на трохдзённую генеральную прыборку. Начальнік цэха Трушкіна М.М. знятая з працы. Сляпцоў Р.А. уводзіць строгую сістэму кантролю пропускаў на прахадной.

У канцы кастрычніка з Маладзечанскай піўбазы вярнулі 48 бочак скіслага піва.

Напярэдадні кастрычніцкіх святаў 54 працаўнікі адзначаныя падзякамі, а 18 чалавек атрымалі падзякі з занясеннем на дошку пашаны. У лістападзе з завода адпраўленыя 22 вагоны з півам: 10 - у Баранавічы, 8 - у Маладзечна і 4 - у Берасце. У снежні вагоны адпраўляліся на тыя ж станцыі і па адным вагону ў Гомель і Слонім.

1953 г.

З 1953 пачынаецца вялікая рэканструкцыя завода. У брадзільна-лагерным склепе за наступныя 15 гадоў усталявана 69 металічных танкаў аб'ёмам 1560 дл піва кожны, і 20 брадзільных

Лагерныя танкі

чанаў, што дазволіла значна павялічыць магутнасць завода.

Уведзены ў дзеянне ратацыйная бутэлькамыечная машына, парцыённыя вагі Д -20, усталяваны пясочны фільтр і карбанізатар піва. План першага квартала выкананы на 103,2%, паўгадавы на 106,7 %, гадавы па піве - на 112 %, па напоях - на 113 %. Сабекошт прадукцыі паніжаны на 7,1 %. Завод заняў першае месца ў сацспаборніцтве сярод прадпрыемстваў горада, яму быў уручаны пераходны Чырвоны Сцяг гаркаму партыі і гарвыканкаму. Асвоены гатункі піва "Сакавіцкае" і "Украінскае", напоі "Дэсертны" і "Тэатральны". Выпушчана рэкордная за 50-я гады колькасць піва - 69543 гл. Брыгадзе саладоўнага цэха прысвоена званне "Брыгада выдатнай якасці".

1954 г.

Усталяваны новы паравы кацёл, электрычны размеркавальны шчыт, кандэнсатары, і аміячны кампрэсар. Заміж драўляных лагерных фас усталяваны 15 жалезных лагерных танкаў. Зманціравана паўаўтаматычная лінія для разліву безалкагольных напояў і канвеер для разліву бутэлькавага піва. Усталяваны арашальны халадзільнік для астуджэння гарачага сусла.

1955 г.

Абсталяваны цэх безалкагольных напояў з двума паравымі сіропаварачнымі катламі і трымя разліва-каркавальнымі машынамі. Запушчаны аміячны кампрэсар.

1956 г.

Усталяваны металічныя ёмістасці - 14 штук, і аўтаматычны сатуратар бесперапыннага дзеяння прадукцыйнасцю 1000 літраў у гадзіну. У варачным аддзяленні ўсталяваны 4-х посудны

варачны парадак прадукцыйнасцю 20 тыс. гл у год. Уладкована штучная цяга ў соладасушні. Абсталяваны пад'езд ваганетак у кацельню пад каласнікі. Усталяваны транспарцёры для падачы паліва ў кацельню і на разліве бутэлькавага піва і напояў. План па вытворчасці піва не выкананы з-за дрэннага забеспячэння завода ячменем.

"Паставілі мяне кантралёрам гатовай прадукцыі; бярэш 4 бутэлькі ў дзве рукі і глядзіш на святло - ці няма ў бутэльцы дамешкаў, каламуці, асадку." (Урбан.)

1957 г.

У драбнільным аддзяленні ўсталявана 4-вальцавая драбнілка для соладу і 2-вальцавая для несалоджаных матэрыялаў з усталёўкай пад ёй бункера на два заторы. Усталяваны прамежкавы бункер на два заторы. У саладоўні жалезабетонны замочны чан заменены металічным конусападобным з усталёўкай механічнай падачы ячменю ў чаны з ўзважваннем. Партыйная, прафсаюзная і камсамольская арганізацыі разгортваюць сацспаборніцтва паміж цэхамі, брыгадамі і асобнымі працоўнымі на пошук нявыкарыстаных рэзерваў сыравіны і яе эканомію, на ўдасканаленне ўсяго тэхналагічнага працэсу. План па вытворчасці піва выкананы на 110, 9 %, па вытворчасці напояў на 123,5 %.

У той год было вялікае скарачэнне на заводзе, нават пераводзілі працоўных на абутковую фабрыку - не было ячменю". (Урбан А.І.).

1958 г.

У сакавіку завод перададзены ў падначаленне кіраўніцтву мясцовай прамысловасці. На разліве бачкавога піва ўведзены ў эксплуатацыю 3-х ражковы ізабараметрычны апарат прадукцыйнасцю 380 гл у змену, зманціраваны пласціністы халадзільнік для астуджэння піўнога сусла прадукцыйнасцю 60 гл. у гадзіну. У лагерным склепе і на брадзільным участку зманціраваны шклопровад працягласцю 450 пм. Запушчаная новая бутэлькамыечная машына прадукцыйнасцю 16 тыс. бутэлек у змену. Уведзеныя ў эксплуатацыю новая халадзільная ўстаноўка магутнасцю 150 тыс. кал/гадзіну, паветраны кампрэсар маркі "Рэк Іштван". Пад другім замочным чанам у саладоўным цэху ўсталяваны 5-тонавыя вагі з бункерам для ўзважвання ячменю і падачы яго самацёкам у замочны чан. Зманціраваная аўтаматычная лінія разліву бутэлькавага піва прадукцыйнасцю 3000 бутэлек у гадзіну. Усталяваная 2-х вальцавая драбнілка для драбнення несалоджанай сыравіны. Заменены старыя трубаправоды халоднай і гарачай вады і пары ў цэхах разліву сумарнай даўжынёй 600 пм. Зманціраваны перасоўны вонкавы транспарцёр для разгрузкі збожжа і падачы яго ў склады.

"Работніцы ў цэху лаяліся мацюкальна, піва пілі. Я была дзяўчынка з вёскі - яны мяне піць прымушалі, а я не магу. Плакала кожны дзень. Мне піва вылівалі за каўнер, была такая Рыжанкова - шмат піла і лаялася, я адмаўлялася піць піва, тады яна мне яго за каўнер. Прыйду дадому, а мы ўтрох здымалі пакой у гаспадыні, спалі на адным ложку, яна з намі ў адным пакоі разам жыла. Памыцца няма дзе, вады нагрэю - пайду ў хляўчук памыюся. Мама прыязджае, гаспадыня ёй: "Ад вашай дачкі кожны дзень півам вее, забірайце вы яе дадому, сап'ецца". (Урбан А.І.)

1959 г.

У красавіку пракладзеная цеплатраса ад ЦЭЦ, што дазволіла ліквідаваць завадскую парасілавую гаспадарку. Усталяваны дыфманометр для ўліку пары і кандэнсату. Пушчаная канвеерная лінія прадукцыйнасцю 3000 бутэлек у гадзіну. Усталяваны пласціністы халадзільнік. Абсталявана дадатковае брадзільнае аддзяленне для папярэдняга браджэння. Укаранёна электраштампоўка бочак, абсталяваны дражджавы аддзел. У былой кацельні дэманціраваны паравы кацёл і абсталяваны механічны цэх, інструментальная камора і пакой для адпачынку і прыёму ежы. Праведзена рэканструкцыя памяшкання халадзільна-аміячных установак. Механізавана загрузка цукру ў варачныя катлы. Варэнне цукровага сіропу праводзіцца ў герметычна закрытых катлах.

1960 г.

Усталявана чэхаславацкая канвеерная лінія прадукцыйнасцю 6000 бутэлек у гадзіну. Запушчаная канвеерная лінія ленінградскай вытворчасці па выпуску бутэлькавага піва ёмістасцю 0,33 л. Усталяваны рольганы для падачы бутэлькавай тары, пласціністы і іступжачныя транспарцёры для пагрузкі гатовай прадукцыі са склада на аўтамашыны. Варацца жыгулёўскае, рыжскае, маскоўскае, ленінградскае, украінскае, сталічнае, падвойнае залатое.

"У 1960 г. хацелі мяне забраць у калгас. Стаяла перад дырэктарам Сляпцовым на каленях, прасіла і маліла: "Не аддавайце." (Урбан.)

1961 г.

Уведзена новая пнеўматычная ўстаноўка па разгрузцы прадукцыйнасцю 5 тон збожжа ў

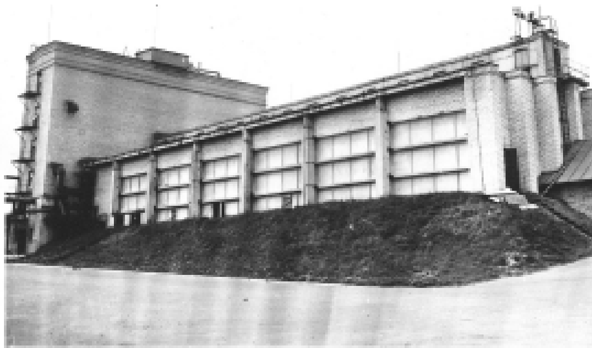

Збожжасховішча

гадзіну. Усталяваны каўшовы элеватар для механічнай пагрузкі піўной дробіны на аўтамабілі. Пушчаная росткаадбіўная машына прадукцыйнасцю 500 кг/гадзіну. Для ўзважвання гатовага соладу ўсталяваныя аўтаматычныя вагі "Хронас" Д -20. Усталяваны новы трыер прадукцыйнасцю 1,5 тоны ў гадзіну. У лагерным склепе зманціраваны 24 рамны фільтр і пласціністы ахаладжальнік для піва. Калектыву варачнага цэха прысвоена званне "Калектыва камуністычнай працы".

1962 г.

Пушчаны ў эксплуатацыю новы цэх безалкагольных напояў, заводакіраўніцтва і квасное аддзяленне. Асвоеная аўтаматычная лінія "Ленхарчмаша" прадукцыйнасцю 3000 бутэлек у гадзіну. У кожным аддзяленні ўсталяваныя купажныя чаны з механічным мяшаннем купажоў і астуджэннем. Усталяваны сілумінавы фільтр для фільтравання купажоў і сокаў. Зманціраваная халадзільна-аміячная ўстаноўка АВ -75 і трансфарматар магутнасцю 180 кв. Механізаваны: транспартоўка скрынь з напоямі ўсярэдзіне цэха і пагрузка іх на аўтамашыны, разгрузка пустой тары з чыг. вагонаў і загрузка цукру ў варачныя катлы, падача кваснога экстракту ў чаны для купажавання. Варэнне цукровага сіропу праводзіцца ў герметычна зачыненых катлах. Усталяваны **пяць радыёактыўных лічыльнікаў "РСП - 11"** на аўтаматычных лініях разліву бутэлькавага піва і безалкагольных напояў.

"Амаль усё піва аддавалі Менску, у Лідзе заставалася 10 %. Тады ў Менску была "Аліварыя", і яна не спраўлялася." (Урбан.)

1963 г.

У сакавіку піўзавод перададзены ў падначаленне Саўнаргаса Харчовай прамысловасці БССР. На свідравіне № 2 зманціравана помпа АТ - 8 прадукцыйнасцю 25 м3 /гадзіну. Усталяваны фільтр для фільтравання вады ФВР -2662 прадукцыйнасцю 1500 м3/ гадзіну. Усталяваны паветраны кампрэсар ВУ-3/8. Механізавана пагрузка піва ў аўтамабілі. Мадэрнізавана помпа для фільтравання піва. Зманціравана абсталяванне для кваснога цэха і асвоена тэхналогія вытворчасці квасу настойным спосабам. Праведзена замена металічных півапровадаў на шкляныя агульнай працягласцю 2200 пагонных метраў. Для захоўвання настояў усталявана эмаляваная цыстэрна ёмістасцю 6,3 м3. Запушчаны транспарцёр для разгрузкі аўтамабіляў з пустой тарай і падачай яе ў тарнае аддзяленне піўцэха. Зманціраваны параварачны кацёл ёмістасцю 300 л. для варэння сіропу. За кошт усталёўкі дадатковых ёмістасцяў у былым сокавым склепе магутнасць завода ўзрасла да 139000 гл. У лагерным склепе ўсталяваны 6 новых танкаў агульнай ёмістасцю 112 гл. Зманціравана абсталяванне для падрыхтоўкі купажоў з механічным мяшаннем і астуджэннем. Асфальтавана ўнутрызаводская тэрыторыя плошчай 5000 м2.

1964 г.

Пабудаваны склад прыёмкі тары ў піўцэху з механізацыяй. Скончаныя работы па павелічэнні магутнасці брадзільна-лагернага склепа на 20800 гл. піва. Механізавана загрузка цукру ў сіропаварачныя катлы, фільтраванне і падрыхтоўка купажоў у цэху безалкагольных напояў. Зманціраваны фільтр для фільтравання сокаў, якія ідуць для падрыхтоўкі напояў. Усталяваны паветраны кампрэсар прадукцыйнасцю 6 м3/ хвіліну. Пушчаная ў дзеянне халадзільна-аміячная ўстаноўка прадукцыйнасцю 200 тыс. кал/гадзіну. На заводзе выпускаліся жыгулёўскае, мінскае і рыжскае піва; напоі - вішнёвы, трускалкавы, журавінавы, мандарынавы, яблыч-

Брыгада безалкогольнага цэха. Ніжні рад: Елманава Л.М, Мураўская Л.В., Кастоўская І.Б, Грушэвіч В.І. - брыгадзір, Таўрук А.М., Есавулкава М.І., Кавалёва Ч.І. Верхні рад: Багдзевіч М.В., Чэрап Р.И., Шкленік Я.М., Пільжыс Б.В., Сафонаў Ю.М., Заяц Г.Я., Глінская Р.К, Шмуговец З.Ф., Паплеўка Л.М.

Брыгада брадзільна-лагернага цеха. Ніжні рад: Кучарава, Воўк, Бяляўскі, Дыбоўскі, Выдрэша А.М. Другі рад:, Валынец І.М., Пацэвіч Т.А., Чысцякоў В.А. (1 траўня 1964 г.)

Брыгада разліву фруктовых вод.

Брыгада саладовеннага цэха

ны, бруснічны, слівавы, цытрынавы (лімонны), памяранцавы (апельсінавы), "Лета", "Саяны", ліманад, крэмсода і квас.

1965 г.

Піўзавод ізноў перападначалены Міністэрству харчовай прамысловасці БССР. Аўтаматызаваны ўлік тэмпературы паветра пры сушцы соладу. Усталяваны дадатковы транспарцёр для пагрузкі піва. Для падачы соладу ў драбнілку ўкаранёны пнеўматранспарт. Зманціраваныя вагі для ўзважвання бочак з півам перад адпраўкай у гандлёвую сетку. Сямігадовы план выкананы заводам датэрмінова 20.10.1965 г. Выраблена звышпланавай прадукцыі на 480 тыс. руб.

1966 г.

Пачалося будаўніцтва цэха па падрыхтоўцы соладу. У цэху падрыхтоўкі напояў усталяваны фільтр для фільтравання сокаў, скончаны мантаж пнеўматранспарту для падачы збожжа са збожжасклада на трыер. У цэхах усталяваны лічыльнікі для ўліку выдатку электраэнергіі. Высаджана 85 дэкаратыўных дрэў і 150

Саладовенны цэх.

Уваход у саладоўню

кустоў, заасфальтавана 1000 м2 тэрыторыі. Распрацаваная рэцэптура піва "Лідскае" шчыльнасцю 13% і моцаю 4 градусы з добрымі смакавымі якасцямі. На Ўсесаюзнай дэгустацыйнай выставе ў Маскве піву "Лідскае" прысуджана шостае месца. Успамінае **М.П. Галяева**: *"Нам у Белпіўтрэсте сказалі: вы павінны стварыць сваё новае лідскае піва. Мы і стварылі. Дапамагала мне* ***Паліна Фёдараўна Смірнова*** *- заг. лабараторыі, яна суаўтар. Піва атрымала пяцёрку ў Маскве на дэгустацыі. У "Лідскага" у параўнанні з" Жыгулёўскім" больш высокая шчыльнасць і больш*

алкаголю". У першым паўгоддзі ў сацспаборніцтве сярод прадпрыемстваў горада завод заняў першае месца, яму ўручылі пераходны Чырвоны Сцяг гаркаму КПБ і гарвыканкаму.

Уручэнне гарадскога сцяга Сляпцову Р.А. як пераможцу гарадскога сацспаборніцтва.

Па выніках рэспубліканскага сацспаборніцтва за першы квартал заводу прысуджана трэцяе месца, за трэці квартал - другое месца і грашовая прэмія 1300 рублёў. Па выніках сямігодкі рабочая цэха безалкагольных напояў Ткачук В.П. узнагароджана ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, рабочая піўцэха Кучарава А.І. - медалём "За доблесную працу", галоўны бухгалтар завода Пушкароў П.А. - медалём "За працоўную адзнаку". Дэлегацыя лідскіх півавараў наведала Калінінградскі піваварны завод.

Ткачук В.П.

1967 г.

У сярэдзіне 60-х гадоў была зроблена спроба рэфармавання народнай гаспадаркі СССР. На прадпрыемствах укараняліся эканамічныя стымулы: гасразлік, брыгадная форма арганізацыі працы, ствараліся ўласныя фонды матэрыяльнага стымулявання, тэхнічнага пераабсталявання і сацыяльнага развіцця. Піўзавод на новую сістэму планавання і эканамічнага стымулявання пераведзены 1 красавіка. Папярэдне быў распрацаваны комплексны план арганізацыйна-тэхнічных мерапрыемстваў. Планавым аддзелам быў праведзены аналіз гаспадарчай дзейнасці завода за 1966 год Былі разлічаныя фонды матэрыяльнага заахвочвання, сацыяльна-культурных мерапрыемстваў і развіцця вытворчасці. Распрацавана новае прэміяльнае палажэнне для працоўных і інжынерна-тэхнічных працаўнікоў. Новая сістэма планавання дазволіла павялічыць прэмію працоўным у два разы.

У сакавіку пачалі разліў піва "Лідскае", у першы ж дзень у гандлёвую сетку адправілі 1500 дэкалітраў. Кошт - 28 капеек за бутэльку. 1 ліпеня здадзены ў эксплуатацыю новы цэх падрыхтоўкі соладу прадукцыйнасцю 1700 тон соладу ў год. Усе працоўныя працэсы ў ім былі механізаваныя, усталяваныя кантрольна-вымяральныя прыборы. Пабудавана збожжасховішча для ячменю ёмістасцю 1000 тон збожжа. У ім усталявана высокапрадуктыўнае зернеачышчальнае абсталяванне. Завод адмовіўся ад арэнды складскіх памяшканняў іншых прадпрыемстваў.

Кудзіна Яніна Францаўна пачынала працаваць у саладовенным цэху. *(Запісана 27.04. 2006 г. на заводзе.)*

"Нарадзілася ў 1947 г. у в. Бельскія. Бацькі аднаасобнікі, бацька меў сваю кузню, хацелі нават запісаць у кулакі і выселіць, але неяк абышлося, прызналі сераднякамі. Мама з Раманоўскіх з в. Навіцкія-1.

У яе 4 класы польскай школы. Я вучылася ў розных школах, у Дайнаўскай 1-4 класы, у Запольскай 5-8 класы, а 9-11-ты ў Лідскай вячэрняй школе. У школу пайшла з 8 гадоў, хваравітая была. Завяршыла сярэднюю адукацыю ў 1967 г.

Прыйшла на піўзавод. Тут адчыняўся саладовенны цэх. Нас навучалі: Ліцьвіненка Валянціна Васільеўна чытала курс тэхналогіі, маскоўскія адмыслоўцы тлумачылі па лініях, па трубах, мне гэта было цікава. Два гады працавала на замочванні. Ячмень чысцілі на спецмашынах, складавалі. Дзялілі ячмень на гатункі на сітах. Праводзілі паўторную ачыстку, ячмень першага гатунку ў адзін чан, другога - у другі. У буйнога ячменю вялікая экстрактыўнасць. Ячмень атрымлівалі з лідскіх калгасаў".

На чыг. каляі абсталяваны скляпы для захоўвання піва і напояў плошчай 1380 м2. Пабудавана рампа для грузаў, склады для захоўвання збожжа. Механізаваны ўсе працэсы разгрузкі і пагрузкі прадукцыі і сыравіны. У цэху разліву піва ўсталяваны высокапрадукцыйныя аўтаматычныя мыйна-разлівачныя лініі "Інвеста" і "Ленхарчмаш" прадукцыйнасцю 6000 бутэлек у гадзіну. Праведзеная рэканструкцыя мыйных апаратаў. Поўнасцю адрамантаваная вонкавая каналізацыя. Пасаджана 75 дэкаратыўных дрэў і 75 кустоў. Забрукавана каменем 4238 м2 бруку і заасфальтавана 10500 м2.

Аўтары рэцэптуры фірмовага піва “Лідскае” - **заг. лабараторыі П.Ф. Смірнова, майстар М.І. Крушэўскі, заг. вытворчасці М.П. Галяева і майстар В.У. Ліцьвіненка** атрымалі пасведчанне ўдзельнікаў Выставы Дасягненняў Народнай Гаспадаркі. За 1 і 2 кварталы па выніках рэспубліканскага сацспаборніцтва МХП БССР заводу прысуджана другое месца з грашовай прэміяй па 1300 рублёў за квартал. У трэцім квартале 1967 года завод выйшаў пераможцам ва Ўсесаюзным сацыялістычным спаборніцтве сярод прадпрыемстваў харчовай прамысловасці. Дэлегацыя працоўных і ІТР пабывала на піўзаводах Рыгі і Каўнаса.

У чацвёртым квартале завод пераведзены ў падначаленне “Белпіва”. Засвоена некалькі відаў новых напояў, у тым ліку напой “Колас” з соладавага экстракту.

“У 1967 г. да 50-годдзя Савецкай улады выпусцілі адзін раз піва “Ленінградскае”. Яно стаяла (захоўвалася) 90 сутак, тры месяцы”. (Урбан А.І.)

Адбыўся пераход на 5-дзённы працоўны тыдзень. Каманда гарадошнікаў піўзавода заняла 2-е месца ў абласной спартакіядзе харчавікоў.

1968 г.

За лік перастаноўкі танкаў лагернага склепа і ўсталёўкі дадатковых ёмістасцяў магутнасць піўзавода ўзрасла да 1,5 млн. дл піва. У Гародні на нарадзе дырэктараў, галоўных інжынераў прадпрыемстваў піваварнай прамысловасці краіны “Жыгулёўскае” піва атрымала вышэйшую адзнаку - 97 балаў (па 100 бальнай шкале). Улетку ў горадзе адчынены піўны бар завода. На завод прыйшла працаваць Галіна Ўладзіміраўна Тыртых - будучы распрацоўнік дзесяткаў лепшых марак лідскага піва.

1969 г.

Да канца 60-х гадоў значна ўдасканаленая тэхналогія вытворчасці піва, палепшаныя яго смакавыя якасці, стаў разнастайным асартымент. Гэта дазволіла лідскім піваварам паспяхова пастаўляць сваю прадукцыю на рынак, павялічваць яе аб’ёмы. У сакавіку ў Лідзе прайшла рэспубліканская нарада працаўнікоў піваварнай прамысловасці. У другім квартале піўзавод выйшаў пераможцам у рэспубліканскім сацыялістычным спаборніцтве сярод прадпрыемстваў харчовай прамысловасці БССР. Прадпрыемству ўручаны пераходны Чырвоны Сцяг і першая грашовая прэмія. Агульны аб’ём рэалізаванай прадукцыі склаў 2 479,6 тысяч рублёў.

Асартымент прадукцыі, якая выпускалася ў 1967-1970 гадах (у тыс дл.)

Год / Гатунак піва	1967	1968	1969	1970
“Жыгулёўскае” бут.	877,2	868.2	803,8	740
“Жыгулёўскае” бачк.	441,2	457,2	471,2	515
“Лідскае”	45,0	99,7	155,3	200
“Рыжскае”	9,4			
“Асвяжальнае” бачк.	9,3			
“Маскоўскае”	7,4			
“Мінскае”	2,9			
“Ленінградскае”	1,6	3,0		
“Украінскае”	1,6			
“Портар”	1,6	1,6		
“Сакавіцкае”	1,53	1,6	69,0	40
“Аксамітнае” бачк.		43,2	27,0	
“Аксамітнае” бут.			6,1	60
Усяго	1398.7	1473.4	1532, 5	1555
Напоі	**1967**	**1968**	**1969**	**1970 план**
“Яблычны”	33,7	25,17	37,36	12
“Мандарынавы”	23,13	22,67	19,77	14
“Вішнёвы”	18,25	3,07	18,34	15
“Ліманад”	21,59	24.61	25,46	19
“Крушон”	7,97	20,12	9,28	14
“Трускалкавы”	4,22	6,16	6,0	13
“Цытрынавы”	44,48	28,68	21,83	23
“Саяны”	14,93			8
“Чарнічны”	1,97	1,55		
“Колас” (ас. ў 1967 г.)	2,57	6,48	1,19	
“Сітро”	1,9	15,8	13,62	
“Рабінавы”		2,55		
“Сліва”		5,09		
“Лета”		7,56	3,35	
“Памяранцавы”			17,19	5
“Халадок”			10,44	
“Палескі”			9,16	10

Выпушчана бутэлькавага піва - 1034,3 тыс. дклітраў, бачкавога - 498,2 тыс. дклітраў, безалкагольных напояў 269,5 тыс. дклітраў, соладу ячменнага - 2162,2 тоны, таварнага - 320,5 тон. Усю гэтую прадукцыю выпускаў калектыў працаўнікоў колькасцю 272 чалавекі.

1970 г.

Праведзена рэканструкцыя саладоўні з давядзеннем яе магутнасці да 2 600 тон у год. Прадпрыемства выпускае пяць гатункаў піва і чатырнаццаць гатункаў напояў. На заводзе працуюць 159 мужчын і 105 жанчын, з вышэйшай адукацыяй 11 чалавек.

(Працяг у наступным нумары.)

Старажытныя пасяленні Лідчыны

ДВОРЫШЧА

Назва

Дварышча - вёска ў Лідскім раёне, на рацэ Жыжма.

Рэчка Жыжма ў Дворышчы. Вясна 2006 г.

Як лічыць **У.А. Жучкевіч**, назва селішча паходзіць ад асновы ***двор***: "дворышча - месца былога двара, сядзібы"(2). Найбольш поўна разглядае паходжанне тэрміну ***"дворышча"*** даследчык **Іван Якаўлевіч Яшкін** у кнізе "Беларускія геаграфічныя назвы".

А. Без сумненняў, першым абазначэннем ***Дворышча*** было месца, дзе стаяў двор (дом з гаспадарчымі пабудовамі), тое ж і ***дворнішча***, і ***дворнічышча*** *(дворище, дворищо, двориско, дворыще)*. Ён мог мець вялікія памеры, быць агароджаным і вельмі кідацца ў вочы...

Б. *Дворышча* - гэта папялішча. Гэтым словам называлі спапялёнае месца, якое засталося ад згарэўшага двара. - ***"Мы великый князь Витовть дали есьмо Еську Нешевичу дворыще Ярополково пустое"*** (АЮЗР, **1.10.1427 г.**);

В. Месца, дзе стаяў панскі двор, у некаторых мясцінах на Беларусі найчасцей звалі *дворышчам*.

Г. *Дворышча* - гэта месца каля хаты, паміж сельскагаспадарчымі пабудовамі і хатамі, тое ж і *панадворышча*.

Д. Архіўныя звесткі да паловы XV стагоддзя гавораць, што пад словам *"дворышча"* разумелася: адзін двор або некалькі, частка сяла.

Е. У тых жа актавых запісах *дворышча*: 1) вялікі дом; 2) поле; 3) лог і поле.

А таксама мера зямельнай плошчы - *"полтора дворища земли"* з 1516 г.

Паводле **Уладзіміра Юрэвіча** назву ***дворышча*** давалі тым паселішчам, якія ўзнікалі на месцы былога двара, сядзібы багацея, пана. *Дворышчам* называем і пасяленне вялікай сям'і - хутар у дзвегры хаты, калі ад бацькі адсяляліся сыны і заводзілі ўласную гаспадарку. Звычайна 2-3 дворышчы ўжо ўтваралі вёску, якой давалі або новую назву, або пакідалі ранейшую.

Сапраўды, на заходняй ускраіне вёскі здаўна існавала сядзіба або двор: цэнтр фальварачна-паншчыннай сістэмы гаспадарання.

Ранняя гісторыя

Тэрмін ***двор***, як аб'ект абкладання падаткамі і павіннасцямі, існаваў у Вялікім Княстве Літоўскім з 13-га стагоддзя. Пазней на сялянскія сядзібы распаўсюдзіўся тэрмін ***дым***, а тэрмін ***двор*** стаў прыналежнасцю больш буйной, феадальнай гаспадаркі. Звычайна феадальныя двары мелі ўласныя назвы. Калі ж назвы няма, то гэта значыць, што або яна забылася, або была непатрэбная. Назва станавілася непатрэбнай, калі той двор або быў адзіны на ўсю ваколіцу, або быў вельмі вялікі ў параўнанні з іншымі, або з'явіўся вельмі рана, з'явіўся першым і атрымаў назву ***Двор***, як першыя вёскі атрымоўвалі назвы *Сяло, Сялец* і да т. п.

1. Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Мн., 1974, с. 93.
2. Юрэвіч У. "Слова жывое, роднае, гаворкае..."

У 1433 г. Вялікі князь Вялікага Княства Літоўскага Жыгімонт Кейстутавіч надаў за заслугі **Яну Гаштольду** ***Новы Двор***, на месцы якога пазней узніклі Тракелі. Дворышча, Тракелі і бліжэйшыя да іх селішчы - адзіны гаспадарчы комплекс агульнай плошчай 10 тысяч гектараў. Таму зусім верагодна, што *Стары Двор*, або проста ***Двор*** быў якраз на месцы сучаснага Дворышча, тады ўзнікненне яго трэба адносіць да канца 14-га -- пачатку 15-га стагоддзяў і лічыць адным з найстарэйшых пасяленняў Лідчыны.

Двары гэтай эпохі ўяўлялі сабой найпрацейшыя абарончыя пункты дзяржавы, рангам ніжэй за замкі, але тым не менш здольныя некаторы час утрымліваць абарону, адбіцца ад невялікіх вайсковых аддзелаў і шаяк рабаўнікоў. Таму пры выбары месцаў пад двары ўлічваліся і прыродныя абарончыя характарыстыкі мясцовасці.

Тут стаяў Двор канца 14-га пачатку 15-га стст.

Не выключэнне і наш Двор. Спалучэнне узвышшаў і нізінаў поймы рэчкі Жыжма павышалі абароназдольнасць Двара, рабілі яго цяжкадаступным з двух бакоў. З іншых двух бакоў была неабходнасць у штучных умацаваннях (капаўся роў). Па ўсяму перыметру Двара ставіўся тын. Аднак трэба меркаваць, што ў адзін з наездаў Двор, нягледзячы на ўмацаванні, быў спалены дашчэнту і доўга не аднаўляўся. Двор ператварыўся ў дворышча. Назва ***Двор*** змянілася на назву ***Дворышча***.

Каму належаў Двор да спалення невядома, але ў сярэдзіне 15-га стагоддзя тэрыторыі ў раёне Дворышча належалі Вялікім князям літоўскім.(1) Яны былі заселены падданымі Вялікага князя “на службах”, баярамі, якія аднаасобна, або супольна з іншымі упраўляліся з самымі рознымі ўчасткамі зямлі, плацілі самыя розныя даніны і выконвалі самыя розныя павіннасці на карысць больш высокага ўладальніка зямель.

Раскопкі на месцы былога двара ў Дворышчы маглі б адказаць на многія пытанні з яго гісторыі, але існуе вялікая небяспека, што культурны слой XIV-XV стагоддзяў мог быць цалкам або часткова знішчаным падчас больш позніх будоўляў і перабудоваў.

У **1520** (1524) г. Дворышча належала пану **Юрыю Ільінічу** - маршалку каралеўскаму, старасце лідскаму.

У 1528 годзе Дворышча перайшло да яго сына **Шчаснага Ільініча**, жанатага з Сафіяй Радзівіл, дачкой Яна Барадатага Радзівіла, кашталяна троцкага. Паводле перапісу войска ВКЛ 1528 г. Шчасны Юр’евіч Ільініч павінен быў ставіць 32 коней (конных воінаў), але, колькі ён павінен быў ставіць ад Дворышча, не ўказана.

Калі Шчасны Ільініч у 1540 годзе памёр, то адзіны сын яго **Юры** быў узяты на выхаванне сваім дзядзькам Мікалаем Радзівілам Чорным, выхоўваўся ў Нясвіжы, а пазней служыў у аўстрыйскім войску. У 1555 г. рымскі кесар Фердынанд II надаў Юрыю Ільінічу тытул графа на Міры. Паводле перапісу войска ВКЛ у 1567 г. **Юры Ільініч** ад маёнтка Дворышча ставіў на службу 12 коней і 6 драбаў. Адзін узброены воін выстаўляўся ад 20 дымоў. Жыхароў вакол Дворышча павінна было быць не менш 2

1. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.

тысяч чалавек.

Юры Ільініч прыняў да сябе за сына князя **Мікалая Крыштафа Радзівіла**, свайго стрыечнага брата, вядомага як **"Сіротка"**, і 4 траўня 1569 года падарыў яму ва ўласнасць замак Мір і маёнткі Жуховічы, Дворышча, Зэльву, Чарноўчыцы і Белую і памёр у росквіце веку, як апошні прадстаўнік магутнага роду Ільінічаў. (1)

"Корчак". Герб Ільінічаў, уладальнікаў Дворышча.

Мікалай Крыштаф Радзівіл "Сіротка", уладальнік Дворышча

За часы "Сіроткі" Дворышча перажыло валочную памеру (прыкладна 1570 г.). На дробных землеўладальнікаў накладваліся паншчына і выплаты на карысць магната ўжо ў залежнасці ад велічыні ўчастка зямлі, якім той валодаў

Езуіты пачалі дзейнасць у ВКЛ у 1569 годзе. У 1608 годзе была створана асобная Літоўская правінцыя ордэна. У 1759 г. з Літоўскай правінцыі выдзелілася Мазавецкая правінцыя. У гэтых дзвюх правінцыях у 1770 годзе было 90 езуіцкіх устаноў, езуітам належала ў ВКЛ каля 12 тысяч валок зямлі (каля 250 тыс. га).

Мікалай Крыштаф Радзівіл "Сіротка" (1549-1616) - уладальнік Нясвіжа, Міра і Дворышча пад уплывам езуіта Пятра Скаргі стаў актыўным каталікам. Выпраўляючыся ў пілігрымку ў Святую Зямлю князь Мікалай Крыштаф Радзівіл "Сіротка" маёнтак Дворышча з прылеглымі сёламі, палямі і лясамі ў 1574 г. аддаў у заклад, а 22 жніўня 1577 г. прадаў за паўцаны біскупу **Валяр'яну Пратасевічу**. Праз год, 25 жніўня 1578 г. В. Пратасевіч падарыў Дворышча "навечна" Віленскаму езуіцкаму калегіюму. 1 красавіка 1579 г. кароль Стэфан Баторы зацвердзіў гэты падарунак.(2) Калегіюм да гэтага часу стаў Акадэміяй.

Дворышча, Тракелі і бліжэйшыя да іх пасяленні знаходзіліся ў валоданні езуітаў амаль дзвесце гадоў, як маёнтакі прызначаныя для ўтрымання Віленскай Акадэміі. Сяляне падпарадкоўваліся рэктарам Акадэміі, пачынаючы з самага першага - Пятра Скаргі. Рэктары стала трымалі ў Дворышчы сваіх адміністратараў ці, так званых, пракуратараў, і асабіста наведвалі і кантралявалі гаспадарку.

Дворышча і паселішчы вакол яго ў канцы 16-га стагоддзя, трэба меркаваць, былі невялікімі і нічым асаблівым не адметнымі. На першай карце Вялікага Княства Літоўскага Тамаша Макоўскага ("Радзівілаўская карта"), складзенай у 1595, афармленай у 1599 і надрукаванай у 1603 годзе, Дворышча не пазначана, хаця ўжо існавала каля двух стагоддзяў.

У 1591 г. рэктар Віленскай Акадэміі **Гарцыя Алабіяна** заснаваў у Дворышчы капліцу Святой Маці Божай Ружанцовай (3) , а 1 траўня 1591 г. з дазволу генерала Ордэна перадаў тракельскай плябаніі в. Мейдуны з 6 аселымі сялянамі і штогадовую суму - па тры грошы літоўскія з жылога дома і 10 грошаў літоўскіх штогод з маёнтка Дворышча. (4)

Вайна 1654-1660 гадоў так знішчыла гэтыя маёнткі, што паводле падліку Адама Саковіча, адміністратара літоўскага скарбу, за 1661 год "айцы езуіты з маёнткаў Дворышча і Тракелі, якія належалі да Віленскага калегіюма" заплацілі падымнае ледзь толькі з 16 дымоў, якія відавочна засталіся не знішчанымі на той велізарнай тэрыторыі. (5)

У так зв. "Шчорсаўскім" летапісе, пераказаным Яўстахам Тышкевічам у "Лістах аб Швецыі" (1847), ксяндзы езуіты апавядаюць, што ў часы нашэсця на Літву Карла XII (1706), Дворышча, спустошанае працяглымі рабункамі, мела пайсці з дымам, каб не было выкуплена сотняй чырвонных залатых, якія адзін з манахаў, папярэджваючы спаленне, з найвялікшым спехам прывёз з калегіюма. (6)

Дварышчанская капліца Маці Божай Ружанцовай (p.w. N.M.B. Rozancowej) на Дварышчанскіх могілках пры Лідскім гасцінцы была збудавана ў 1591 г. У спісах касцёлаў 1669 г., укладзеным на сінодзе пры біскупстве кс. Сапегі і 1744 г. пры біскупстве кс. Зянковіча капліца пазначаная як філіяльны касцёл ад Тракельскага. У 1770 г. пасля зруйнавання старой езуіты

1. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
2. Szymielevicz M. "Dworzyszcze i Trokiele".// Ziemia Lidzka. № 3. 1939. S. 83.
3. Catalogus ecclesiarum et cleri dioecesis vilnensis. Vilnae,1923. S.68.
4. Szymielevicz M. "Dworzyszcze i Trokiele" // Ziemia Lidzka. № 3, 1939. S.87.
5. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
6. Там жа.

На месцы колішняй дварышчанскай капліцы Маці Божай Ружанцовай устаноўлена фігурка Езуса Хрыстуса. Вакол фігуркі добра праглядваецца васьмівугольны фундамент былой капліцы, пабудаванай Аляксандрам Вольскім .

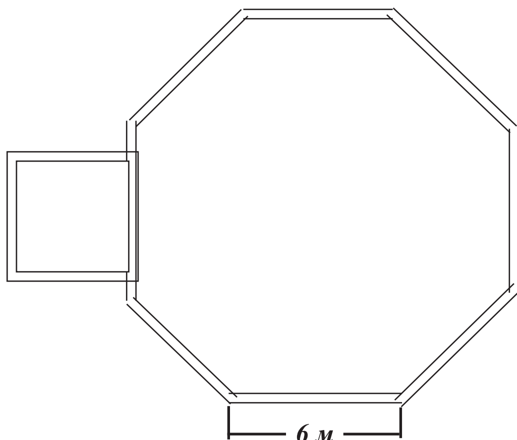

Схематычны план Дварышчанскай капліцы Маці Божай Ружанцовай на Дварышчанскіх старых могілках

пабудавалі новую капліцу, а ў 1860 г. арандатар і будучы ўладальнік Дворышча **Аляксандр Вольскі** пабудаваў на тым жа месцы новую васьмівугольную капліцу. У гэтай капліцы 9 траўня 1864 г. тракельскі пробашч **Кастусь Сцефановіч** адпеў памерлую 7 траўня ў веку 67 гадоў жонку заснавальніка Станіславу з князёў Мірскіх Вольскую. Капліца гэтая звалася імем N.P.M Ружанцовай, абраз яе ў срэбным акладзе старажытнай работы ў 30-я гады знаходзіўся ў алтары капліцы. У пачатку верасня - 8 дня тут штогод пры вялікім зборы народу праходзілі набажэнствы. (1)

У 1782 годзе побач з Дворышчам у Гімбутах была пабудавана яшчэ адна капліца. Пабудаваў яе прэзідэнт лідскага земскага суда Адам Бажымоўскі.

Уладальнікі

Нажаль, гісторыя сядзібы “Дворышча” цалкам не адлюстраваная ў літаратуры. Ні апісання двара, ні апісання сядзібнага комплексу не сустракаецца ні ў савецкіх, ні ў польскіх выданнях па гэтай тэматыцы (2). Сядзіба не ўключана нават у “Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі”.

Згадка пра маёнтак Дворышчы з прывядзеннем кароткіх статыстычных звестак сустракаецца толькі ў некаторых дарэвалюцыйных выданнях даведкавага характару. Такія выданні як “Волосці і найважныя паселішчы Еўрапейскай Расіі”, “Віленская губерня. Поўны спіс населеных месцаў са статыстычнымі дадзенымі аб кожным селішчы” Гашкевіча І.(3) даюць нам звесткі пра уладальнікаў маёнтка, колькасць жыхароў і наяўнасць у маёнтку млына, броварнага завода, карчмы, касцёла. Але апісання пабудоў нідзе няма.

З-за адсутнасці бібліяграфічных крыніц давялося карыстацца выключна архіўным матэрыялам.

Пошук матэрыялаў вёўся ў архівах і бібліятэках г. Вільні, таму што маёнтак Дворышча знаходзіўся ў Лідскім павеце Віленскай губерні.

У Цэнтральным Дзяржаўным гістарычным архіве Літоўскай Рэспублікі былі прагледжаныя вопісы ўсіх фондаў, дзе меркавана можна было знайсці матэрыял па гісторыі сядзібы ў Дворышчы. Гэта фонды: “Віленскай губерні” № 526, “Губернскага будаўнічага аддзялення” № 382, “Губернскага камітэта па складанні і разгляду інвентароў абшарніцкіх маёнткаў” № 394 і іншыя.(4) Пошук матэрыялаў вёўся таксама ў Дзяржаўным архіве Літоўскай рэспублікі і рукапісных аддзяленнях Акадэмічнай і Ўніверсітэцкай бібліятэк г. Вільні.

У выніку выяўлены шэраг дакументаў па гісторыі маёнтка. Найболей каштоўнымі з іх з’яўляюцца інвентар маёнтка Дворышча сярэдзіны XIX стагоддзя, ацэначны вопіс будынкаў фальварка Дворышча і праект на пабудову крухмальнага завода ў маёнтку. (5)

У Бюро тэхнічнай інвентарызацыі г. Ліды знойдзены папавярховы план вадзянога млына

1. Szymielevicz M. “Dworzyszcze i Trokiele”.// Ziemia Lidzka. № 3, 1939, s. 85.

2. Звестак аб Дворышчы няма нават у такіх абагульняючых праца па сядзібна-парkаваму будаўніцтву Беларусі як “Архітэктура палацава-сядзібных ансамбляў Беларусі” А.І. Кулагіна “Садова-паркавае мастацтва Беларусі Федарчука А.Т., “Паркі Беларусі” Анціпава Ў.Г.,”

3. Поўныя выходныя дадзеныя гэтых кніг гл. у бібліяграфіі.

4. Гл. спіс прагледжаных фондаў у канцы артыкула.

5. ЦДГА Літ. Рэспублікі - ф. 382, воп. 1, спр. 1680.

складзены ў 50-х гадах мінулага стагоддзя.

Нажаль не ўдалося выявіць графічнага матэрыялу які адносіцца да сядзібнага дома.

Зыходзячы з наяўных матэрыялаў, паспрабуем аднавіць гісторыю сядзібы Дворышча.

Сядзібы, як цэнтры фальварачна-паншчыннай сістэмы гаспадарання пачалі ўзнікаць у Беларусі ў канцы XVI пачатку XVII ст.

У канцы XVII стагоддзя маёнтак Дворышча належаў Віленскай Акадэміі. Ксёндз **Ян Франц Кірцэвіч** з Дворышча, рэктар Віленскай Акадэміі валодаў у 1717 годзе 51 дымам, гэта каля 400 жыхароў.

Да канца XVIII стагоддзя маёнтак Дворышча знаходзіўся ў валоданні ў манахаў езуіцкага ордэна. Пасля касацыі ордэна езуітаў у 1775 годзе (папская була ад 1773 года) езуіцкія маёнткі на тэрыторыі Рэчы Паспалітай канфіскаваліся. Было канфіскавана і Дворышча, маёнтак перайшоў у скарбовае кіраванне, яго прыняла Раздатачная Камісія, якая прадала яго **Міхалу Ромеру**, троцкаму суддзі, з абавязкам выплаты пэўных квотаў у касу Адукацыйнай Камісіі. Неўзабаве значная частка маёнткаў расцерушылася паміж меншымі ўладальнікамі і арандатарамі другой і трэцяй рукі. (1)

Падчас паўстання пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі пад раніцу 6 ліпеня 1794 года Дворышча было занятае рускімі войскамі (300 расейскіх кавалерыстаў, казакі і дзве палявыя гарматы) генерала Кнорынга. Кнорынг выправіў з Дворышчаў дазор у бок Ліды, недалёка ад сядзібы дазор сустрэлі лідскія сотні пад камандаваннем Караля Сцыпіёна дэль Кампа і Язэпа Вілбека і адагналі назад. Тым не менш перад усёй сілай Кнорынга лідскія сотні адступілі ў Ліду. (2)

Паводле люстрацыі 1796 года Дворышча з фальваркамі Уладзіслававa, Тракелі і Гураў знайходзіліся ў спадчыннай уласнасці **Ігната Шукевіча**, слонімскага земскага пісара, у якога Дворышча, Тракелі і Уладзіслававa арандавала пані **Пузыніна** (Пузыня). Гураў арандаваў Станіслаў Воўк. У той час гэтая воласць ахоплівала 22 вёскі і мела 224 дымы і 1265 душ прыгонных. (3)

У пачатку XIX стагоддзя часткай тых маёнткаў валодалі або арандавалі **Валадкевічы**, а за імі маёнтак Дворышча з фальваркамі Тракелі, Гураў меў у сваім валоданні **Стэфан Незабытоўскі,** а пасля яго "паезуіцкі маёнтак Дворышча з фальваркамі Тракелі, Гураў і ўсім да гэтага прыладдзем" быў "загандлёваны ад скарбу і перайшоў у вечнае валоданне сапраўднага стацкага дарадцы і кавалера **Войцаха Пуслоўскага**" (4), уладальніка суседніх Геранёнаў. (5)

4 жніўня 1811 г. Войцах Пуслоўскі прадаў Дворышча і Тракелі **Антону Наркевічу**, капітану польскіх войскаў.

Разам з тым у пачатку XIX стагоддзя частка маёнтка Дворышча знаходзіўся ў пажыццёвым валоданні ў **Цыпрыяна Шуковіча** "былога прэзідэнта 1-га дэпартмента Гарадзенскай губерні".(6) Цыпрыян Шуковіч падчас вайны 1812 г. паступіў у войска і ваяваў на баку французаў. Ён не вярнуўся ў тэрміны, азначаныя маніфестам 1812 года для асоб, якія ўдзельнічалі ў вайне на баку Напалеона.

Мабыць не вярнуліся пасля вайны таксама ні Антон Наркевіч, ні яго нашчадкі, бо ў гэты час яны не рабілі ніякіх выплат на рахунак Адукацыйнай Камісіі, і маёнтак Дворышча ў лютым 1814 года ізноў паступіў у скарбовае кіраванне, але ўжо расійскае.

Кіраўнічы сенат пастанавіў у 1821 годзе вярнуць тыя маёнткі **Пуслоўскаму**, які ўнёс на пакрыццё запазычанасці ў Адукацыйную Камісію 17 лютага 1822 года 33817 рублёў срэбрам.

У 1833 г. пасля смерці Войцаха Пуслоўскага маёнтак перайшоў па спадчыне шляхам паведамлення яго сынам, адстаўному паручніку **Вандаліну Пуслоўскаму,** а таксама **Францішку, Уладзіславу, Ксаверыю**. Сам Вандалін Пуслоўскі, відаць, не займаўся гаспадаркай і, хутчэй за ўсё, здаў маёнтак у арэнду былому старшыні Навагрaдскага межавага апеляцыйнага суда **Аляксандру Антонавічу Вольскаму**, таму што менавіта Вольскі падпісаў інвентар маёнтка пры аб'яве яго на месцы ў Дворышчы 23 жніўня 1847 года. (7)

У гэты час маёнтак складаўся з мызы Дворышча, асобных фальваркаў Тракелі і Гураў, сяліб Уладзіслававa і Божы двор, да якіх належала 18 вёсак і 4 чыншавыя сядзібы. "Да мызы Дворышча належаць: 1) вёска Дворышча 1/2 вярсты ад мызы, у ёй двароў 15, рэвізскіх душ мужчынскага полу 31, жаночага полу 37, наяўных м. п. - 54, ж. п. - 54 і вёскі Бялькі, Кабыльнікі, Пашунцы, Зяневічы, Суцькі, Цяшкелі, Гурыны, Мяргінцы, Юравічы - усяго 76 двароў, 270 душ мужчынскага полу і 273 жаночага полу … усяго

1. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
2. Лідскі летапісец. № 1-2 (25-26), 2004, ст. 28, 37.
3. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
4. ЦДГА Літвы. Ф. 394, воп. 4, ад.зах. 782, арк.36.
5. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
6. Бібліятэк ВДУ, аддзел рукапісаў. 4. 30681-30682 (A.980) арк.2.
7. ЦДГА Літвы. ф.394, воп. 8, ад.зах. 1944, арк. 39.

зямлі 8758 дзесяцін". (1)

Паезуіцкі маёнтак Дворышча знаходзіўся ў валоданні спадчыннікаў сапраўднага стацкага дарадцы Войцаха Пуслоўскага да 1855 года. А з гэтага года, "са згоды былой Палаты Дзяржаўных маёмасцяў перайшоў у валоданне" былога арандатара гэтага маёнтка "абшарніка Вольскага па купчай, утворанай 3 лютага 1855 года". (2)

Пры гэтым на Вольскага былі перанесеныя ўсе тыя правы і абавязкі, якія ляжалі на Пуслоўскіх. "На гэтай падставе Вольскі абавязваўся штогод уносіць у скарб 5250 руб., г. зн. па 6% ад сумы, у якую ацэнены азначаны маёнтак былым польскім урадам пры продажы паезуіцкіх маёнткаў старажытным польскім шляхціцам на падставе канстытуцыі 1775 года".(3)

Вольскія валодалі маёнткам Дворышча чуць больш за 10 гадоў. (4)

Праўда, у 60-х гадах уладальнікам названы ўжо адстаўны паручнік **Станіслаў Аляксандравіч Вольскі**,(5) відаць, сын Аляксандра Антонавіча Вольскага, які згадваўся раней.

Невядома па якой прычыне Станіслаў Вольскі не выплаціў у казну паложаную суму за валоданне паезуіцкім маёнткам, але тым не менш на 1 траўня 1863 года на ім лічылася нядоімка па маёнтку Дворышча ў памеры 5250 рублёў. Нягледзячы на тое, што Палата Дзяржаўных маёмасцяў неаднаразова нагадвала аб неабходнасці аплаціць нядоімку, Вольскі гэтага не зрабіў. А "па гэтаму Палата ў кастрычніку 1864 года паведаміла ў губернскае кіраванне аб узяцці маёнтка ў секвестр з перадачай гэтага мясцоваму ўчастковаму службоўцу". Вольскаму быў устаноўлены ільготны тэрмін да 8 снежня 1965 года на працягу якога ён мог ліквідаваць запазычанасць.

8 чэрвеня 1865 г. у Дворышча неспадзявыана з'явіўся мураўёўскі ураднік з Віленскай дырэкцыі дзяржаўных маёмасцяў і ўвесь комплекс паезуіцкіх маёнткаў - Тракелі, Гурава, Скверны, Уладзіслававa і Дворышча з лясамі, лугамі і г. д. забраў у дзяржаўны скарб і, выгнаўшы адтуль правамоцнага яшчэ арандатара Станіслава Вольскага, абвясціў тую маёмасць у сваім распараджэнні, якое трывала некалькі гадоў. (6)

Па правілах Найвысока зацверджанай 23 ліпеня 1865 г. інструкцыі яшчэ пакуль не скарбовы маёнтак Дворышча падлягаў разбіўцы на ўчасткі для продажу асобам рускага паходжання. Акрамя таго выдзяляліся землі для сялян.

Выгнаны з маёнтка Станіслаў Вольскі не змог ці не захацеў выплаціць запазычанасць у тэрмін, які заканчваўся 8 снежня 1865 года. І тады Палата Дзяржаўных маёмасцяў, спасылаючыся на права канфіскацыі паезуіцкіх маёнткаў за няўплату даўгоў, 31 снежня 1865 года "вызначыла прыняць азначаны маёнтак у скарб, пра што данесла другому Дэпартаменту 10 студзеня 1866 года." (7)

І хоць Вольскі жаліўся з гэтай нагоды ў Сенат, але, мабыць, ён чакаў канфіскацыі, таму што ўвесь хлеб ураджаю 1865 г. ухітрыўся прадаць яшчэ на корані, так што пры ўзяцці маёнтка ў скарб "не знойдзена ніякага збожжавага хлеба для пракармлення прыслугі і жывёлы." (8)

На падставе Акта аб наданні зямлі сялянам ад 27 траўня 1866 г. сялянам маёнткаў Дворышча і Тракелі выдзелена для выкупу зямлі з разлікам: вёска Бянейкі - для 9 дымоў, Кабыльнікі - 14, Пашунцы - 8, Юравічы - 4, Суцькі - 4, Гурыны - 6, Ячанцы - 4, Мяргінцы - 12, Эйтуны - 18, Мігуны - 17, Граблі - 4, Вайтовічы - 7, Шнуравічы - 4, Пашаны - 3, Дайнава - 10. Разам для 124 дымоў было выдзелена 2664 дзесяціны 1995 сажняў кв. = 2911 га. Сама вёска Дворышча на той момант мела 14-15 дымоў. Для ажыццяўлення гэтых рэформаў хутчэй за ўсё і быў прысланы мураўёўскі ўраднік, які пракіраваў Дворышчам да 1868 года.

Нарэшце "наезд" урадніка скончыўся. Па кантракце ад 28 траўня 1868 года маёнтак Дворышча перададзены ў арэнднае ўтрыманне губернскаму сакратару **Віктару Міхайлавічу Пятухову** за выплату ў год па 4300 руб. срэбрам (9), а той у сваю чаргу здаў дробным арандатарам прыбытковыя артыкулы маёнтка: карчму, млын, піўзавод і інш. (10)

Дарэчы, згаданы пад 1868 годам піўзавод у Дворышчы - **другі па ўзросту** з вядомых піўзаводаў Лідчыны пасля завода Ландо і Камянецкага ў Лідзе (1863 г.). Ён працаваў яшчэ ў 1880-я гады. Будынак завода быў з дрэва.(11)

Аднак маёмасныя пяратурбацыі не скончыліся. У адносінах да маёнткавага комплексу Дворышча вярнуліся да інструкцыі 23 ліпеня 1865 г. З маёнтка Дворышча былі ўтвораны два

1. ЦДГА Літвы. ф. 392, воп.4, ад.зах. 782, арк.2 і 2аб.
2. ЦДГА Літвы, ф.521. воп. 7, ад.зах. 3468, арк.6аб.
3. ЦДГА Літвы. ф.521, воп.7, ад.зах.3468, арк.7.
4.ЦДГА Літвы, ф.521, воп.1, ад.зах.1270, арк.23.
5. ЦДГА Літвы, ф.524, воп.1, ад.зах.3468, арк.7аб.
6. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
7. ЦДГА Літвы, ф.525, воп.1, ад.зах.3469, арк.8.
8. Там жа.
9. ЦДГА Літвы, ф. 525, воп.1, спр.1270 арк. 43-45.
10. Там жа, арк.29
11. ЦДГА Літвы, ф. 525, воп.1, спр.1270 арк. 131.

продажныя участкі - уласна Дворышча і Тракелі. “З якіх першы на падставе Найвысокага наказу, што адбыўся ў 16 дзень кастрычніка 1868 года, павінен быць прадстаўлены ва ўласнасць, на 37 гадовым праве, генерал-ад’ютанту **барону Лівену Вільгельму Карлавічу**(1), а другі, па хадайніцтву генерал-губернатара Паўночна-Заходняга краю прызначаецца ў продаж, на 20-ці-гадовым праве, г.зн. з прычыны ўзнагароды за службу ў Заходнім краі, **генерал-маёру Нікіціну** (2)”. (3)

Увесну 1869 года начальнік Віленскай люстрацыйнай камісіі загадаў вытворцу спраў Захараву неадкладна падрыхтаваць продажныя ўчасткі б. м. Дворышча. (4)

14 лютага 1870 года арандатар маёнтка каллежскі сакратар Пятухоў вярнуў маёнтак у скарб (5), а 13 студзеня 1870 года адбылася перадача ўчастка Дворышча, ацэненага ў 33 тыс. 856 р. 28 коп., ва ўласнасць **барона Лівена**, з растэрміноўкай платы на 20 гадоў без працэнтаў. (6) Пераход Дворышча ад мінстэрства дзяржаўных маёмасцяў ва ўласнасць да барона Лівена, члена Дзяржаўнага савета, старшага лоўчага царскага двара, адбыўся на падставе акта дня 5 лютага 1870 года.(7)

Праз 10 гадоў уладальнік Дворышча ізноў памяняўся. Справа ў тым, што “па духоўным тастаманце обер-егермайстра Найвысокага Двара генерал-ад’ютанта барона **Вільгельма Карлавіча Лівена** 15 лютага 1880 г. Санкт-Пецярбургскім акруговым судом зацверджаным і па ўступным акце 5 чэрвеня 1880 г. учыненым” маёнтак Дворышча дастаўся **Вільгельму Густавічу Лівену** (8), а ў 2-ой палове 80-х гадоў XIX стагоддзя Дворышча перайшло да яго брата барона **Карла Густавіча Лівена**. Ад генерал К.Г. Лівена маёнткам Дворышча ў 1890 годзе перайшоў да яго сына **Мікалая Лівена** (9), які да 1896 года прадаў маёнтак чарговаму ўладальніку. Ім аказаўся ці то сенатар **Церцій Філіпаў** (10), ці то яго сын камергер найвысокага двара **Сяргей Церціевіч Філіпаў**.

У якім менавіта годзе ўступіў С. Філіпаў у кіраванне маёнткам не ўдалося ўстанавіць, але ў 1896 годзе ён ужо валодаў Дворышчам таму што да гэтага года адносіцца будаўніцтва С. Ц. Філіпавым у Дворышчы крухмальнага завода.

С.Ц. Філіпаў быў сынам вядомага рускага пісьменніка і дзяржаўнага дзеяча XIX стагоддзя Церція Іванавіча Філіпава. Ён стала жыў у Пецярбурзе, займаў важнае становішча пры двары. С.Ц. Філіпаў быў вядомы тым, што скупляў маёнткі (Дворышча - не адзіны маёнтак у Беларусі, які набыў С.Ц. Філіпаў) з мэтай абагачэння шляхам далейшага іх перапродажу або здачы ў арэнду па частках, таму што кошты на зямлю пастаянна ўзрасталі.

У 1900 г. некаторы з Філіпавых прадае маёнтак Дворышча **абшарніку Івану Карышаву** (11), а 24 траўня 1906 года Дворышча з фальваркамі Уладзіслававым, Шуламі, Мікалаевым, Вялікімі Цяшкелямі і Марысевым разам 2754 дзесяціны, атрымаў з люстрацыі ўжо дакладна **Сяргей Філіпаў**, шамбелян царскага двара, які для далейшага гандлю нерухомасцю маёнткі раздрабіў. Цэнтр іх плошчай у 302 1/2 дзесяціны з млынам на рацэ Жыжме ў 1911 годзе набыў **Аўгуст Амберг** (12), латыш па нацыянальнасці. Магчыма, што ён валодаў маёнткам на правах арэнды. Падставу для такога меркавання даюць закладныя запіскі на атрыманне пазыкі пад заклад земельных участкаў маёнтка Дворышча (3), якія захоўваюцца ў ЦДГА Літвы. Гэтыя “закладныя запіскі датаваныя 1908-1916 гадамі і ўладальнікам маёнтка Дворышча ў іх названы Сяргей Церціевіч Філіпаў. Але паколькі маёнткі былі раздробленыя, то без планаў іх разабрацца, што было прададзена, а што здадзена ў арэнду, цяжка. Невядомая лёс С.Ц. Філіпава пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. Пасля заключэння мірнай дамовы паміж Расіяй і Польшчай маёнтак Дворышча апынуўся ў складзе Лідскага павету Віленскага Краю Рэчы Паспалітай.

Уладальнікам фальварка Дворышча ў гэты час з’яўляецца вядомы ўжо **Аўгуст Амберг**. Палякі прызналі за ім права ўласнасці на маёнтак, таму хутчэй за ўсё Аўгуст Амберг маёнтак у С. Філіпава ўсё такі выкупіў. Аўгуст Амберг меў жонку польку па імені Яна (Яня, Яніна) і чацвёра дзяцей: сыноў Аляксандра ды Вернера і дачок Гертруду ды Эльзу.

Амберг валодаў фальваркам да 1939 года. Пасля прыходу саветаў Амберг уцёк і больш у Дворышчы не з’яўляўся.

Апошнім гаспадаром фальварка Дворышча быў зяць Амберга **Уладзімір Вазняк**. Ён з жонкай прыехаў у Дворышча ў 1941 г. пасля прыходу немцаў і займеў тут трагічны лёс.

1. Лівен - барон, генерал-ад’ютант, обер-егермейстар царскага двара.
2. Нікіцін - начальнік штаба Віленскага вайсковай акругі.
3. ЦДГА Літвы, ф.525, справа 3468, арк. 22об.
4. Там жа, справа 1270, арк.1.
5. ЦДГА Літвы, ф.525, справа 3468, арк. 19.
6. Там жа, арк. 40 аб.
7. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
8. ЦДГА Літвы, ф.525, справа 3468, арк.166.
9. Там жа. Адз. зах. 1270. арк.178.
10. Michal Szymielewicz. Dworzyszcze i Trokiele. Ziemia Lidzka, № 1 (44), 2001.
11. Гашкевіч І.І. Віленская губерня ... Вільня 1905, с. 194.
12. Агляд Віленскай губерні за 1911 г. Вільня 1911. с.
13. ЦДГА Літвы. ф. 542, воп.1, адз. зах. 540, арк.4.

Фальварак

Фальварак - сядзіба ўяўляў сабой частку феадальнага валодання, дзе самастойна вялася панская гаспадарка. Складаўся фальварак з двара і зямельнага ўчастка. У двор - комплекс жылых і гаспадарчых пабудоў, якія звычайна размяшчаліся па перыметры прастакутнага ўчастка, уваходзілі панскі дом або дом адміністратара, адна-дзве невялікія хаты для працоўных і вартаўніка, вытворчыя і гаспадарчыя пабудовы.

Увесь гэты комплекс пабудоў прысутнічаў і ў фальварку Дворышча. Больш таго можна меркаваць, што Дворышча было ўзорным фальваркам, таму што належала манахам езуітам.

Фальварак, або як яго называлі мыза Дворышча, размяшчаўся на аддаленні ў чвэрць вярсты ад вёскі Дворышча і прымыкаў да сплаўной ракі Жыжмы.

У 40-х гадах XIX стагоддзя сядзібны комплекс уключаў у сябе наступныя пабудовы: "Дом жылы панскі драўляны на мураваным фундаменце" (1), а таксама "эканамічная хата - 1 ; свіран з сутарэннямі - 1, стайня - 1; хлявоў для быдла - 2, аўчарнік - 1, адрына для складвання сена - 1, гумно - 1, хата для мельніка" (2).

Меўся таксама драўляны вадзяны млын на 3-х стойках. (3) Акрамя гэтага, на тэрыторыі сядзібы размяшчаліся наступныя пабудовы: ляднік, печ для абпалу вапны, мураваны броварны завод з свіранам на гарэлку. Вінакурэнне на заводзе праводзілася на працягу 6 месяцаў і выкурвалася да 6412 вёдраў гарэлкі. Для продажу гарэлкі ў маёнтку было заведзена 13 корчмаў. Прычым у самім Дворышчы стаяла мураваная карчма. Выручка ад продажу пітва складала 800 рублёў срэбрам. (4) У Дворышчы меўся таксама сельскі запасны склад і драўляная капліца ў імя Божай маці, пабудаваны ў 1770 г. яшчэ ксяндзамі-езуітамі. (5)

Як відаць, у сярэдзіне XIX стагоддзя сядзіба працягвала захоўваць комплекс пабудоў, традыцыйны для фальварачнай сістэмы гаспадаркі XVII - XVIII стагоддзяў. Магчыма нават, што

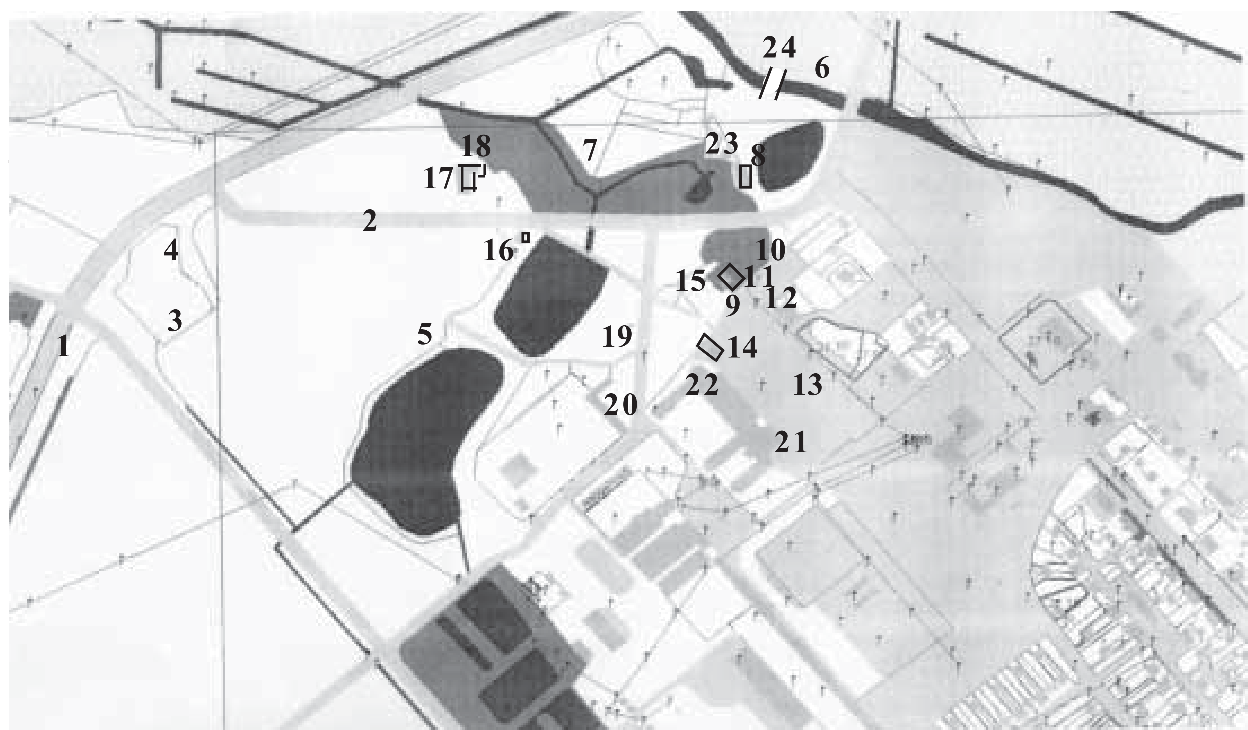

Карта фальварка Дворышча, рэканструкцыя. Лічбамі абазначаны: 1 - Лідскі гасцінец; 2 - дарога ў фальварак; 3 - старыя могілкі; 4 - фундамент старой капліцы; 5 - сажалкі; 6 - Жыжма; 7 - падвод Жыжмы да млына; 8 - вадзяны млын; 9 - 4-павярховая вежа; 10 - 3-павярховая вежа; 11 - палац, 12 - хаты парабкаў, 13 - стары пейзажны парк; 14 - свіран з сутарэннямі; 15 - склеп; 16 - карчма; 17 - крухмальны завод; 18 - фундамент бровара, 19 - ляднік, 20 кароўнік, 21 -гумно, 22-адрына, 23 -хата мельніка, 24 - стары мост.

---

1. ЦДГА Літвы, ф. 394, воп. 4, адз. зах. 782, арк. 3 аб.
2. ЦДГА Літвы, ф. 394, воп. 8, адз. зах. 1944, арк. 4 аб.
3. Там жа, воп. 4, адз. зах. 782, арк. 3 аб.
4. ЦДГА Літвы, ф. 349, воп. 4, адз. зах. 782, арк. 4.
5. Там жа, арк. 3 аб.

некаторыя з пералічаных будынкаў сядзібы былі збудаваныя яшчэ ў XVIII стагоддзі пры езуітах. На гэта паказвае нататка да інвентара маёнтка за 1847 год, у якім гаворыцца, што і "панскія і сялянскія абзавядзенні па большай частцы вельмі трухлявыя". А выправіць іх, або пабудаваць новыя цяжка па прычыне адсутнасці ў маёнтку будаўнічага лесу.

Пад значную рэканструкцыі сядзіба ў Дворышчы падпала толькі ў 2-й палове XIX стагоддзя. Комплекс пабудоў застаўся ранейшым - дадаўся толькі піваварны завод (1), але на месцы струхлелых драўляных будынкаў былі збудаваны новыя мураваныя будынкі сядзібнага дома, млына вадзянога, піваварнага і крухмальнага заводаў, а таксама драўлянага свірана на мураваных сутарэннях. Відаць, у гэты час быў сфармаваны і парк пры сядзібе.

У пачатку 1880 г. у маёнтку была капліца, вінакурны і піваварны завод, вадзяны млын і карчма.

Рэканструкцыя сядзібы праводзілася ў той час, калі пачаўся заняпад дваранскай сядзібы, звязаны з распадам фальварачна-паншчыннай сістэмы гаспадарання. Размах сядзібнага будаўніцтва паступова ішоў на змяншэнне. Мяняецца і сама эстэтычная ўстаноўка. Новыя і рэканструяваныя сядзібы сталі больш нагадваць багатыя дачы; цэніцца ўжо не знешні бляск або паказная пышнасць, а, хутчэй, інтымнасць, "выгода", "паэтычнасць" прыроднага асяроддзя дома, бытавыя выгоды. Вялікае значэнне надаецца своеасаблівасці, нават арыгінальнасці аблічча сядзібы. Гэта стварае перадумовы для адвольнасці ў мастацкіх рашэннях, бесхарактарнага змешвання стыляў у пабудовах. Асабістыя густы ўладальнікаў ужо не стрымліваюцца модай, як гэта было ў пачатку стагоддзя ў часы панавання стылю класіцызму. (2)

Менавіта гэтым новым эстэтычным устаноўкам адпавядаў і сядзібны дом у Дворышчы.

З "Ацэначнага вопісу будынкаў" складзенага ў 1869 годзе пры канфіскацыі маёнтка ў С. Вольскага мы даведваемся, што ў фальварку Дворышча меўся "панскі жылы дом з 2-мя вежамі".

Дом быў зроблены з "часанага хваёвага дрэва, звонку абабіты дошкамі, на мураваным фундаменце. Пакрыты дранкаю (гонтаю), дах выфарбаваны фарбай цёмна-чырвонага колеру".(3) *"Дом падзяляўся на тры флігелі, сярэдні - чатырохпавярховы, а два крайнія - 2-х павярховыя, з чатырма ганкамі, з іх - два зашклёныя, у гэтым доме 30 пакояў з кухняю, у ёй студня з меднаю помпаю і трубою з кранамі, якая праходзіць у пральню; у гэтай апошняй уладкована печка з цэглы, і ў яе памешчаны медны кацёл або апарат для грэння вады для мыцця бялізны, ва ўсім доме некалькі калідораў, 8 камораў, 49 вокнаў, 28 печаў і камінаў, 49 дзвярэй. У пакоях, выключаючы ніжні паверх, падлогі фарбаваныя, сцены вытынкаваныя і выбеленыя, дзверы двойчатыя на жалезных завесах і гаках (круках) з ўнутранымі замкамі, у вокнах рамы венецыянскія падвойныя. Печы з кафлі герметычныя з чыгуннымі дзверцамі.*

У ніжнім паверсе ўладкаванне простае, вокны невялікія з кратамі". (4)

"Па абодвух баках дома дзве мураваныя вежы з галярэямі наверсе, сцены іх выфарбаваныя звонку жоўтай фарбай. Галярэі абнесеныя балясамі, падлогі іх пакрыты бляхай, выфарбаванай фарбай цёмна-чырвонага колеру". (5) На вежах былі ўладкованыя бляшаныя трубы для сцёку вады. Вежа па правым баку ад дома - "чатырохпавярховая з лесвіцаю ўсярэдзіне. У ёй 4 пакоі без падлог. Тынкованая, 24 акны, 4 печы, 4 дзверэй.

Другая вежа, па левым боку дома - трохпавярховая. У ёй акрамя лесвіцы пакояў няма, з 7 вокнамі з 3-х бакоў. Пад гэтай вежаю знаходзіцца лядні". (6)

Даўжыня дома дасягала 25,2 сажні, а шырыня 6,2 сажні. Усё будынкі г.зн. і дом, і вежы названыя трывалымі і ацэненыя ў 2000 рублёў. (7)

Відаць, сядзіба была перабудаваная ў 50-х гадах XIX стагоддзя, але, магчыма, што цэнтральны драўляны аб'ём застаўся ранейшым, а да яго прыбудавалі дзве мураваныя вежы.

Больш падрабязнае апісанне сядзібнага дома даць немагчыма таму, што не ўдалося выявіць графічны матэрыял з малюнкам сядзібы, а дом у цяперашні час цалкам разбураны.

Захавалася толькі адна чатырохпавярховая вежа. Сядзібная вежа ўяўляе сабой 4-х павярховы, квадратны ў плане цагляны будынак на высокім каменным падмурку. Вышыня вежы каля 15 метраў. Пад ёй маецца склеп. Будынак мае насычанае дэкаратыўнае аздабленне. Абтынкаваныя сцены вежы прарэзаныя паўцыркульнымі вокнамі з прафіляванымі арачнымі сандрыкамі. Вуглы вежы да чацвёртага яруса выдзелены рустам.

Чацвёрты паверх аддзелены ад трэцяга шырокім прафіляваным карнізам. Верхні паверх служыў, відаць, назіральнай пляцоўкай, з якой можна было любавацца наваколлямі. Сцены 4-

1. *Воласці і найважныя паселішчы Еўрапейскай Расіі. Вып. У. Спб. 1886, с. 19.*
2. *А.П. Вергуноў. У.А. Гарохаў. Рускія сады і паркі. М. 1988, с. 134.*
3. *ЦДГА Літвы, ф. 525, воп.1, спр.1270, арк. 130.*
4. *Там жа.*
5. *Там жа, арк. 130 аб.*
6. *Там жа, арк. 131.*
7. *Там жа, арк. 130.*

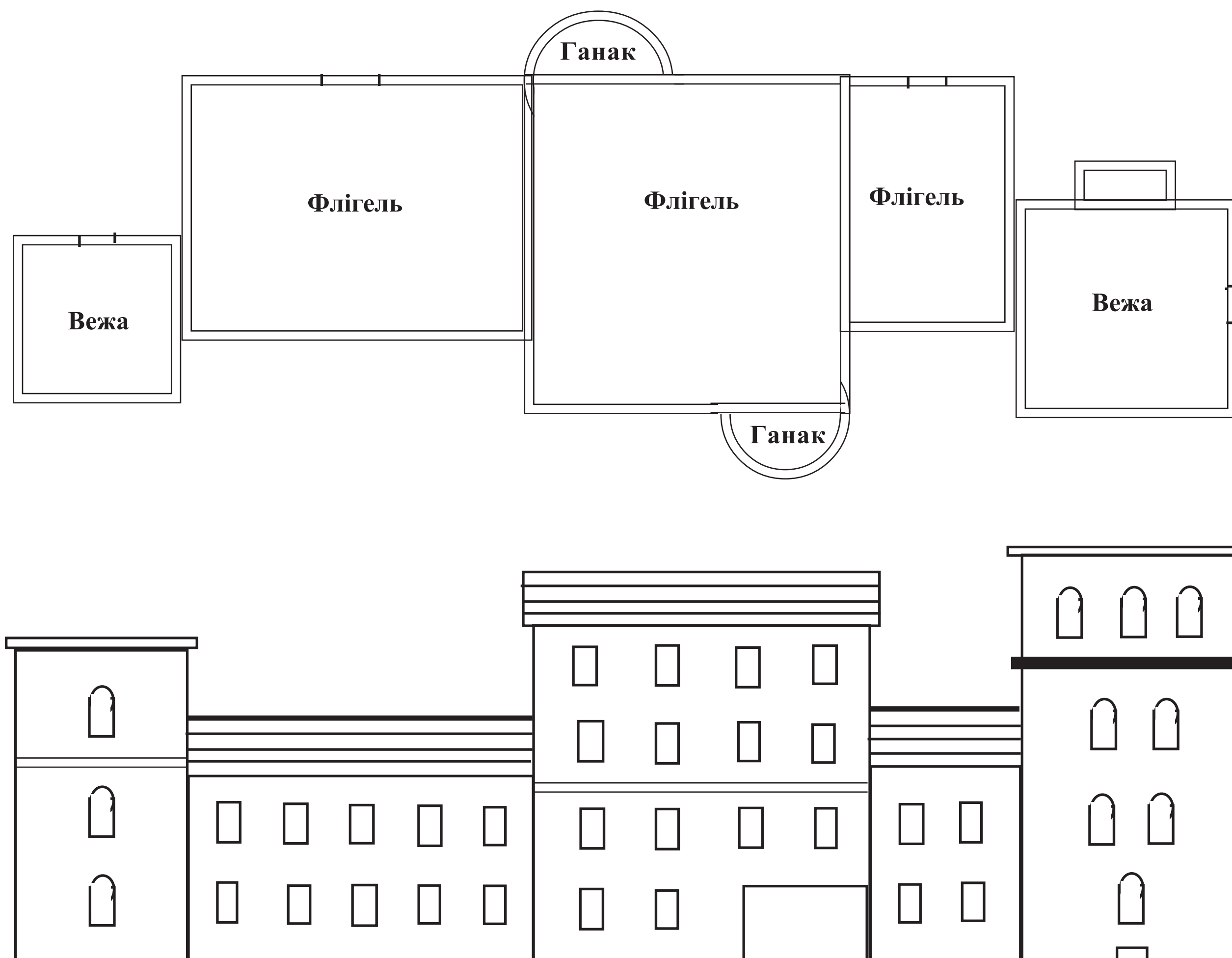

План і фасад палаца Вольскага ў Дворышчы. Выгляд з боку Лідскага гасцінца. Схематычная рэканструкцыя.

га паверха мелі па тры падоўжаныя паўцыркульныя акны з кожнага боку вежы. Над вокнамі былі такія ж прафіляваныя арачныя сандрыкі, як і ў вокнах ніжніх ярусаў. У адрозненне ад ніжніх паверхаў сцены верхняга паверха не мелі рустоўкі вуглоў, але затое былі ўпрыгожаныя чатырма паўкалонамі дырочнага ордэна з кожнага боку.

Будынак вежы завяршаўся нешырокім фрызам і карнізам з зубчастым атыкам. У апісанні 1869 года сказана, што вежы мелі галярэі наверсе, абнесеныя балясамі. (1) Па гнёздах у сцяне для бэлек ўдалося ўстанавіць, што дах быў двухсхільны, нахіламі "ўнутр" вежы. У сцяне, якая прымыкала да палаца, выяўлена адтуліна для вадасцёкавага жолаба і "вілкі", якія трымалі вадасцёкавую трубу.

Унутры сцен вежы пракладзены дымаход, які ідзе знізу па спіралі па ўсіх чатырох сценах усіх паверхаў. Печы знаходзіліся ў падвале вежы. З аднаго боку вежы была прыбудоўка няяснага прызначэння. Пра наяўнасць прыбудоўкі сведчаць выемкі для бэляк у сцяне вежы і карніз, які накрываў стык страхі прыбудоўкі са сцяной вежы.

Пластычнае рашэнне фасадаў вежы, з поўным наборам архітэктурных элементаў эпохі адраджэння паказвае на яўны эклектычны характар архітэктуры сядзібы. Гэты так званы "неарэнесансны" стыль быў шырока распаўсюджаны ў сядзібнай архітэктуры Беларусі другой паловы XIX - пачатку XX стагоддзя.

Перш чым прывесці аналагі неарэнесанснай сядзібы ў Дворышчы неабходна адзначыць, што ў асяроддзі архітэктараў 2-ой паловы XIX пачатку XX стагоддзя "панаваў творчы індывідуалізм, мастацка-стылявы экстрэмізм, што выключала наяўнасць нават двух аднолькавых па кампазіцыі сядзіб". (2)

Прагледзеўшы вялікую колькасць неарэнесансных сядзіб мы выдзелілі дзве, як нам здаецца, найбольш блізкія да захаваўшагася фрагменту сядзібы ў Дворышчы.

Гэта сядзібны дом ў г. п. Лынтуны (Пастаўскага раёна), пабудаваны ў 1907 г. у выглядзе абагульненага віду венецыянскага, размеш-

1. ЦДГА Літвы, ф. 525, воп.1, спр.1270, арк. 130, 130 аб.
2. Гісторыя Беларускага мастацтва. Т.3, канец ХУШ пачатак XX ст. Мінск. 1989, с. 178.

Вежа палаца Пуслоўскіх ў Дворышчы.

Фрагмент сцяны вежы палаца Пуслоўскіх у Дворышчы, на якой відны сляды прымыкання страхі і выемкі перакрыццяў палаца.

Уваход у падвал вежы.

Скляпенні падвала вежы

Дымаходныя адтуліны ў сцяне вежы

Тынкованы дымаход ў сцяне вежы

чанага на канале "палацо". (1). Двухпавярховы сядзібны дом мае асіметрычную аб'ёмна-прасторавую кампазіцыю, у якой дамінуе трох'ярусная квадратная ў сячэнні вежа. У цэнтры фран-

---

1. Гісторыя Беларускага мастацтва. Т.3, канец XYIII пачатак XX ст. Мінск. 1989, с. 183.

тальных фасадаў ідэнтычныя тэрасы на спараных канеліяваных калонах. У экстэр'еры сядзібы прадстаўлена ўся шматграннасць рэнесансных форм і прыёмаў. У дэкоры выкарыстаны фактурны і гладкі руст, атыкі, балюстрады, трохвугольныя і лучковыя сандрыкі, гірлянды, пальматы і г.д. (1)

Яшчэ большае падабенства вежа ў Дворышчы мае з вежай сядзібы Тарнова, размешчанай у тым ж Лідскім павеце.

Асновай для будаўніцтва сядзібнага дома ў Тарнове з'явілася ўтрыраваная форма італьянскай вілы, трактаваная ў дынамічнай асіметрычнай кампазіцыі з вежай-дамінантай. (2) Сядзіба ў Тарнове сфармавалася ў канцы XIX - пачатку XX стагоддзя. Сядзібны дом уяўляў сабой мураваны асіметрычны ў плане будынак з маляўнічай ступеньчатай кампазіцыяй фасадаў. Асноўнай часткай будынка з'яўляецца двухпавярховы аб'ём з цэнтральным выступам рызалітам на галоўным фасадзе.

Новабуд на фундаменце трохпавярховай вежы.

Увахлд у ляднік пад трохпавярховай вежай.

З заходняга боку размешчана аднапавярховая прыбудова, з усходняй - дамінантная ў сілуэте чатырохпавярховая вежа, па абодвух баках цэнтральнага рызаліту над ганкамі размешчаны балконы. Вуглы асноўнага аб'ёму руставаныя.

Цэнтральная вось галоўнага фасада выдзелена рызалітам і вертыкальным радам паўцыркульных вокнаў з прафіляванымі арачнымі сандрыкамі. Планіроўка будынка анфіладна-колідорная. (3)

Вежа ў Дворышчы мае агульныя рысы з вежамі і Тарноўскай, і Лынтунскай сядзібаў.

Так першыя тры паверхі вежы Дворышчанскай сядзібы практычна ідэнтычныя вежы сядзібы ў Тарнове. Адрозненне складаецца толькі ў тым, што ў Тарноўскай сядзібе вуглы вежы не маюць руста. Затое дакладна такі ж руст маюць вуглы асноўнага аб'ёму тарноўскай сядзібы. Верхні чацвёрты ярус вежы Дворышчанскай сядзібы мае больш агульнага з вежай сядзібы ў Лынтунах. І ў той, і ў другой вежы верхнія ярусы аддзеленыя ад ніжніх шырокім карнізам і маюць па тры вялікія паўцыркульныя акны з кожнага боку.

Ад другой вежы - трохпавярховай - у Дворышчы захаваўся фундамент, на якім у 80-я гады 20-га стагоддзя надбудавалі нешта незразумелае "пад старыну". Захаваўся таксама ляднік пад вежай, уваход у які завалены. Наяўнасць ледніка дае падставу меркаваць, што гэтая вежа не апальвалася. Пра архітэктурныя асаблівасці яе зараз сказаць цяжка. Трэба меркаваць, што стыль абедзвюх вежаў быў блізкі.

Сядзібы, прыведзеныя намі ў якасці аналагаў да Дворышча, пабудаваныя на мяжы XIX-XX стагоддзяў. Але сядзібны дом у Дворышчы быў пабудаваны значна раней. Найболей верагодна, што пабудову сядзібы ажыццявілі **Пуслоўскія**, якія валодалі Дворышчам да 1855 года.

З "вопісу будынка" за 1869 год, які ўжо згадваўся, відаць, што акрамя сядзібнага дома ў комплекс сядзібы ўваходзілі два жылыя флігелі. Адзін з іх "жылы эканамічны дом з хваёвага дрэва

1. *Збор помнікаў гісторыі і культуры Белорусі. Віцебская вобласць. Мн., 1985, с. 329.*
2. *Гісторыя Беларускага мастацтва. Т.3. Мн., 1989, с.185.*
3. *Збор Помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гродзенская вобласць. Мн., 1986, с. 245.*

пакрыты дранкаю; даўжыня - 15, шырыня 4 1/2 саж., стары". (1) У гэтай хаце было 3 сенцаў, 8 абтынкаваных пакояў "у якіх столь з дошак, падлогі бітыя з гліны, 5 печаў з двума выведзенымі наверх даху комінамі, 4 печы - цагляныя і 1 з кафлі. Пад гэтым домам ёсць невялікі склеп". (2)

Другі эканамічны дом з ганкам і сенцамі з хваёвага дрэва на каменным падмурку пакрыты саломай; 5 1/2 саж. даўжыня; 3 1/2 саж. шырыня, трухлявы. У хаце "пакояў з кухняю 5, з іх 4 абтынкаваныя, у гэтых пакоях падлогі і столь з дошак.

У "Вопісе" пералічаны і гаспадарчыя пабудовы. Гэта хлебная адрына з хваёвага лесу на каменным падмурку, 6 хлявоў, стайня, вышкі, вяндлярня, свіран, ляднік. Млын з хваёвага дрэва, кузня драўляная, піваварны завод з дрэва. Бровар мураваны, карчма. (3)

Усё будынкі названыя альбо старымі, альбо трухлявымі. Таму пазнейшымі ўладальнікамі маёнтка большасць гаспадарчых будынкаў была пабудавана зноўку.

У цяперашні час на тэрыторыі сядзібы захаваліся поўнасцю або часткова будынкі млына, крух-

План крухмальнага завода. 1896 г.

Брук ад Лідскага гасцінца да фальварка Дворышча. Злева крухмальны завод, справа карчма. Брук пакрыты асфальтам у 2006 г.

1. *ЦДГА Літвы, ф. 525, воп.1, спр. 1270, арк. 131.*
2. *Там жа.*
3. *Там жа, ф. 525, воп.1, спр. 1270, арк. 131-140.*

мальнага завода, ледніка, свірана, карчмы, кузні і нейкага складскога памяшкання.

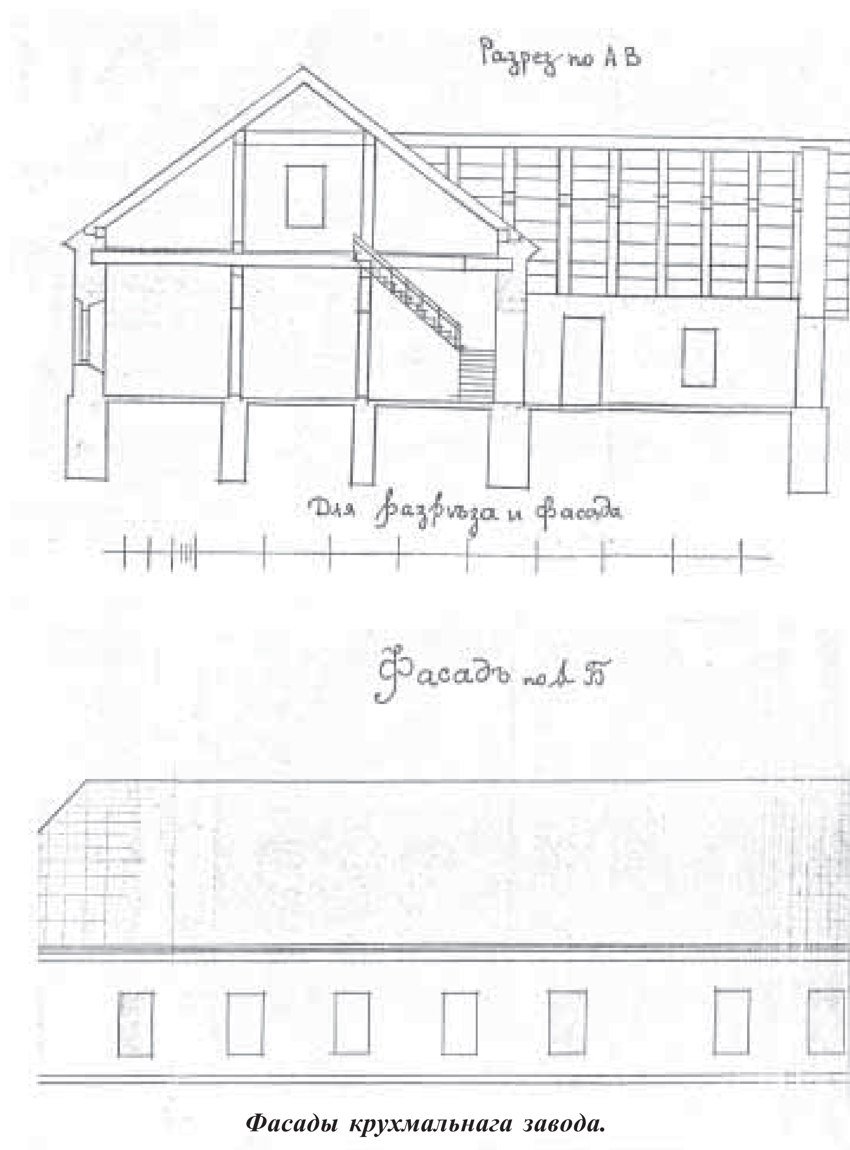

Фасады крухмальнага завода.

З усіх гэтых гаспадарчых пабудоў дакладнае датаванне мае толькі будынак крухмальнага завода, які размешчаны на заходняй ускраіне сядзібы на даволі значным аддаленні ад сядзібнага дома.

Завод пабудаваны С. Ц. Філіпавым у 1896 годзе. У ЦДГА Літоўскай Рэспублікі знойдзены праект на пабудову крухмальнага завода ў маёнтку Дворышча. (1)

Паводле гэтага праекту завод быў пабудаваны з буйнога дзікага каменю на вапнавай рошчыне. Знешнія бакі камянёў былі счэсаны такім чынам, што атрымліваліся роўныя плоскасці розных каляровых адценняў. Гэта надавала пабудове вельмі маляўнічы выгляд. Будынак завода “Г”-падобны ў плане. Да працяглага прастакутнага асноўнага аб’ёму з паўночна-ўсходняга боку прымыкае невялікая, амаль квадратная ў плане прыбудова, у якой размяшчалася паравая машына.

Сцены будынка прарэзаны прастакутнымі аконнымі і дзвярнымі праёмамі без усякага дэкору.

Будынак быў пакрыты высокім двухсхільным дахам, які ўтварае даволі шырокае паддашкавае памяшканне, у якое вяла драўляная лесвіца.

Бэлечнае перакрыцце самага вялікага памяшкання

Фрагмент сцяны крухмальнага завода з датай заснавання.

Руіны крухмальнага завода. 2006 г.

---

1. ЦДГА Літвы,, ф. 382, воп. 1, справа 1680, арк. 2.

мела дадатковыя апоры ў выглядзе васьмі драўляных слупоў.

Будынак завода неаднаразова мяняў сваё функцыянальнае прызначэнне - мянялася планіроўка, з'яўляліся разнастайныя прыбудовы. Да 1973 года там размяшчаліся майстэрні с/г тэхнікі Таму, першым чынам неабходна зняць "налёт часу" - апошніх гадоў. Пасля гэтага частку будынка, якая найболей захавалася, можна рэканструяваць і прыстасаваць для новага прызначэння, а частку - закансерваваць.

Побач стаяла хата для рабочых на шэсць сем'яў. Зараз там зарослы падмурак.

Побач з крухмальным заводам знаходзіцца падмурак яшчэ адной пабудовы. Першапачатковае прызначэнне яе нам не вядома. Магчыма гэта быў бровар або піваварны завод, якія згадваюцца, а можа - стайня. Гэта невялікі аднапавярховы "Г"- падобны ў плане будынак пакрыты двухсхільным дахам. Мур быў выкананы аналагічна апісанаму муру крухмальнага завода г.зн. з часанага дзікага каменю.

Насупраць крухмальнага завода цераз дарогу стаяла карчма. Завод, карчма і брук паміж імі фармавалі ўезд у фальварак.

Былая **карчма** як і будынак **крухмальнага завода**, выкананыя ў камені. Толькі карнізы, аконныя і дзвярныя перамычкі ў цэгле.

Карчма (10 х 12 м) - аднапавярховы будынак - размешчаны ўдалечыні ад жылых і гаспадарчых пабудоў вёскі, побач з сажалкай. Зараз, пад'язджаючы да Дворышча, звяртаеш увагу, што карчма і завод знаходзяцца за 50-100 м ад паказальніка, за межамі вёскі. Архітэктура карчмы, як і млына - лаканічная. Усё эмацыйнае ўздзеянне дасягаецца за лік спалучэння каменю і цэглы. У савецкі час карчма была перароблена пад кузню.

Карчма, 2006 г.

Наўпрост насупраць сядзібнага дома паміж дзвюма невялікімі сажалкамі размешчаны **вадзяны млын.**

Млын пабудаваны не на Жыжме, а побач. Для яго працы была створана цэлая водная сістэма, якая ўключала шлюз на Жыжме, падвадны канал, воданазапашвальную сажалку, сажалку адпрацаванай вады і адвадны канал, па якім вада вярталася ў Жыжму. Рабочая сіла стваралася за кошт розніцы ўзроўняў вады перад шлюзам і пасля шлюза.

Будынак млына пабудаваны з бутавага каменю ў той жа манеры, што і крухмальны завод. Толькі франтоны выведзеныя з цэглы. Пабудова 2-х павярховая прастакутная ў плане памерам 25, 6 х 12,2 метра, да паўночна-заходняму тарца асноўнага аб'ёму прымыкае аднапавярховая прастакутная прыбудова памерам 9,9 х 5,5 метра. (1)

Таўшчыня сценаў першага паверху асноўнага аб'ёму дасягае 1,15 метра, другога паверху - 90 см, таўшчыня сценаў прыбудовы каля 60 см.

Млын мае высокі двухсхільны дах, крыты чырвонай чарапіцай. На паўднёва-заходнім схіле даху ёсць чатыры аконныя праёмы - люкарны.

Прыбудова крытая аднасхільным дахам.

Паўднёва-заходні фасад млына меў па баках ледзь выступаўшыя рызаліты. Вокны першага паверху гэтага фасаду мелі прастакутную форму, а вокны другога паверху - паўцыркульную форму.

На астатніх фасадах аконныя праёмы, як першага так і другога паверхаў, прастакутнай формы.

Вялікая вышыня паддашкавага памяшкання дазваляла выкарыстаць яго, як яшчэ адзін паверх. На трэці паверх праз драўляны балкон у тарцы будынка падавалася збожжа. Збожжа падавалася грузавым ліфтом (віндай).

Частку першага паверху займаў тартак. Млын стаіць на дубовых палях. З-за паніжэння ўзроўню вады ў рацэ - палевыя фундаменты праселі. У выніку па целе млына - у каменным муры і па галоўным франтоне - утварыліся расколіны. Прычынай расколіны ў франтоне магла быць і работа вінды.

Нажаль, год будаўніцтва млына яшчэ назваць нельга. Толькі вядома, што над уваходам вісела бляха з надпісам **"Застрахавана ў 1888 годзе Паўночным таварыствам".** Гэта, мабыць, і ўсё, што вядома пра мінулае млына.

У 1959 годзе БТІ г. Ліды праводзіла інвентарызацыю будынка млына. З складзенага тэхнічнага пашпарта відаць, што ў 1959 годзе млын яшчэ выкарыстоўваўся па сваім наўпроставым прызначэнні, малолі збожжа і працаваў тартак.

З пашпарта гэтак жа відаць, што млын меў

1. Архіў БТІ г. Ліды. Тэхнічны пашпарт вадзянога млына ў в. Дворышча.

бутавы стужачны падмурак - 30% зносу; бутавыя сцены і перагародкі - бутавыя і бярвенныя - адсотак зносу 35%; перакрыцці - накат дошак па драўляных бэльках - знос 40%; дах чарапічны 2-х схільны - знос - 40%; падлогі дашчаныя - знос 65%; вокны простыя створкавыя і дзверы філянговыя і простыя цяслярнай работы - знос 50%; унутранае аздабленне - просты пабел - знос 35%; каменныя адмосткі зношаны да 40%. (1)

З дапаможных частак будынка паказаная прыбудова са сценамі і перагародкамі з бутавага каменю на бутавым падмурку, з дашчаным перакрыццем і чарапічным дахам. (2).

Вадзяны млян ў Дворышчы, здымак 80-х гадоў XX ст.

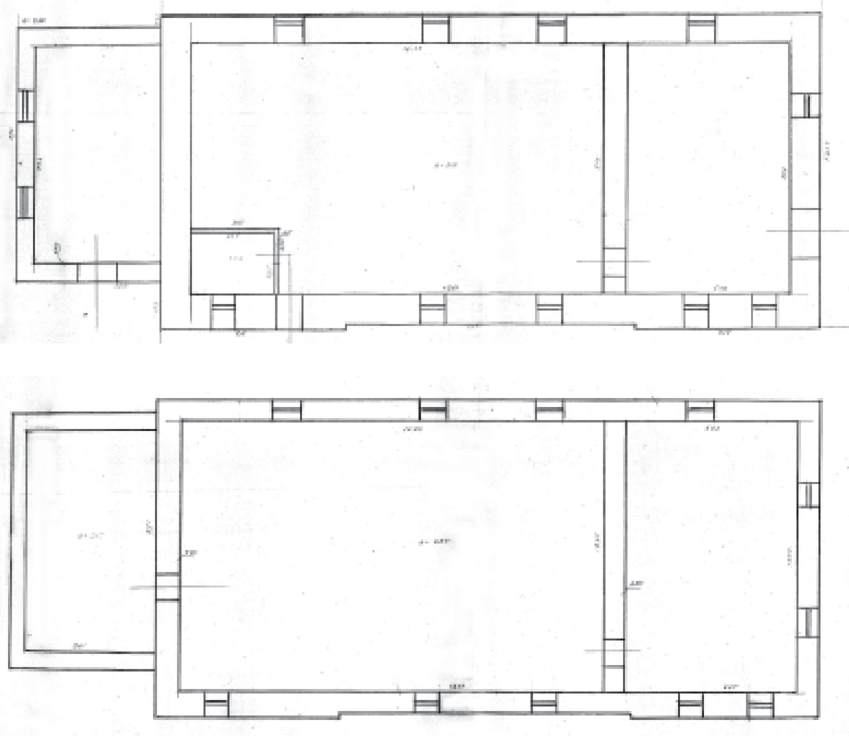

План 1-га і 2-га паверхаў вадзянога мляна ў Дворышчы, складзены ў 1958 г.

Хата мельніка па аповядах старажылаў была пабудавана на пару гадоў пазней, чым млын. Размешчана яна поблізу ад млына.

Хата пабудавана ў зрубнай тэхніцы. Бярвёны злучаныя шляхам усечкі аднаго бервяна ў іншае на вуглах зруба. Для Гарадзенскай вобласці характэрны вугал без выступаў за плоскасць зруба (чысты вугал, "ластаўчын хвост", гладкі, нямецкі). Гэты тып вугла шырока скарыстоўваўся з пачатку XX стагоддзя ў заходніх абластях Беларусі.

Фундаменты ўяўляюць сабой валуны, выкладзеныя па перыметры хаты, затым рад цэглы, на які ўкладвалі першы вянок.

Падвод Жыжмы да млына, 2006 г.

Дах хаты двухсхільны з усечаным франтонам. Такая форма даху, відавочна, запазычаная з нямецкай архітэктуры.

Гаварыць аб першапачатковай планіроўцы хаты немагчыма - кожны гаспадар па-свойму мяняў унутраную структуру.

У розныя часы існавала дзве хаты мельніка. Потым адна была знесена па старасці, больш

1. Архіў БТІ Лідскага Райвыканкаму. Тэхпашпарт млыны ў в. Дворышча.

2. Там жа.

Млын, выгляд спераду, 80-я гады XX ст.

Млын, выгляд з тыльнага боку, 2006 г.

новая стаіць да сёння.

З іншых гаспадарчых пабудоў сядзібы добра захаваліся да нашых дзён **ляднік, склеп** і **свіран**.

Ляднік і склеп уяўляюць з сябе складзеныя з бутавага каменю з ужываннем цэглы паўпадвальныя памяшканні, дахі якіх выступаюць над зямлёй.

Свіран размяшчаецца на супрацьлеглым (у

Хата мельніка, здымак 60-х гадоў.

Ляднік.

Руіны склепа.

параўнанні з іншымі будынкамі) боку, на ўсход ад сядзібнага дома.

Свіран - працяглы драўляны будынак на высокім сутарэнні з бутавага каменю. Будынак у плане прастакутны і крыты высокім паўвальмавым дахам.

Паўпадвальнае памяшканне асвятлялася 7 прастакутнымі вокнамі з жалезнымі кратамі. З заходняга бакавога фасада ў сутарэнь вялі шырокія дзверы.

У свіране маецца двое двустворкавых дзвярэй. Да адных з іх была зробленая шырокая

Свіран з сутарэннямі, 2006 г.

Гумно, здымак 60-х гадоў XX ст.

мураваная лесвіца.

У сценах свірана, на супрацьлеглым ад дзвярэй боку прарэзаны 3 маленькія акенцы.

Яшчэ дзве гаспадарчыя пабудовы колішняга фальварка Дворышча былі разабраны ў 60-80-х гадах мінулага стагоддзя. Гэта гумно і адрына.

Акрамя названых пабудоў фальварак меў кароўнік (кароўнікі), стайню (канюшню), шэраг іншых збудаванняў.

Адрына, здымак 60-х гадоў XX ст.

З усіх пералічаных гаспадарчых пабудоў сядзібы нам вядомая толькі дата пабудовы крухмальнага завода - 1896 год. Але ўлічваючы, што ўсе пабудовы збудаваныя ў той жа манеры, што і крухмальны завод г.зн. з бутавага каменю, не абтынкаваныя, то вельмі верагодна, што ўсе яны будаваліся ў адзін час, дзесьці з сярэдзіны да канца XIX стагоддзя.

Парк пейзажнага тыпу ў Дворышчы.

У другой палове XIX стагоддзя, а магчыма нават і раней у сядзібе Дворышча быў разбіты парк пейзажнага тыпу. (1)

У пачатку XX ст. маёнтку з 92 жыхарамі фальварка належалі 2728 дзесяцін зямлі.(2)

Матэрыялы сабраў Віктар Кудла, адрэдагаваў і падрыхтаваў да друку Станіслаў Суднік.

(Працяг у наст. нумары.)

1. *Фідарчук А.Т. Садова-паркавае мастацтва Беларусі. Мн. 1989. с. 164.*

2. *Для напісання гэтых раздзелаў скарыстана праца: “Кооперативный проектный институт при госстрое РБ. Заказчик: Экспериментальная база «Нива» Эскизный проект детальной планировки центра Н.П. Дворище. Объект 90-129. Историко-архивные и библиографические исследования. Гл. инженер института – В.М. Лапцевич. Гл. архитектор проекта – С.И. Борисович. Историк – Р.В. Боровой. Минск 1991.”*

Мар’ян Баяровіч - музыка, фальклярыст, паэт, чалавек

БАЯРОВІЧ Мар’ян Андрэевіч нарадзіўся 1 студзеня 1933 г. у вёсцы Альгецішкі Ашмянскага р-на Гарадзенскай вобласці. Беларус. Адукацыя вышэйшая. Закончыў Беларускую акадэмію музыкі па класе баяна ў 1970 годзе. Па спецыяльнасці выкладчык. Працоўны стаж 50 гадоў.

Працоўную дзейнасць пачаў з траўня 1951 года сакратаром, а затым старшынём Ашмянскага сельскага Савета.

З верасня 1954 г. па жнівень 1958 г. вучыўся ў Гарадзенскай музпеднавучальні, а з верасня 1958 г. па студзень 1975 г. ужо працаваў выкладчыкам, загадчыкам аддзялення, намеснікам дырэктара па навучальнай рабоце Гарадзенскай музпеднавучальні.

З 1975 г. працаваў намеснікам дырэктара, з 1977 г. - дырэктарам Лідскай музнавучальні, а з лістапада 1996 г. - выкладчыкам.

У перыяд дырэктарства М. Баяровіча у музычнай навучальні праведзена значная работа

Мар’ян Баяровіч у дзень 70-годдзя

па выхаванні і арганізацыі педагагічнага калектыву на вырашэнне задач па падрыхтоўцы кваліфікаваных спецыялістаў для дзіцячых музычных школ і ўстаноў культуры. Пра гэта сведчаць паспяховыя выступленні на рэспубліканскіх конкурсах музычных калектываў і індывідуальнх выканаўцаў, паступленне ў вышэйшыя навучальныя ўстановы выпускнікоў навучальні. Многае зроблена па ўмацаванні матэрыяльнай базы навучальні, па стабілізацыі і ўкамплектаванні педагагічнага калектыву.

Мар’ян Баяровіч праводзіў вялікую работу па адраджэнні беларускай культуры, па пераходу навучальні на выкладанне на роднай мове, па развіцці беларускага мастацтва ў горадзе і вобласці, па выхаванні ў навучэнцаў і супрацоўнікаў навучальні нацыянальнай самасвядомасці. Дзякуючы намаганням М. А. Баяровіча, агульнанавучальныя і групавыя пазакласныя мерапрыемствы праводзіліся на роднай мове, 43 выкладчыкі з 72 вучэбна-выхаваўчую работу праводзілі на беларускай мове.

Наогул, у навучальні ўсё гаварыла аб тым, што надыянальнае адраджэнне — не пустыя

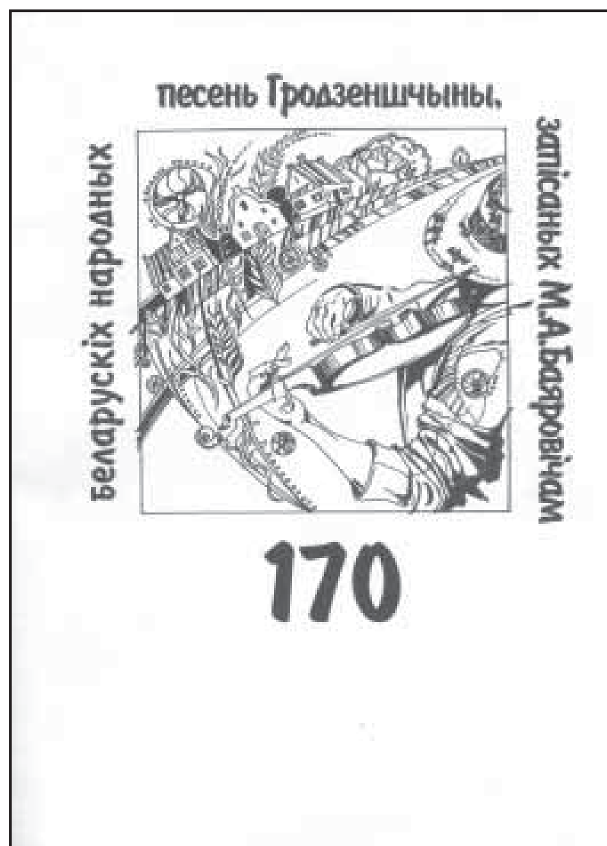

словы ў гэтых сценах. Афармленне ўсёй наглядай агітацыі было выканана на беларускай мове. Першы паверх вучэбнага корпуса афармлены тэматыкай беларускага музычнага мастацтва, у цантры якога была памешчана нацыянальная сімволіка Рэспублікі Беларусь — герб «Пагоня» і бел-чырвона-белы сцяг.

М. Баяровіч актыўна ўдзельнічаў ў метадычнай і грамадскай працы. З'яўляўся старшынём Лідскага метадычнага аб'яднання выкладчыкаў дзіцячых музычных школ, старшынём Лідскага аддзялення Беларускага Саюза музычных дзеячоў, сябар Управы БСМД. Быў старшынём рады Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны Лідскай музнавучальні, сябрам рады Лідскай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны. Пастаянна ўдзельнічаў з уласнымі распрацоўкамі ў Рэспубліканскіх конкурсах метадычных і творчых работ. За працу "Прававое выхаванне ў Лідскай музнавучальні ўзнагароджаны бронзавым медалём ВДНГ СССР, а за твор "Фантазія на беларускую тэму" для баяна - Пахвальнай граматай Міністэрства культуры Беларусі.

Пры Мар'яне Баяровічы ў Лідскай музычнай навучальні была другая па велічыні арганізацыя ТБМ у горадзе. Выкладаць беларускую мову ў навучальню быў запрошаны старшыня Лідскай гарадской арганізацыі ТБМ Міхась Мельнік. І трэба разумець, што навучэнцы праходзілі цудоўную школу патрыятызму, любові да сваёй Бацькаўшчыны, любові да беларускай мовы і беларускай культуры. Навучальня ўзяла неафіцыйнае шэфства над помнікам Францішку Скарыну, і на кожнае свята да помніка клаліся кветкі ад навучэнцаў музнавучальні.

Абвесткі і іншыя дакументы Лідскіх гарадскіх арганізацый ТБМ і БНФ "Адраджэньне" ў 90-я гады XX стагоддзя размнажаліся не дзенебудзь, а на ксераксе музнавучальні, з ведама дырэктара Мар'яна Баяровіча.

М. Баяровіч выдаў два зборнікі: "Зборнік апрацовак беларускіх народных песень і танцаў, твораў беларускіх кампазітараў для двухраднага храматычнага гармоніка, баяна і акардэона ў дапамогу выкладчыкам пачатковага, сярэдняга і вышэйшага звяна музычнай адукацыі" (Мінск, Беларускі кнігазбор, 1998), "170 беларускіх народных песень Гродзеншчыны" (Гродна, Ратуша, 2002), якія на V Рэспубліканскім аглядзе метадычнай і творчай работы выкладчыкаў навучальных установ мастацтва і культуры ўзнагароджаны Граматай Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь.

Значную работу па развіцці і прапагандзе нацыянальнай культуры праводзілі музычныя калектывы навучальні: жаночы народны фальклорны хор, беларускі народны аркестр, рэпертуар якіх складаўся з беларускай народнай музыкі і твораў беларускіх кампазітараў. Канцэртныя выступленні гэтых калектываў былі вядомы не толькі ў вобласці, але і за мяжой.

Мар'ян Баяровіч глыбока ўсведамляў грамадзянскую адказнасць за лёс сваёй Бацькаўшчыны і яе духоўны патэнцыял. Часта выступаў у сродках масавай інфармацыі рэспубліканскага, абласнога і мясцовага значэння па розных пытаннях адраджэння нацыянальнай культуры (перыядычны друк, радыё, тэлебачанне).

Пастановай Прэзідыюма Гарадзенскага абласнога савета ўзнагароджаны Ганаровай граматай за шматгадовую работу па адраджэнні беларускай нацыянальнай культуры і падрыхтоўку музычных кадраў.

За поспехі ў працы ўзнагароджаны:

1. Граматай і медалём Вярхоўнага Савета БССР (1960 г.).

2. Медалём "За доблесную працу ў азнаменаванне 100-годдзя з дня нараджэння У.І. Леніна" (1970 г.).

3. Нагрудным знакам "Выдатнік народнай асветы" (1972 г.).

4. Бронзавым медалём ВДНГ СССР "За дасягнутыя поспехі ў развіцці народнай гаспадаркі СССР" (1979 г.).

5. Медалём "Ветэран працы" (1990 г.).

Пахавалі Мар'яна Баяровіча 21 жніўня 2006 года на Лідскіх могілках па Крупаўскай дарозе.

Станіслаў Суднік.

Мар’ян Баяровіч

Паэма пра гузік

- Гузік ты, мой гузік,
Ад маіх штаноў.
Ці згубіўся дзе ты,
Ці знайшоўся зноў?

- Паміж намі ўсё прапала,
Я цяпер з табой на “ты”,
Я цярпеў, павер, нямала –
Самай рознай дураты...

- Не бяда, што ён згубіўся,
Гэты гузік ад штаноў.
Куплю новы сабе гузік
І прышыю зноў.

Хай трымаецца трывала
Месца ён свайго,
Каб нішто не адарвала
Ад штаноў яго.

Як дырэктарам я стану,
Гузік не згублю,
Буду лепшыя мець справы,
Не раўня яму.

Планы, кадры, мэты, мары,
Справаздачаў калаўрот,
У жыцці тваім, мой гузік,
Будзе паварот.

Гузік той на старым месцы
Прыкляпаў, як змог,
Каб ад д’ябальскай спакусы
Устрымаць ён мог.

Цяжка жыць на свеце стала
Гузіку таму,
Бо нячыстае той сілы
Не стрымаць яму.

Тае сілы, пэўна, хопіць
Гузікаў на пяць,
Аднаму ж яму, бядняжцы,
Дзе тут устаяць.

Так прамыкаў бедалага
Тыдняў, можа, пяць,
Але сілы паступова
Сталі убываць.

То было дажджлівым летам,
Шмат ліло вады,
На работу стаў збірацца
Ранкам я тады.

Ўстаў, памыўся, прычасаўся,
Гальштук начапіў,
За штаны свае узяўся –
І ваўком завыў:

- Гузік. Ты, пракляты злыдзень.
Так жа ж, тваю маць,
Мне на педсавеце сёння
Трэба выступаць.

Гаварыць пра планы, мэты,
Мараў калаўрот,
Дзе ж з табою, праходзімцам,
Зробіш паварот?!

Гузік жа сабе тым часам
Справу туга знаў.
Закаціўся пад канапу
І цішком ляжаў.

Так ляжыць сабе тайком,
Думае, гадае,
Як яму надалей жыць,
З сабой разважае:

- І чаго ты раскрычаўся,
Лаешся па маме,
Не хачу ў твае штаны,
Сам трымай рукамі.

Мне абрыдла гэта ўсё,
Выступай, як хочаш,
Сам так лямку пацягні,
Дык жыць не захочаш!

Паміж намі ўсё прапала,
Жаль цяпер без толку,
Дружбу нашу не ўтрымала,
Нітка ў адну столку.

...Так хадзіў я без штаноў,
Сябры дарагія.
На работу (што ж рабіць?!)
Апранаў другія.

Дома ж без штаноў хадзіў,
Цёрся каля жонкі.
І, як вынік, вось, сябры,
Мыю я пялёнкі.

У лазні

Душа калышацца над парай,
Аж з кожнай клеткі пот імчыць...
І, ахапіўшы сэрца жарам,
З бярозкі венік шапаціць...

Прыходзіш стомлены, знямоглы –
Бадзёры выйдзеш, малады,
Бо ўсе хваробы выйдуць з потам:
Рэцэпт народны, дзедавы.

Звычайна потым піва вып’еш –
Дык сэрца песцю запяе,
Аркестрам кроў зайграе ў жылах –
Імпэт, імпэт мне надае!

Цуд прыроды

Ліда – Наваградак – Свіцязь –
Гэта вельмі дзіўны шлях.
Там прырода дорыць цуды,
Ды такія – проста “ах!”
Дуб стаіць у тры абхваты
Ля дарогі, не ў бары,
Глянеш ўверх: сасонка плача –
Вельмі ж сціснуў дуб стары.
Ствол адзін, а прыжыліся
Дуб з сасною навякі:
“Не, не плача тут сасонка, -
Шэпчуць нам беразнякі: -
Гэта спеў яе прывольны,
Спеў ад шчасця і цяпла,
Спеў пра дуба – велікана,
Спеў, каб музыка жыла!”
Зноў спяшаюся з ахвотай
На цудоўную зямлю;
І з ясенінскай пяшчотай
Я бярозку абдыму.

Жанчыне

Раманс-прызнанне

Я люблю цябе так, што жыву, як у сне.
Тваё імя – мне ранкам світанне.
Сярод белага дня і ў начной цішыні
Паўтараю я гэта прызнанне.

Кожны дзень і цяпер цябе бачыць хачу,
Зразумей, што сапраўднае гэта жаданне.
Пазвані – я прыйду, прыбягу, прылячу,
Ты мне – свежага ветру дыханне.

Ты мой першы прамень пасля доўгіх начэй,
Ясны дзень пасля цемры мраістай,
Водар летніх садоў і крынічны ручэй,
Дзе вада з цяплынёю празрыстай.

Я цяпло тваіх рук зберагу назаўжды,
Захаваю салодкасць пяшчоты падзеяй.
Ты мне вельмі патрэбна. Заставайся і будзь
Маёй Верай, Любоўю, Надзеяй!

А куды мы ідзём...

Не даклічашся болей, не кліч,
Бо на сэрцы імжа і завея,
Лепш мне чыстых пачуццяў пазыч,
Я свае без кахання развеяў.

Я цяпер прад табою раб,
Мне мінулае ўспомніць сорам,
І чаго я цягаўся да баб,
Да старых, што гадоў за сорак.

Сэрца б горкіх не ведала ран,
І не быў бы ў роздум закуты,
Я навек бы забыў рэстаран,
І крыштальнасці водар атрутны.

Я б гарэлкі ре браў бы і ў рот,
Але дзе там...?!
Калі смага і стома,
Бо што-дзень у жыцці паварот,
А куды мы ідзём – невядома!

Тост за жанчын

Калі я планета,
Тады жанчына неба нада мною,
Якая вечна корміць шар зямны
Пяшчотай і цеплынёй сваёю.

А калі сам я – неба,
Яна ў ім Сонца і пачатак усяго
Рухомага, гучнага і жывога,
Таго, што тычыцца яго.

Калі крынічка я,
Яна вада бурлівая ў горных высях.
Відовішча няма смутней,
Калі ручэй маўчыць – ён высах!

Калі арол я,
Яна патрэбная ў маім палёце.
Як спадарожніца мая,
Як крылы ў дружным узлёце.

Хачу заўжды, каб было неба,
Хачу, каб сонца кожны дзень свяціла,
Хачу, каб сэрца маладзіла
Бурлівая крынічная вада.

Хачу, каб узляцеў арол туды,
Дзе пяруны з маланкаю бяруць пачын,
А гэта значыць,
Што тост мой – за жанчын!

Падрыхтаваў да друку Міхась Мельнік.

НАЙБОЛЬШ ЗНАЧНЫЯ ГІСТАРЫЧНЫЯ ВЫДАННІ АПОШНЯГА ЧАСУ

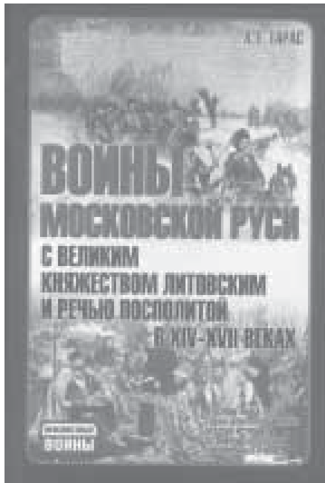

У выдавецтве АСТ, Масква і “Харвест”, г. Менск, выйшла кніга А. Е. Тараса “Войны Московской Руси с Великим Княжеством Литовским и Речью Посполитой в XIV-XVII веках”, 800 ст.
Наклад 3000 асобнікаў.

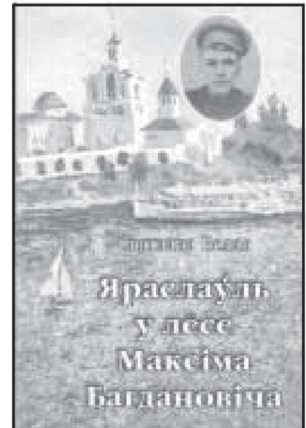

У выдавецтве “Беллітфонд”, г. Менск, выйшла кніга Святланы Белай “Яраслаўль у лёсе Максіма Багдановіча”, 194 ст. Наклад 300 асобнікаў.

У выдавецтве “Беларуская навука”, г. Менск, выйшаў 26 том “Гістарычнага слоўніка беларуска мовы”, 444 ст.
Наклад 500 асобнікаў.

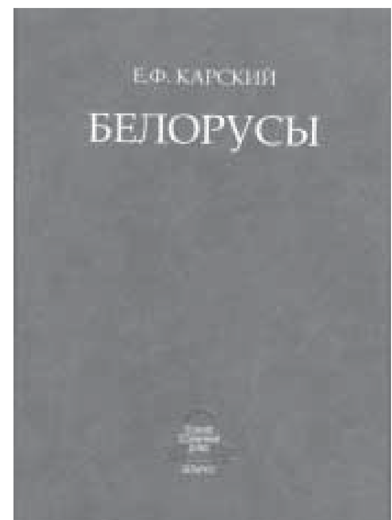

У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя”, г. Менск, выйшаў 2-гі том факсімільнага выдання працы Яўхіма Карскага “Беларусы”, 456 ст.
Наклад 2000 асобнікаў.

У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя”, г. Менск, выйшаў 3-ці том энцыклапеды “Гарады і вёскі Беларусі”- “Брэсцкая вобласць”, кніга I, 528 ст.
Наклад 4000 асобнікаў.

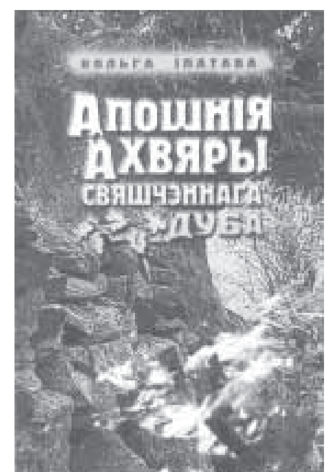

У выдавецтве “Кнігазбор” г. Менск, выйшаў раман Вольгі Іпатавай “Апошнія ахвяры свяшчэннага дуба”. 216 ст.
Наклад 1000 асобнікаў.

Вежа палаца Пуслоўскіх у Дворышчы. *Вясна 2006 г. Здымак С. Судніка.*